KUYB'AL AB'XUB'AL MAYAB' YET XE'Q'AQ'

ACADEMIA DE LENGUAS MAYAS DE GUATEMALA

SKONHOB' AB'XUB'AL POPTI'

COMUNIDAD LINGÜÍSTICA JAKALTEKA

RECOPILACIÓN Y SISTEMATIZACIÓN DE ALBÚM DE LITERTURA INFANTIL EN IDIOMA MAYA POPTI'

(De diferentes autores Jakaltekos)

Recopilado por:

YESENIA NOELÍ HERNÁNDEZ HURTADO

TÉCNICO INVESTIGADORA

Versión revisada por: Equipo técnico y administrativo de la C. L. Popti'

Niman konhob' Xajla' | Ah/Tzek/⁞ Ah

(Jacaltenango, 22 de mayo de 2017)

PRESENTACIÓN

Se conoce como álbum de literatura infatil a toda obra literaria, por lo general, dedicada al público infantil, que se caracteriza por aunar en una misma página un contenido textual y un contenido ilustrado o imágen. Ambos se complementan, aportando una conexión, coherencia y contenido a la obra literaria.

Dentro de las funciones del personal 022, especialmente del técnico investigador de la Comunidad Lingusitica Popti' está la investigacion y recopilación de información que requiera la institución en relación a aportes ancestrales, o trabajos realizados.

Por lo tanto, el presente álbum de literatura infatil se elaboró por medio de la recopilación y sistematización de trabajos de diferentes autores Jakaltekos, entre ellos el personal que labora y ha laborado en la institución. Así mismo, las imágenes utilizadas dentro del álbum fueron tomadas de páginas en internet que se encontrarán al final del documento.

Con el presente documento se pretende cubrir algunas necesidades de las personas, especialmente de los niños (as) que visiten a menudo la institución para investigar trabajos solicitados en los centros educativos o en otros casos para fortalecer su lectura y escritura en el idioma maya Popti'.

El trabajo que se presenta a continuación contiene: Cantos infantiles (Hej b'it yet nixhtej unin), Poemas (Hej b'it ab'ix), Chistes (Hej ik'ti'), Adivinanzas (Hej alk'anab'iloj), Trabalenguas (Hej lekaq'), Fábulas (Hej ik'ti' kuywab'al) y Juegos infantiles (Hej sajach yet nixhtej unin).

INDICE

CANTOS INFANTILES (SB'IT NIXHTEJ UNIN) 1
B'IT TIHOXHLOJ 2
NO' SANIK 3
NO' WAYOM 4
TE' TE' 5
YIXMAB'ANIL KONIMANIL 6
SNUQ'AL (SSAT MALLA, YET VIAJEROS) 7
NO' NIXHTEJ KANELUH 8
NO' AK 9
YA' KOMI' 10
HEJ TE' HAQ'B'AL 11
SNUQ'AL (JOSESITO) 13
NIXHTEJ TZ'UL CHIYOH 14
(SNUQ'AL LOS POLLITOS DICEN) 14
NO' NI'AH WAKAX 15
CANTO LA VAQUITA 15
SB'ITNOB'AL HEJ TZET CHUH YAWI NO' NOQ' 17
YAJ XKACH WIL HAN MI' 19
(SNUQ'AL TE VI MAMÁ YET VIAJEROS) 19
CHUMANXA, CHUMANXA 20
KOKUYNI HEJ B'IS 21
SB'ITNOB'AL NAJ MEB'A' UNIN 22
SNUQ'AL (LA LLAMADA YET VIAJEROS) 22
SNUQ'AL (JOSESITO) 23
TA CHAWOCHE HAPOQ'PE' HAQ'AB' 24
SNUQ'AL (TE' HAQ'B'AL, YET CHISPAZO) 25
NO' NI'AN TZ'UL CHIYOH 26
NIXHTEJ UNIN 27

NO’ PACHAMMKANH 28
(Snuq’al los elefantes) 28
B’IT YET SB’ILEB’ANIL KONIMANIL 29
CHKO B’IS YIXIMAL KOQ’AB B’OJ JOJ 30
NOMBRE DE LOS DEDOS DELA MANO 31
(SB’I YIXIMAL Q’AB’EH) 31
POEMAS (HEJ B’IT AB’IX) 32
MACHMI ANMAHOJ HONH 33
YUHNHE STXUMNI SB'AH KOK'UL 35
TA IJB'ALOM HONH 37
¿TZETTAXKA YUH? 39
¡MAMINA! 41
YET MUNIL 42
TZET JETWANOJ YEHI 44
B'OJ TZET JETWANOJ JUHNI 44
NAJ SALMEKAL 46
STXUMB’ANIL KUYUM TI’NANH 69
KAW YUCH’ANTIHOXH 71
HEJ HAMUNLAB’AL MAM ICHAM 71
MI’ IXNAM 73
YUL SNUQ’AL TE’ SON 75
YOHTAJB’AL WICHMAM HAN 77
TZET JEKOJ KOXOL HAYONH ANMAH HONH TI’ 79
B’AQ’INTO HUNEKXA 81
HEB’ YA’ MI’E 83
ADIVINANZAS (HEJ ALK’ANAB’ILOJ) 85
HEJ ALK'ANAB'ILOJ 86
TRABALENGUAS (HEJ LEKAQ’) 92
HEJ LEKAQ' 93
CHISTES (HEJ IK’TI’) 95
“IKANH HAK’OH” 96

YIK'TI'AL HUNE' YA' AH TZ'IKINTE' 98
YIK'TI'AL HUNE' YA' MUNIL B'ATLOM 99
HEB' YA' KAWANH SI'WOM 100
YIK'TI'AL HUNE' NAJ TZEH X'OCHEN HUNE' IX Q'OPOH 101
JUEGOS MAYAS (HEJ SAJACH POPTI') 103
ELANHKANH (Conecta) 107
NO' MIS B'OJ NO' TX'OW 108
MACHTIK'ANO' 109
TX'OTX' TEXA (tejo) 110
TXONHB'AL XIH 111
TULUMPU' 112
EB'AB'AHIL 113
WANHKALA WITX'I' (SAJWI', SAJWI', SAJWI') 114
T'UNHKULICH 116
TZ'ITO 117
FÁBULAS (HEJ KUYIK'TI') 119
NO' AXHNAH XYAKOJ NO' STZ'UMAL KAJKOH YINH 120
NO' HOH YEB' NO' WECH 121
NAJ KAW LEQ'TI' TANHEHOM KAPLAXH 123
NO' TX'OW B'OJ NO' KAJKOH 125
NO' WITWIRIN B'OJ NO' SANIK 127
NO' IXNAM CHIYOH Q'ANPUHAJ YILOT SHOS 129
IX TXONHOM YAL YIM WAKAX 131
NO' XHIK B'OJ NO' AK 133
NO' WECH B'OJ NO' HOMAN 135
NO' B'AQ'ICHLA IXNAM CHIYOH B'OJ NO' B'AJB'OTAJNHE 137
HEJ NO' PAHTZA' CHQ'ANNI SWI'AL 138
HEB' YA' YETB'IH SB'AH B'OJ NO' OXHAHAW 140
MAK CH'AQ'NIKOJ TZOHTZOH YINH NO' MIS 141
CUENTOS (HEJ IK'TI') 143
NO' NI'AN LAB'AH 144

SAJCHEH 161
NO’ MAYKUH 163
NO’ NIMAN AK 165
NO’ ICHAM WAKAX YET HOWAL 167
Q’OLQ’A’LA LAB’AH 168
X’EL SWAYANH NAJ SAJCHEH 172
CH’ICHIKOJ HOWAL 174
NO’ LINHANLA PAHTZA’ 176
HUNE’ NAJ MACH YETB’IHOJ 177
HUNE’ YAQ’LOB’AL K’ULE TET NI’AN PAHTZA’ 180
NO’ PONHOM X’OK YANMAH YINH HUN NO’ NI’AN IX PONHOM 184
YA’ KAT MAT, YA’ POTX’OM MACHSWALIL 188
NO’ ICH MACHSWALILLA MIS 194
TZETTAJ X’EK’ YINH SQ’INAL METX NI’AN WIXHIKO 197
NO’ MAX NIMEJ SNHEH 212
NAJ B’AHWAHOM ICHAM CHIYOH ROMULO SB’IH 220
NO’ KAJXULEM 222
K’UL YANMAH 224
NAJ AQ’EH 226
HUNE’ NAJ KAW ITZ’AT SWI’ 227
NO’ LOLO’LA LAB’AH 228
NAJ LEQ’TI’LA LAMUN 230
NO’ SANIK B’OJ NO’ KAJKOH 231
CHINO CHON 233
BIBLIOGRAFIA 234

SB'IT NIXHTEJ UNIN

CANTOS INFANTILES

B’IT TIHOXHLOJ

Oxhimi ta to k’ulnhe heyehi,

K’ULNHE

Oxhimi ta to haknheti’ heyehi,

HAKNHETI’

Tanhe k’ulnhe xuh heyuli,

Tanhe haknheti’ heyehi,

Ya’mi tah haknheti’ ch’ek’ wislahi

HAKNHEPAXTI’, YUCH’ANTIHOXH

NO’ SANIK

Aytik’a hune’ no’ sanik

Tz’onhan no’ yul yehob’al

Kaw chtzejtzonkan sxil sq’ap no’, hakpaxtu’ sxanhab’ no’.

Tzalalal, tzalalal, yeh no’ chkanhalwi no’ ha’ xshoyni sb’ah no’ yalni, palan xuh yayk’ay no’.

NO’ WAYOM

No’ wayom, no’ wayom,

Chyal no’ xh...

Chyal no xh...

Machxa chex awi,

Machxa chex awi,

Yuch’antihoxh

Yuch’antihoxh

Xh...

TE’ TE’

(Ho’ ni’an tzeh, snuq’al sb’it viajeros)

Chin tz’unu’, hun ni’an te’

Chin tz’unu’, hun ni’an te’

Yet chch’ib’oj te’, kaw ssatnoj te’.

Hune’ te’ b’et ti’

Hune’ te’ b’et tu’

Oxeb’ te’ b’et ti’

Kanheb’ te’ b’et tu’

Howeb’ te’ b’et ti’

Wajeb’ te’ b’et tu’

Kaw yilal yeh te’, ssat yib’anh q’inal

Kaw chyaq’ te’ kaq’e’q, yuh xin itzitz honh.

YIXMAB'ANIL KONIMANIL

(Snuq'al María Luz)

Kaw tx'ihalkanoj konimanil

Yuh xin kaw chintzalakanoj han chin b'itnhenkantoj teh sxol han

Huntaj'el chwaq'kanoj b'inahoj ni'an hinnimanil han

Kaw ch'aq'lokanoj hin k'ulhan ta to chwalkanoj nixhtej sb'ih han

Ay ni'an sb'aq' kosat, ni'an kotxikin

Nixhtej koq'ab', b'oj nixhtej kowi'

Nixhtej koxijil, b'oj kochik'il.

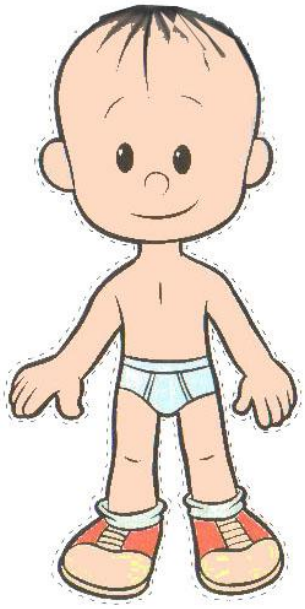

SNUQ'AL (SSAT MALLA, YET VIAJEROS)

Yet chin apni yul hinkuyum han

Yet chin apni yul hinkuyum han

Kaw k'ulch'an chuluj wanmah han

Haxkam kaw chwoche han

Haxkam kaw chwoche han

tzettaj yet chinkuyu' han.

Xtitkanoj yul hink'ul han

Shunil nixhtej kuywab'al

Xwi'ni han nixhtej b'isb'al

B'ojkanoj yalb'anil jik'al

Xwi'q'ni han nixhtej b'isb'al

B'ojkanoj yalb'anil jik'al

NO’ NIXHTEJ KANELUH

Chtx’ejwi chtx’ejwi no’ kaneluh, haka’ hun wojan te’ tenoq’

Chtx’ejwi, chtx’ejwi no’ kaneluh, haka’ hun wojan te’ tenoq’

Kat b’et ti’, kat b’et ti’, kat b’et ti’, sajchojonhkanoj

Kat b’et ti’, kat b’et ti’, kat b’et ti’, sajchojonhkanoj

Toh mach chwoche weh hinchukil, kat b’et ti’ sajchojonhkanoj

Toh mach chwoche weh hinchukil, kat b’et ti’ sajchojonhkanoj

NO’ AK

X’ali yulpax no’ ak hunekxa,

X’ali yulpax no’ ak hunekxa,

X’ali yuli, x’ali yuli,

X’ali yulpax no’ ak hunekxa.

YA’ KOMI’

Ay hune’ ya’ komi’ xtoh loq’oj b’et txonhb’al,

Haxa yet x’apni ya’,

Mach sb’ih tzet xsloq’kan ya’.

¿tzet xsloq’ ya’?

Kab’eb’ tulisnah...

Kab’eb’ mansan…

Oxeb’ ixpix…

(chuh jalni tzan tzet b’isb’alil)

HEJ TE' HAQ'B'AL

SNUQ'AL (FLOR DE CANDELARIA YET VIAJEROS)

Kaw saq'alkanoj nixhtej haq'b'al

Aykanoj yul hinkuyum han

Kaw saq'al, kaw saq'al, kaw saq'alkanoj jilni.

Yet chin ok t'anhnoj yinh te' han

Kaw saq'alkanoj chukaniloj hink'ul han

Haxkam nixhtej haq'b'al ti'

Yelaw yib'anh q'inal yekanoj.

(chkayek'nhelaxi)

Yet chwilnikantoj te' han

Kaw nahat ch'apnikanoj wanmah han

Haxkam shunil nixhtej haq'b'al ti'

Kaw smay tx'otx' tx'otx' yekanoj.

(chkayek'nhelaxi)

SB’ITNOB’AL NAJ MEB’A’ UNIN

SNUQ’AL (LA LLAMADA YET VIAJEROS)

X’awikanh ni’an wuxhtaj

xtitkanoj yul hink’ul

tzettaj yet chja’leh han

yet nixhtejonhtoh han.

K’ajam toh kaw tz’ulik honhtoj han

Xkonh ok kanoj yinh munil han

Mach johtajoj kotz’ib’li han

Mach chuh jilni hum han.

Yaja’ xyalni ya’ kuywahom jetan

Ta to kaw yilal yekanoj

Kokuynikanoj kotz’ib’li

B’oj jilni hej te’ hum.

Haktu’ xuh jaq’nikoj yinh kok’ul han

Kokuyni nixhtej tzetet chyelax jet han

Haxkam kaw yilal yeh yinh koq’inal

Yuhxin toh xkonh kuywikanoj han.

SNUQ’AL (JOSESITO)

Tok’ana’ mach tzetet ch’oki

Tok’ana’ hin han

Shunil heb’ juxhtaj

Kohunil anmahonh

Kohunil ahmulhon

Yul ssat koman Jahaw

Xtitkanoj yul hin k’ulhan

Chub’il tah kaw tx’ihalhon

Ayonh yul tx’otx’ Xeq’aq’ ti’

Yuh xin toh ay b’uchb’eb’ahil

Kanheb’ konhob’alkanoj honh

ayonh ssat kotx’otx’al

howeb’ skab’winaj ab’xub’ale

chko tzotekanoj kohunil

yuhxin toh koxahannhe wej kob’ah

yuhnheb’al machxa howal

haxkam hune’nhe mak ayhonh yet

hakti’ chuh yok ak’ank’ulal.

NIXHTEJ TZ'UL CHIYOH
(SNUQ'AL LOS POLLITOS DICEN)

Chyal no' nixhtej chiyoh, ch'iyok, ch'iyok, ch'iyok

Yet chnhohcha no'

b'oj yet kaw chew chyab'eh no'

chsay no' ixnam chiyoh nixhtej ssat ixim

yunheb'al slow no'

kat yutxman no'

yalanh skab'il xik' no'

utxmab'il yuh no'

chway nixhtej stz'ul no'

hatopax sajb'iloj.

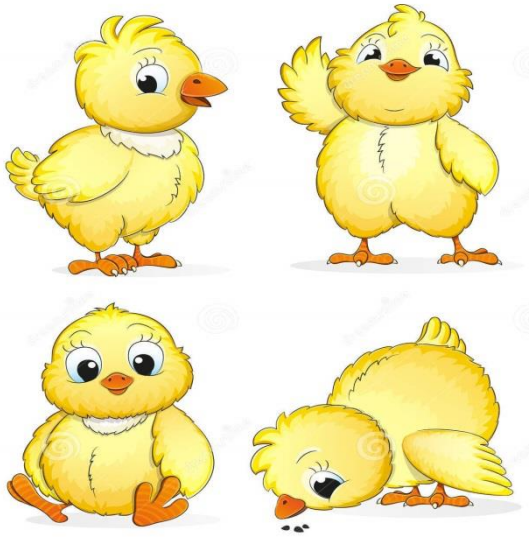

NO’ NI’AH WAKAX

CANTO LA VAQUITA

Lanhan hinb’elwi, b’oj hun ni’an wakax

haxkam machkanoj ninoj sb’ih

Manel Hoseh xwakoj sb’ihoj

Cho’ Manel Hoseh

kaw k’ulch’an hach jilnikanoj

yet chab’ilen ni’an ha nheh

kaw tzalalal haweyi.

SB'IT YIXIMAL KOQ'AB'

Ya'mi ta k'ulnhe haweyi

Ya'mi ta k'ulnhe haweyi

Hintohxa han

Akintu' han

Yet ch'en kolq'ab' yiximal q'ab'e

Yet ch'en kolq'ab' yiximal q'ab'e

B'ay tu' ay hach, b'ay tu' ay hach

B'ay tu' ay hin, b'ay tu' ay hin

Ya'mi ta k'ulnhe haweyi

Ya'mi ta k'ulnhe haweyi

Hintohxa han

Akintu' han

Tz'ulik yiximal q'ab'e

Tz'ulik yiximal q'ab'e

B'ay tu' ay hach, b'ay tu' ay hach

B'etet ti' ay hin, b'etet ti' ay hin.

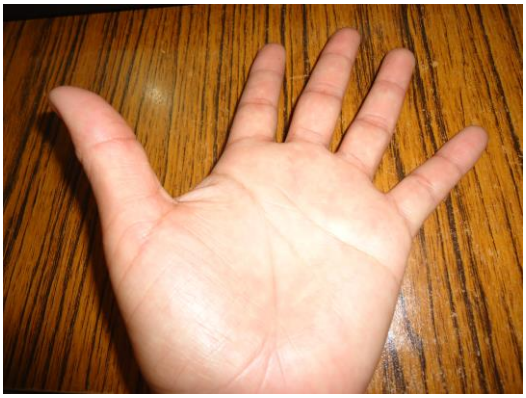

SB’ITNOB’AL HEJ TZET CHUH YAWI NO’ NOQ’

Ilwej wuxhtaj nixhtej hin noq’ han

Ilwej wanab’ nixhtej hin noq’ han

Hakti’ chuh yawi no’ wakax,

Hakti’ chuh yawi no’ wakax, muu, muu…

Ilwej wuxhtaj nixhtej hin noq’ han

Ilwej wanab’ nixhtej hin noq’ han

Hakti’ chuh yawi metx’ hintx’i’,

Hakti’ chuh yawi metx’ hintx’i’ waw, waw…

Ilwej wuxhtaj nixhtej hin noq’ han

Ilwej wanab’ nixhtej hin noq’ han

Hakti’ chuh yawi no’ hinmis,

Hakti’ chuh yawi no’ hinmis, miyaw, miyaw…

Hakti’ chuh yawi no’ icham chiyoh

Hakti’ chuh yawi no’ icham chiyoh kaxhkalanhq’uq’.

Kaxhkalanhq’uq’ no’ icham chiyoh

Keket no’ ixnam chiiyoh.

Ch’iyok, ch’iyok no’ tz’ul chiyoh

Jos jos xhi pax no’ pech.

Jol jol xhi no’ tunuk

Waw, waw, waw, xhipax metx tx’i’

Miyaw, miyaw, miyaw, xhipax no’ mis

Witz’, witz’, witz’, no ni’an tx’ow.

Kuhkuh xhi no’ kuwis

Mu’,mu’, xhi no’ wakax

Wixpumum xhi no’ kajpum

Hakti’ chyuh yawi no’ nixhtej noq’

Yet kaw tzalal yekanoj no’

Hakti’ chyuh yawi no’ nixhtej noq’

Yet kaw tzalalal yekanoj no’.

YAJ XKACH WIL HAN MI'
(SNUQ'AL TE VI MAMÁ YET VIAJEROS)

Xkach wil ha tz'isni yul jatut

Chach kanhalwi b'oj hatz'isb'al

Xkach wil ha tx'ahni xilq'ape

Yinh ni'an ha', ay yul ni'an wayanhb'al

Yinh ni'an ha', ay yul ni'an wayanhb'al

Xkach wil han, hawahnihayoj ixim wah

Kaw ch'el ha' tawinh yinh tx'otx' sam

Xkach wil han hatxikni itah

Lawitu' xkach wilni han hawitxq'an te' kapeh

Lawitu' xkach wilni han witxq'an te' kapeh

Kaw k'ulch'an hach.

CHUMANXA, CHUMANXA

Chumanxa, chumanxa,

tonhwej pax, tonhwej pax

Yul ni’an jatut, yul ni’an jatut

Sk’atanh komi’ b’oj komam

KOKUYNI HEJ B'IS

Yinh hun ni'an sajach ti'
chonh kuychahoj kob'itnoj
kat kokuychahoj kob'iswoj, hune', kab'eb', oxeb'….

SB’ITNOB’AL NAJ MEB’A’ UNIN
SNUQ’AL (LA LLAMADA YET VIAJEROS)

X’awikanh ni’an wuxhtaj

Xtitkanoj yul hink’ul

Tzettaj xja’leh han

Yet nixhtejonhtoh han

K’ajamto kaw tz’ulik honhto han

Xkonh okkanoj yinh munil han

Mach johtajoj kotz’ib’li han

Mach chuh jilni hum han

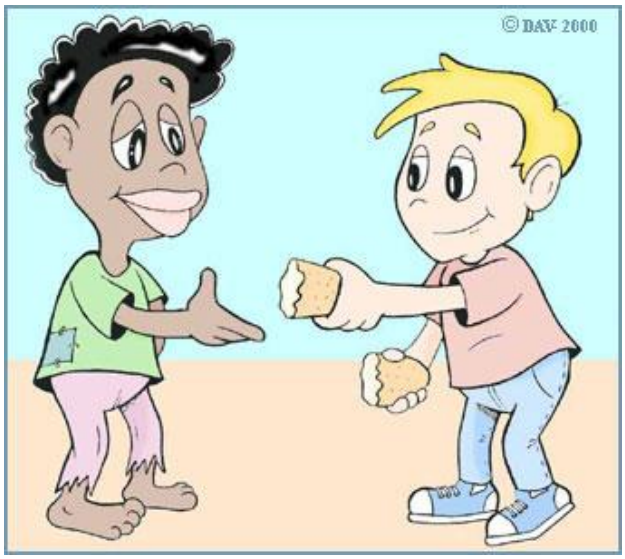

Yaja’ xyalni ya’ kuywahom jetan

Ta to kaw yilal yekanoj

Kokuywikanoj kotz’ib’li

B’oj jilni hej te’ hum

Haktu’ xuh jaq’nikoj yinh kok’ul han

kokuyni nixhtej tzetet chyelax jet han

Haxkam kaw yilal yeh yinh koq’inal

Yuh xin toh xkonh kuywikanoj han.

SNUQ’AL (JOSESITO)

Tok’ana’ mach tzetet ch’oki

Tok’ana ayin nheh han

Shunil heb’ juxhtaj

Kohunil anmah hon

Kohunil anmah hon

Yul sat ya’ jahaw

Xtitkanoj yul hin k’ul han

Chub’il tah kaw tx’ihal honh

Ayonh yul tx’otx’ xeq’aq’ ti’

Yuh xin toh ay b’uchb’eb’ahil

Kanheb’ konhob’al honh

Ayonh ssat kotx’otx’al

Howeb’ skab’winaj ab’xub’ale

Chkoh tzotekanoj kohunil

Yuh xin toh koxahannhewej kob’ah

Yuhnheb’al machxa howal

Haxkam hune’nhe mak ayonh yet

Hakti’ chuh yokoj ak’ank’ulal.

TA CHAWOCHE HAPOQ'PE' HAQ'AB'

Tah kaw chawochekanoj hapoq'pe' haq'ab'

Tah kaw chawochekanoj, hapoq'pe haq'ab'

Tah kaw chochekantoj

Tah kaw chochekantoj

Tah kaw chawochekantoj, hapoq'pen haq'ab'

Tah kaw chochekanoj xub'luj

Tah kaw chochekanoj xub'luj

Tah kaw chochekanoj

Tah kaw chochekanoj

Tah kaw chochekanoj xub'luj

Tah kaw chochekanoj tx'ejwoj

Tah kaw chochekanoj tx'ejwoj

Tah kaw chochekanoj

Tah kaw chochekanoj

Tah kaw chochekanoj tx'ejwoj

Tah kaw chawochekanoj hawub'kanoj syoxeb'al

Tah kaw chawochekanoj hawub'kanoj syoxeb'al

Tah kaw chochekantoj

Tah kaw chochekantoj

Tah kaw chawochekantoj hawub'kanoj syoxeb'al.

SNUQ’AL (TE’ HAQ’B’AL, YET CHISPAZO)

Waltinanh hex wetb’i

Kaw k’ulch’ankanoj kuyum

Shunil tzetet chikokuyuh

Yuhnheb’al chonh helq’oloj

Kaw tx’ihal sb’ey kuywab’al

Haka’na nixhtej ti’ lah

Ay nixhtej chjal bihehal

Ay pax yalb’anil b’ihe

Ay hej pax hej uhwal

B’oj hej kolom uhwal

Ay pax hej tx’ihalnhewom

B’oj shunil hej teq’wahom

Axkam nanannhe sb’ey.

Kaw tx’ihal tzetet swatx’eloj kuyum ti’

Yinh koq’inal ay honh hexwetb’i

Yuh xin toh kaw yilal kokuywikanoj

Yuhnheb’al machxa chja’ eta’ kob’ah.

NO’ NI’AN TZ’UL CHIYOH

Hune’ ni’an q’an’inh chiyoh

Yul no’ hos hat xwayiltij

K’irk’on yek’ sti’ hune’ te’ nhah

Chyaq’nikoj ni’an sb’it.

Ch’iyok, Ch’iyok,

Ch’iyok, ch’iyok, Ch’iyok,

Ch’iyok, Ch’iyok, Ch’iyok, Ch’iyok, Ch’iyok.

NIXHTEJ UNIN

Snuq'al sb'isk'ulal naj ni'an tzeh. (Pedazo de nylon)

Wal ti'nanh nixhtej unin

Ay tzet chwala' teyet han

Ab'ewej tzet chyala' hemam

Ab'ewej tzet chyal hemam, hemi'

Shunil tzet chyal heb' ya' jet

Ch'oknikoj yinh koq'inal

Machxa chjub' hej stx'ojal ti'

Jub' shunil hej sk'ulal.

Jub'wej sk'ulal

Jub'wej sk'ulal

Ha' xinhwal ssatkanh chonh toj

NO’ PACHAMMKANH
(Snuq’al los elefantes)

Hune’ no’ pachamkanh ch’ek’aytoj no’

Yib’anh stx’al hune’ no’ k’ak’amuxh

Haxkam xyil no’ chtecha yuh

Xawtentij no’ hunxa no’ pachamkanh

Kab’k’onh no’ pachamkanh ch’ek’aytoj no’

Yib’anh stx’al hune’ no’ k’ak’amuxh

Haxkam xyil no’ chtecha yuh

Xawtentij no’ hunxa no pachamkanh

Oxk’onh no’ pachamkanh ch’ek’aytoj no’

Yib’anh stx’al hune’ no’ k’ak’amuxh

Haxkam xyil no’ chtecha yuh

Xawtentij no’ hunxa no’ pachamkanh

Kanhk’onh no’ pachamkanh ch’ek’aytoj no’

Yib’anh stx’al hune’ no’ k’ak’amuxh

Haxkam xyil no’ chtecha yuh

Xawtentij no’ hunxa no’ pachamkanh

Hok’onh no’ pachamkanh ch’ek’aytoj no’

Yib’anh stx’al hune’ no’ k’ak’amuxh

Haxkam xyil no’ chtecha yuh

Xawtentij no’ hunxa pachamkanh…

B’IT YET SB’ILEB’ANIL KONIMANIL

B’ilewej sb’aq’ hesat, nixhtej unin, nixhtej unin

B’ilewej sb’aq’ hesat, nixhtej unin, nixhtej unin

B’ilewej sb’aq’ hesat, nixhtej unin, nixhtej unin

B’ilewej sb’aq’ hesat

B’ilewej hewi’, nixhtej unin, nixhtej unin

B’ilewej hewi’, nixhtej unin, nixhtej unin

B’ilewej hewi’, nixhtej unin, nixhtej unin

B’ilewej hewi’

B’ilewej heyiktaj, nixhtej unin, nixhtej unin

B’ilewej heyiktaj, nixhtej unin, nixhtej unin

B’ilewej heyiktaj, nixhtej unin, nixhtej unin

B’ilewej heyiktaj

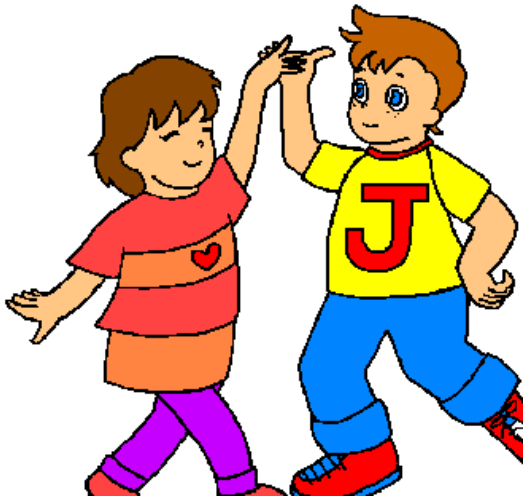

B’ilewej heq’ab’, nixhtej unin, nixhtej unin

B’ilewej heq’ab’, nixhtej unin, nixhtej unin

B’ilewej heq’ab’, nixhtej unin, nixhtej unin

B’ilewej heq’ab’

B’ilewej skanheb’al, nixhtej unin, nixhtej unin

B’ilewej skanheb’al, nixhtej unin, nixhtej unin

B’ilewej skanheb’al, nixhtej unin, nixhtej unin

B’ilewej skanheb’al

CHKO B’IS YIXIMAL KOQ’AB B’OJ JOJ

Sb’ab’el yiximal koq’ab’, skab’yiximal koq’ab’, yox yiximal koq’ab’,

Skanh yiximal koq’ab’, sho’ yiximal koq’ab’

Swaj yiximal koq’ab’, shuj yiximal koq’ab’, swaxaj yiximal

Koq’ab’, sb’alunh yiximal koq’ab’

Sb’ab’el yiximal joj, skab’yiximal joj, yox yiximal joj, skanh yiximal joj,

Sho’ yiximal joj

Swaj yiximal joj, shuj Yiximal joj, swaxaj yiximal

Joj, sb’alunh yiximal joj

Chjal sb’ih yixmab’anil,
Konimanil, chijal sb’ih

Xixmab’anil konimanil

Kowi’, konuq’, kowixik’, Kok’ul, jiktaj, koq’ab’, joj

Chjal sb’ih jab’ab’

Kotxikin, kotxam, sb’aq’ kosat, jaq´, kotz’umal

Chjal sb’ih hej koxijil, chjal sb’ih hej koxijil

Snuq’ joj, kowitx’i, xe’kob’ul snuq’ koq’ab’, kotxunkub’, kowixik’.

NOMBRE DE LOS DEDOS DELA MANO
(SB'I YIXIMAL Q'AB'EH)

Nimejal yiximal q'ab'e

Nimejal yiximal q'ab'e

B'ay tu' ayach, b'ay tu' ayach

B'ey ti' ay hin, b'etet ti' ay hin

Ya' mi tah k'ulnhe ha weyi

Ya' mi tah k'ulnhe haweyi

Hintohxa han

Akintu' han

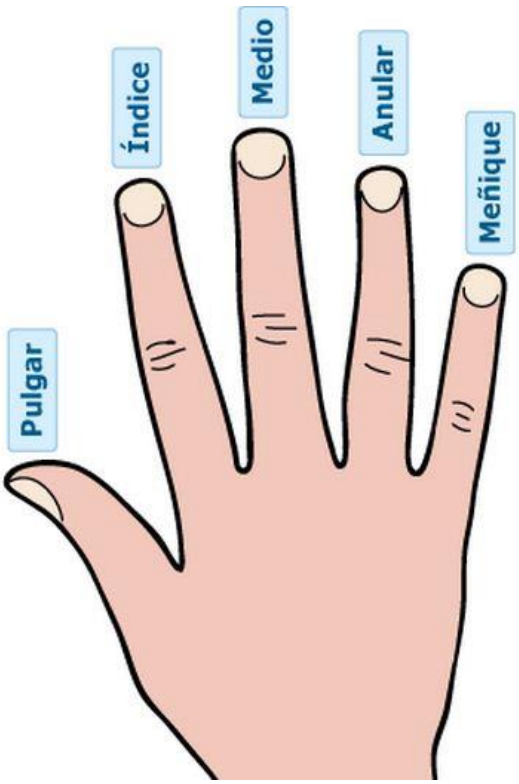

Yehwahom yiximal q'ab'e

Yehwahom yiximal q'ab'e

B'ay tu' ayach, b'ay tu' ayach

B'etet ti' ay hin, b'etet ti' ay hin

Ya'mi tah k'ulnhe haweyi

Ya' mi tah k'ulnhe haweyi

Hintohxa han

Akintu' han

Yiktajb'al yiximal q'ab'e

Yiktajb'al yiximal q'ab'e

B'ay tu' ayach, b'ay tu' ayach

B'etet ti' ay hin, b'etet ti' ay hin

HEJ B'IT AB'IX POEMAS

MACHMI ANMAHOJ HONH

Hayonh anmah honh ti'

ab' kaw itz'at kowi'

tolob' mach hunujxa tzetet

haka' jekanoj ti'.

Yaja' yet chkotxumnikaniloj

yuh tzettaj mach k'uluj chjuh

yuh xin chwatx'i hej chejb'anile (ley),

yaja' ta anmahonhtik'a, machmi yilaloj.

Nananxanhe b'ay aykanh hej kuyum

nananxanhe b'ay aykanh hej yatut tihoxh

¿yaja', tzet jekoj ti'nanh?,

nananxanhe b'ay ay potx'peb'ahil

nananxanhe b'ay ay naj eleq'

nananxanhe b'ay ay hej stx'ojal.

Yet chkolahb'an tzettaj chjuh

b'oj tzettaj chuh no' noq',

hayonh q'a' tx'oj jekoj

haxkami shunil tzet ch'etaxtoj

yuh yitz'atil kowi'

yuh xin machmi honh anmahoj.

K'uxanto chkotxumiloj ta tx'oj jekoj

chto huh kowatx'enikoj kob'ah

haxkami kaw tx'ojtik'ami

ta machxatik'a jok yinh maktaj chto pitzk'ahoj.

YUHNHE STXUMNI SB'AH KOK'UL

Kajxam yalni heb' ya' komam

hayonh ti', ay kowi'

yaja' yuhnhe kob'oq'wi'

Hayonh ti', ay kotxikin

yaja', haka'tik'a mach hajanoj

ay sb'aq' kosat,

yaja', naj stx'ojalnhe chtzala yilni.

Hayonh anmah honh ti'

ay janmah,

yaja' xax jiltij yanmah,

machxa janmah.

Yuhnhe juhni naj sk'ulal xin

yilal kohajnitoj janmah,

yilal kohajnitoj kotxikin

yilal kohajnitoj sb'aq' kosat

kat jaq'nikoj kowi' yul yehob'al.

Jub'wej naj sk'ulal xin

ha'xinwal aq'an kok'ul

aq'an sk'ul jet chik'ilal

aq'an sk'ul kokonhob'

aq'anpax sk'ul syaxil ssat yib'anh q'inal.

TA IJB'ALOM HONH

Ta ijb'alom honh

oxhimi kaw yinh janmah chpitzk'atij chjuhni

oxhimi mach yuh kob'awlikoj yinh jet anmahil

maka yuh koyuq'nihaytij swi'.

Jet anmahil ti', ay yanmah

machtaj yuh ta mach kaw yohtajoj tzet chjuh

machtaj yuh ta mach kuywinajoj,

chjub' tzet chyal kok'ul yinh,

nannhe juh, haxkami naj stx'ojal ti',

ay skatab'il naj.

Ta ijb'alom honh

yilal ha' tzet chjala, ha' chjuh.

Wal xin, haka'na jab'xub'al b'oj kob'eyb'al

tolob' ay mak kaw ch'ocheni

yaja' mach ninoj tzet ch'elwan yinh.

Mach ninoj tzet ch'elwan yinh yuninal;

maka yet xax huhiloj yuh chyab'e, b'ayxam xtonakanikoj jab'xub'al.

Ta ijb'alom hayach

hawohtaj ta mach kaw hawip hawijb'ali

ta mach yuluj hawatut chawichetij.

Haxkami aypax mak ti'

mach sb'ih tzet chuh yixmankanoj stzoti' komam Jahaw

yaja' wal yuninal b'oj maktaj yet chik'ilal xin

ta'an q'a' k'aynajtokantoj ssataj maktaj haknheti' yehi.

Yuh xin ta ijb'alom hayach, kaw nannhe hawuh

oxhimi mach lahanoj hayach b'oj ya' komi'

chb'ahniltij hunxa ya' yul yatut,

ya' ch'alni ta tz'ilnhetik'a chyutekanoj ya' sxil q'ape stx'aha.

Yaja' ha' xtx'ahni yichamil ya' swentanahil yatut xin

xstxumniloj ya', ta'an swentanahil yatut ya' ha' kaw tz'il.

¿TZETTAXKA YUH?

¿Tzettaxka yuh hakti' chwaq'le han?

Xhi hune' ya' komi', ch'oq' ya'.

¡Kaw meb'a' yilotkanoj ya' komi'!

Ta xin yilnatoj ninoj heb' naj han,

Machmi xkam ni'an wunin han,

xhi ya', kam xshapchankankanh ya' yoq'i.

Xchewb'ipaxayoj ni'anxa yanmah ya',

Toxanhe chchaychonkan ni'an hintz'ul yuh q'a' han

ayinikoj wechman han, hanik' ch'illaxoj wet han...!

machtik'a mak ch'eltij hin yila' han,

wal ni'an wunin han, q'ejxanhe tx'iktx'o yuh q'aq', xhi ya'!

chxaycha heb' jetb'i chstzeb'i chwab'e han, aymi tzet lanhan chsmatz'eni...!

xin txumpax han, chub'il uk'u' kapeh chuhpax heb' jetb'ih,

wal ni'an wunin han, lanhan yelkanoj sk'ul.

Xax kaw ek'kantoj q'inal, xtok'a eliloj hune' naj,

xtzalakanh wanmah han yet xwilni han.

Xwilwe walni hinb'isk'ulal tet naj han,

yaja' kochnhetik'a mach mayeb'e naj tzet mawal han.

B'ayk'anab' ay xin, hune' naj yet wesal naj, ha' naj b'ay x'okkanoj naj tzoteloj

wal yul tu' xin, hune'nhetik'a swejchaktoj yaq'b'ilxa munlawom.

¡Ay mamin, tzettaxka yuh hakti' chwaq'le han! Kinchi tet komam Jahaw han..

mato yuh mach yelapnoj wilot han, yuh xin mach chin allax anmahil han, kin chi han.

Haxkami mach hinmelyuh han, yuh xin b'ey ti' xkin tit han, yaja' xaxtik'a waq' haka' wekoj ti' han. Kol hin han mamin, wohtaj han ta hach chawaq' yitz'atil swi' heb' naj ti' yuh skolni anmah, yuh xin hat xkin tit han. Yaja' machtik'a x'ek' yinh hink'ul han ta hakti' chwaq'le' han.

¡MAMINA!

Aq' yip wanmah han, yuhnhe yuk'cha hune' sya'tajil ti' wuh han! kin chi han, chmexhmon hinti' han, chwixman wanmah tet ya' han.

Kaw xto ek'kantoj q'inal, xto eliloj hunxa ix

xto hin oktoj han, yaja' toxanhe xyal ix wet han,

“as hunujxa b'aya, haxkami wal b’ey ti' mach ch'anhchahoj ni'an hawunin”, xhi ix.

Ta'an yuhxanhe hinschejnitij ix, hinmujnuj ni'an wunin han.

Tzettik'a wal juhteni, yuhnhe yok hawanmah yanmahoj anmah, mamin.

Haka' xuh wilnikanoj hune' ti' han,

haywanhtaxam maka, haywanhtaxam, nixhtej unin haktu' ch'aq'leni

matoj yuh machxa yanhal, to yuh naj meb'a'il,

b'oj hunxa, yuh anmah mach yanmah ch'aq'laxikoj yinh hunq'ahan munil ti'.

YET MUNIL

Shunil maka

chtzalahi ta ay yet smunil,

haxkami ay ni'an stohol schab'

kaw k'ulch'an hune' ti',

haxkami yilal komunlahi kat kowa'i.

Ha' ni'an stx'ojal

yet ta chtonahul yanmah munil juh,

yet ta sajnab'a'xanhe yeh janmah yinh

yet ta taxanhetik'a chjiq' kotohol

b'oj ta taxanhetik'a chonh wa'ikoj yinh.

Koyamanil

chjoche ch'en melyuh,

yaja', yilal jochen komunil chjuh

ha'xinwal chtzala janmah chjuhni,

haxkami yet ta chonh chiwakoj ay yinh

maka tonhe chonh isalikoj yinh,

lanhan koyeniloj chub'il

yuhnhe ni'an kotohol chjaq'leni.

Yuhnhe yelwan komunil chyal tu',

yilal jocheni

yilal ta kaw tzujan honh yinh yilb'eh

mach yexhtohoj ta ay mak ayikoj jib'anhiloj

machka yexhtohoj ta ay mak t'anhanikoj jinh chjuhni.

Ta ay yet komunil,

jub' haka' kaw yelapnoj yehi

haxkami chkotaq'e kob'ah yinh hune' ti'

b'oj yinh yaq'b'ilxa,

mach yilaloj ta ay mak chonh taq'eni

to hayonhti'k'a chkotaq'e kob'ah tzanb'aytu'alikoj....

TZET JETWANOJ YEHI
B'OJ TZET JETWANOJ JUHNI

Hayonh anmah honh ti'

koyamanil chjoche naj aq'ank'ulal,

mach hunuj mak ch'ocheni

ta ay mak ch'ek'toj yib'anhiloj.

Hayonh anmah honh ti',

koyamanil ay tzet jetwanoj yehi,

koyamanil aypax tzet jetwanoj juhni

yaja', yet aya kaw chkotxum hune' ti' yinh k'ul.

Mach k'uluj,

ta hanhk'anhe tzet jetwanoj yehi, ha' chjila

haxkami yilal yehpax

tzet yetwanoj ay juhni,

ha'xinwal ay naj aq'ank'ulal.

Q'a' kaw k'ultukanoj

ta b'ab'el chkoyijye tzettaj jetwanoj ay juhni

yuhnhe kaw ayxa jip koq'anni tzettaj jetewanoj ay yehi

wal xin, ay hej el kaw xulan chyutekanoj sb'ah.

Xulan chyute sb'ah,

haxkami hanhk'anhe tzet jetwanoj ay yehi,

ha' kaw chjilwekanoj,

wal tzet jetwanoj ay juhni, chjaq'kanoj yinhtajiloj.

Mach k'uluj chyal tu',

ta chonh ek'toj yib'anhiloj tzet yetwanoj ay yaq'b'ilxa maka

yuhnhetik'a jiq'ni tzet jetwanoj ay yehi.

Koyijye'wej skab' majanil, ha'xinwal ay naj aq'ank'ulal.

NAJ SALMEKAL

Hantaj mak ti' mek yalni

yaja', nab'a' yet watx' tzet chuh yinh sq'inal

hantaj mak ti' mek yalni

yaja' yuhnhe swa'ikoj yinh.

Maktaj mek tu'

to chscha sb'ah tzettaj chyala b'oj tzettaj chuh.

Tzettaj chyal b'oj tzettaj chuh tu' xin

to chkolwahikoj yiniloj yenhel naj stx'ojal

b'oj yuh swatx'iloj yek' yuh maktaj aykoj yinh naj sk'antajil.

Hantaj mak ti' x'ek'le yinh mek,

ti'nanh xin, ayxapaxikoj yiq'niloj spixan

maka yinhxapax heb' naj watx' tzujan

ta chyal tu', leq'ti'al tzet xuh yet ayxana tu'.

Maktaj x'ek'le yinh mek ti' yet payxa

ta tx'ojxa chyalpax yinh maktaj ch'ijb'ali yinh ti'nanh,

machtik'am t'inhanoj yektoj yul swi' yettax tu' chyal tu',

haxkami yet aya chtzalahi ta ay yaq'b'ilxa mak ch'ek' iq'noj hune' nab'ale tu'.

Niman chawute hak'ul,

ta kaw x'el yinh hak'ul xawaq'ni haq'inal yinh mek ti'

yaja' yuh xkach sikiloj, yuh x'ek' ya' hawanmah,

yuh etza xkach kami, mato yuh hunujxa tzetet xawaq'le;

q'a' k'ultu ta mach nab' ay tzet chawalna yinh

yuhnhe mach ch'el yanmah maktaj tzujanxapax yinh.

Wal hayach machto chawaq'koj haq'inal yinh

tonhe hawohtaj ta k'ul, yuh xin chatzote

yilal hawaq'nikoj hab'ah sxol

ta mach xin, q'a' tx'ihalto chaweta’toj hawalni sq'umal.

B'IT AB'IX MAKA TXUMB'ALK'ULE

YET YA' EDDIE ROGERS

POEMAS O PENSAMIENTOS

EK’NAJLA OCHE’B’AHIL

Mach chtib’ahiloj hawuh, melmon yek’toj q’inal.

Stx’ojalnhetik’a iq’b’il yuh janmah,

ayinikoj hayach hinsayni han,

b’aytu’ ayachkantoj yuh naj sya’tajil, ek’najla oche’b’ahil.

Chin say sxol anmah b’oj hej ehob’al han,

stx’ojalnhetik’a chwiq’ han,

machmi k’ulla tzoti’ chuh walni,

yuh yi’cha tzet chsay wanmah han.

Mach chach elkanh wet han, oche’b’ahil, oche’b’ahil.

Haxkam mach hunepoj q’inalil mach hachiktoj yinh wanmah han.

CHIN SAYAH

Chin say yehik’oj naj aq’ank’ulal ssat yib’anh q’inal ti’.

Sukalnhentik’a, tzet chub’ jinojiloj stx’ojal.

Sya’tajilnhetik’a b’ay ay anmah yokto tu’.

Howalnhetik’a b’oj hej yab’il chpujb’alaxi.

Mach tzet yetwanoj hun-hun mak yinh yanmah.

Elq’omnhetik’a b’oj heb’ naj ch’ochenikoj swi’aloj hej tx’otx’al, tonhe chwa’koj heb’naj yinh anmah.

Q’one b’oj yul sk’ul anmah chskamxakanoj.

Chkam naj kawxeb’al k’ule b’oj naj yaq’lob’al k’ule.

Machxakan kawxob’alk’ule hunuj b’aya.

Winaj b’oj ix chla kam yuh hej howal.

Hayach winaj hach, as watx’e hamunil.

Kol hab’ah haxkam yichitokoj hune’ ti’.

Kolwahanhikoj yinh yehik’oj naj aq’ank’ulal ssat yib’anh q’inal.

Wal yul heyatut b’itnanhwej tet Komam Jahaw.

“Yul haq’ab’ ay naj aq’ank’ulal, mach yinhoj hune’ no’ kuwis”.

CHIN KAMI

Wohtaj ssat yib'anh q'inal b'oj xax kaw hin ehik'oj, xhi tx'ihal maka.

¡Telankanoj sleq'ti'al! Haxkam ya'nixakanoj hinq'inal han.

Mak hayach kat hawalni hune' sya'tajil tu' wet han.

Ta mach chawab'e sya'il hej tzetet, mach b'aq'in chach kuychahoj.

Kaw syetij wanmah hej sya'tajil b'oj stx'ojal han.

Kaw aq'e b'oj leq'ti' hayach kanoj, kochxanhe syab'il sb'aq sate hayach.

Mach nab' chawila ta hun-hun tz'ayik yel hink'ul han.

Chwiq'a'loj hin howal yuh hune' swi'al tu'.

Stx'ojal xax yukuj haq'ab' winh han.

Chach tajojkaniloj yuh mach hawohtajoj hawaq'ni yuch'antihoxh.

Chin xub' han, chach hiq'woj yuh woq' han.

Chwiq'a'toj haq'inal han, haxkam wet pax han.

SQ’INAL HEB’ YA’ Q’ALOM

Uk’eh, uk’eh, uk’eh

eltich’anla ix b’oj kay mach chtahkoj.

k’ulla tx’at, nimantaj nhah yet ch’el swayanh.

Machtik’a chstukb’a sb’ah sk’ayni ch’en melyuh

sloq’kan sq’inal b’oj naj ocheb’ahil

machtik’am stanhb’al hune’ ti’.

Asi’, kat hawilni shunil tzet hoynhe hayach.

telankanoj sk’ulch’anil,

ilk’anab’ snhisihiktoj sti’ naj ni’an b’itnom chstzeb’i.

Ha’ tu’ q’inale,

Ha’ q’alomal

Wak’a’ sk’ulch’anil syaxil ssat yib’anh q’inal.

NIMAN HINQ’ALOMAL HAN

Tzalalal wehi, tzalalal wehi

kaw k’ulch’an hinhirwi

x’apni yuninal hune’ ya’ mimi’.

Xwiq’ hune’ hinq’alomal han

q’a’ aytokan stohol sataj ch’en q’anpuhaj

mach txukutch’enoj machka q’anpuhaj paxoj

to ha’ ix ni’an kaw chwochekanoj han.

Q’ej ni’an stz’umal, sb’aq’ ssat komi’ x’ahaw,

xyij sb’ah skam naj nhohchalal

kaw ayiktoj naj oche’b’ahil yul yehob’al.

¡Kaw ya’! tzet xuh yahkanh hinq’alomal han.

Sq’aq’al naj sya’tajil

xax sb’ejkan sch’ib’ih

oq’ilal b’oj sk’antajil

x’elkan yinh hinq’inal han.

Xul ni’an hin skutz’in ahaw han,

ni’an wehob’al b’oj skawxob’al hink’ul han,

yocheb’al Komam Jahaw b’oj wipomal han,

ha’ ni’an yet wanmah, ni’an hinq’alomal han.

STZ’INANIL

Kaw mach chb’ili,

kaw tz’inan

kaw sukal b’oj kaw k’ulpaxkanoj.

Q’a’ chmaq’wakoj yinh mak tx’ojxatik’a yekoj

chyikaniloj schik’il hune’ q’axponaj yanmah

b’oj majcheb’ilkantoj naj sukla winaj yul sk’ok’omte’.

k’ayb’alk’ulehal tz’inanil ssat yib’annh q’inal

Aq’antajnhe sk’ul ch’oq’i,

niman yahwahom

kaw yetb’i naj b’elwom.

Machka leq’ti’aloj, machka syelal paxoj,

hune’nhetik’a chuh sb’elwitoj

stz’inanil naj hune’alnhe.

Mach tzet chyala b’oj mach chb’ahwahi

tonhe ha’ ch’anikoj lahwilal b’oj sya’tajil.

MACH SNAJACH HEJ TX'OTX'ALE

Mak x'alni ta yetwanoj naj winaj

yuh yalni wet hune' ti' han,

suk sk'ul, manh oche'b'ahil yehi

kochenhe yet ay hunuj b'ay chtoh no' ch'ik, yilal

ta to ay yumal no' ch'alni ta chuh stoh no'.

nimyolotz'kay, nimyaxkay maka tzantzet kay hil, yilal ay yum yuh yek' huli.

Suk, elq'omla tz'ulik noq',

hune'nhetik'a yelaw

niman lolo',

suktaj sk'ul

mach b'ay chach apnojikoj yinh hej hapotx'b'al b'oj snajachil hej tx'otx' tx'otx'

ta chanimejnhe syilalil yijni sb'ah hunq'ahan ti'

stx'ojal chaxokxetij

chtanhojkan shunil

chkamojkan shunil.

say q'axepxa tu'

ay hune' mak kaw chawetb'i'nhe

tzab' stxam hak'ul kat hawab'enoj

ta hune'nhetik'a sb'ilen sb'ah

q'an, saj b'oj q'ej.

OHTAJB’ALE

Xkab’konkanh hink’ul han

yinh tzet xax ek’ yinh hinq’inal han

kaw ay sya’tajil xwilkanoj yinh han.

Tx’ihal lahwilal,

b’oj hej wayike mach chyij sb’ah

yaja’ yinh showq’on hal.

Machtik’a xwohtajnhe tzet chyoche yala’

b’oj nixhtej sk’ulch’anil chuh

tonhe chyute, yuh skuyni yaq’b’ilxa tzetet.

Xmaliloj atz’am atz’am

chyijk’oj ich noq’

kaw ay sham haka’ naj xib’telom.

Q’a’ k’ultu ni’anxa yek’ wuh

yuh haxkam xax kaw wil sya’tajil

wal ti’nanh chwila b’oj chwiq’a’ sk’ulal han

Stanhxa hinq’inal han

q’a’ chtoh tzala hink’ul han

haxkam xax yij sb’ah wanikoj smay

tzettaj chab’ejto ssat tx’otx’.

MACH NAJ SK’ULCH’ANIL

Naj x’echman tzet yetwanoj yek’ yinh sq’inal

xyitoj naj kamikal naj,

naj suk sk’ul machtik’a x’eltij yul yatut

sb’ajilxanhe chjil ti’nanh.

Sk’ulal ti’ yet mak ch’anikoj yinh sk’ul yijni sb’ah tzet chyoche yub’.

yet mak kaw ch’ek’ ya’ yanmah yinh munil.

Mak ch’ochen hunuj ix k’ulla ix yixaloj

mach chtoj ssaya’ ix b’ay ay heb’ ix tx’oj yeh swi’.

mach sk’ulalloj jet kaw jek’i

kat jek’ pak’la yullaj nimej b’eh

Ssay sk’ulalloj tawet

yinh hahajb’an hanab’al

ta to chawoche apnoj nahat tu’

ay sya’tajil b’oj sk’ulch’anil chawila’ yul hab’eh.

JAQ’NI Q’INAL HA’ YELAPNOJ YEH NAJ KAMIKAL

Kaw niman txahyeb’al kokami,

ch’iniloj snhohchalal hintx’otx’al han

b’aytik’a chin kamoj han

hat chsch’ib’ojiloj hune’ ni’an q’an haq’b’al.

Kokam ti’ ha’ sk’ulal chkan jet yuh jaq’ni q’inal

hat’inhb’ankanikoj tzet ay tawet

kochewnhen naj sya’tajil b’oj kotohlan shunil kok’as, ha’ yelapnoj yeh kokami.

Chlinhmohoj hune’ ti’ ta mach chach kami

mach chawiloj haq’inal

haxkam ha’ q’inal ti’ ha ‘ch’unuj tzet yet wanoj yunuj tawinh.

YA’ ITZ’AT SWI’

Kaw ay sxil sti’ ya’ itz’at swi’ xyaq’ komam Jahaw

Hune’ ichamla nimanile

Yaja’ hune’ k’ulla nab’ale.

YALANH NI’AN YAXTZ’ANTZOLA SSAT KANH

Kaw hab’an kotxumni

yah yaw anmah,

Kaw ay hej ch’en ch’ikch’en chul ek’ yinh ayilb’ah b’oj elilb’ah.

maka yinh ahilb’ah masanta okilb’ah.

yinh ha’ machtaj ch’ek’nakanh shunil hej tzetet.

Ayikoj naj ni’an yiniloj hune’ te’ haq’b’al

yuh yaq’ni tet ix ni’an chyoche.

Hune’ naj ni’an ayikoj stz’ahni no’ xanhab’e

yuh haxkam ayikoj yinh yanmah sloq’ni hune’ ni’an tzet chyoche.

K’ulch’an sb’elwi shunil yalanh ssat kanh ti’

xulanayoj ya’ tz’op chb’elwi ya’

yuh yilni ya’ tzet ay yalanh.

Mach k’ayb’alk’ulehoj, nohnaj yawub’ yul hej Nhah anhteb’al, wal ix kanh yeh xin, chyilikoj ix ssat ya’ yetb’ih.

Kaw nan sk’ul ya’ icham chb’elwi ya’

lanhanxa yayoj numnah chyil ya’.

Yulnhe nab’ale chkanojkanoj

tzet x’oknikoj yuh naj itz’at swi’ skolni sb’ah

HINKONHOB’ MAYAB’

Tolob’ suk kok’ul b’oj mach konab’al
tonhetik’a ayikoj yilaxiloj kopixan,
yuh sk’ulalloj kokonhob’
wak’am ta chuh yillax tzet ayaytoj yul nixhtej janmah
nantik’am stxumni pax anmah.

Chstz’unkan stx’i’eh
yul hej nimanile
yaja’ haxkam mach kaw yub’anil tzetet
tonhe chkam hej wayike yuh manh tzetetal.

Chonh tzumb’elax haka’ no’ noq’
hune’ xin yiximal q’ab’e chonh yenik’oj
haka’ uninale yinh stxojal ch’ehik’oj.

Hej ch’en nimejtaj ch’en b’oj hej ch’en nhahch’en
ha’ yecheloj hej nimejtaj yohtajb’al uninale.
Ssat te’ k’ulla chem tz’onhanayoj
naj ch’elq’ankantoj sq’alomal
tx’otx’ k’ulla tx’otx’ b’ay ayonhayoj
Haywanhnhe maktaj chwa’i
kaw huntenank’a maktaj chkami
haxkam xax txonhlaxkantoj
Sq’alomal hej kotx’otx’al b’ay
ayonhayoj.

HEJ TZ’AB’ALK’ULELA B’EH

Kaw tz’ab’alk’ule jilni

nixhtej sb’eh hinkonhob’ han,

tzet chuh yojli metx tx’i’

b’oj yoq’ no’ kuhnoq’

ch’aq’ni ahojkanh pahnoj sxil konimanil han.

Yinh snahatil chjil

smujli hune’ ni’an tzejlen mach kaw yip,

haktu’ sq’inal;

hakpaxtu’ stakk’ulal

naj winaj mach wesoj aypaxikoj yinh meb’a’il.

Ch’oq’ naj ni’an kajtz’ul

sxol hej enhele b’oj te’ pop

watx’e’b’il yuh sq’ab’

ya’ hinmam icham han.

Kaw k’ulch’an tzet chla swayke

ya’ munlawom tx’otx’

ayikoj st’inhb’an tzet chtoj ssataj

kaw nan sk’ul, yaja’, kaw t’inhanh

K’ulla b’eh b’ay chtoh ya’ munlawom.

Naj ayikoj yanmah yinh ix q'opoh

lahan yul snuq' b'oj no' txojtxoj

shunil sk'ul naj chb'itni

tet ix q'opoh yet aq'b'alil.

Yul snuq' hune' naj b'it ab'ixlom

haka' hune' ch'en salk'upb'al

ch'ek' spoho' kaq'eq' b'oj nab'ale

haka' hune' xik'e sxol kaq'eq'.

Haktu' ni'an hinkonhob' han

ayikoj swatx'en tzet chtoj sataj.

B’ISK’ULALLA Q’INALE

Xanhb’ilayoj, maq’b’il b’oj elnaj spixan

mach chkab’kon sk’ul, b’isk’ulal b’oj hownhetik’a

haka’ no’ mis chb’elwikanoj

aykaniktoj xin snheh sxol yoj

B’itnom yet ek’najla aq’b’alil

yaja’ machtajpax sb’it ix ix echmab’il.

Hej’ q’a’illa tzetet yitah

B’oj tzet b’ejb’ehal yeh swi’laj witz.

NI’AN UNIN YULLAJ B’EH CH’EHI

Ha’ ti’ yik’ti’al xswayke

hune’ naj ni’an unin.

Ch’ek’koj koloh yul hune’ te’ nimukub’,

ayikoj hune’ sxik’e yinh sb’oq’wi’

haxkam ek’om yul ha’ nimatz’am ha’

ayikoj yelawil snuq’ skamixh naj,

chsq’axpon naj ha’ nimatz’am ha’

b’oj chyihtij naj hej no’ snoq’al ha’

niman tx’umwahom ch’ikch’en naj

niman swi’al yekoj naj

k’ulla b’itnom

b’oj chyuk’ hune’ uk’b’al chokolate.

Chkolcha no’ sxanhab’ naj

watx’ehom b’eh

K’ulla eslom chyumnitoj hej tzetet ssatkanh

Chsuni hej no k’ulla xanhab’e

Yullaj hej swayik

Hune’ k’ulla sek’ itah chsloh hun-hun tz’ayik

Ha’ moyan ha’ spix ch’oknikoj yuh aq’b’alil

Chxuh, niman sya’tajil ch’ek’ yinh sq’inal

B’ay ch’ek’ ha’ tz’illa ha’ yalanh konhob’ ha’ yatut.

NAJ LEQ'TI'AL

Naj leq'ti'al : Yetb'ih sb'ah naj b'oj naj elq'om

ch'ochenikoj swi'al konhob',

b'oj tzet ch'allax yinh

yetb'ih naj b'it ab'ixlom,

naj ch'inihaytij swi' hunxa maka

b'oj naj ch'etantoj yalni tzet chuh swatx'i hunujxa tzetet

Tz'il b'oj eltich'an

lolo'la ix,

ihomaytij swi' anmah yinh haknheti'

xiwkil k'ulalla haq'b'al.

Mach chsteye naj syelal

yinh haka' yek'toj q'inal

yinh ha' machtaj chtanhkan shunil

haleq'ti'al.

mach tohb'al q'inalkanoj,

k'anch'an hach leq'ti'al

xkach ay yuh naj syelal.

HAKTU’ YEH NAJ KAMIKAL

Q’ej b’oj kistalla kamikal,

mach skomonaloj yekoj ssat yib’anh q’inal

chyi’toj ix ni’an q’opoh ocheb’il sq’inal yuh.

Stanhb’al b’oj yichob’anil hune’ ak’ q’inale

machswalil, how b’oj yaq’b’ilxa sk’ulal tet

elq’om q’inale, chewla anmah tz’akti’nheb’il.

Mach tzet chjiq’ yinh,

tzantzet q’inalehal b’ay ch’ok hawahawoj

kat hach yanikaniktoj yul sq’ab’

sq’ejal holo maka hach yanihiktoj sxol ssajil q’inal yul hunxa q’inale.

STXUMB’ANIL KUYUM TI’NANH

Yettax b’aq’intaxam payat q’inal tu’

Yaxxanhemkanoj tz’an tz’o ssat yib’anh q’inal,

Yaxxanhemkanoj tz’an tz’o hej ha’ha’

Yaxxanhemkanoj lanhlo yoj komam tz’ayik

Hantaj mikanoj sk’ulch’anil yoq’ nixhtej ch’ik

Kaw k’ulch’anmi xyuh sxahannhen sb’ah anmah

Boj nab’ ha’ tejaj itahtom xsloh anmah.

¿Tzet yuh?

Haxkami ha’tu’yohtajb’al jichmam jichmi’.

B’oj hunxa,

Haxkami ha’tu’´kuyb’anile xschah anmah

B’oj haxkami ha’tu’sq’alomal heb’ ya’.

¿Haka yet x-yul nan nab’ale? ¿tzet x’elikoj?

Hatax tik’a tu’x’ichikoj:

Sq’ej tanhiloj ssatkanh,

Stz’ilb’iloj ha’ha’,

Naj potx’peb’ahil,

Naj xiwkilk’ulal,

Naj manhtx’ixwilal,

Machxa naj xahannhe’b’ahil, xk’ayayoj naj aq’ank’ulal

B’oj howla itahxa chsloh anmah.

¿Tzettaxka yuh?

Haxkami ha’tu’ yuhtajb’al maktaj x-hul tu’

Haxkami ha’ tu’ skub’anil yuh smam smi’

B’oj haxkami ha’tu’ chyal sq’alomaloj.

¿Tzet b’ab’el yinh hune’nab’ale ti´? Ch’en melyuh.

¿Hawohtajmi tzet stx’ojal hune’ ti´?…haxkami tzujanonhxapax yinh.

Yuhxin hej txumb’ale k’ul xyuh yiq’ni yip koxol ha’hej ti’ la:

Ta chach kuywi, to yuh hawok wesal,

To yuh hachxanhe q’a´ x’ikiltaj hawehi

To yuh haxanhnihayoj hawet anmahil .

To yuhnhe hab’awliloj yinh hej tzetet.

¿K’ulmi jekoj chyal tu’? … yinhxanhem janmah ayaytoj.

KAW YUCH'ANTIHOXH
HEJ HAMUNLAB'AL MAM ICHAM

¿Tzettaxka yul ch'illaxiloj hapixan mam icham?

Ch'allaxi chub'il kaw ay hamay b'oj hapixan yuh hawohtajb'al,

challaxpaxoj chub'il kaw munlawom hach b'oj ta kaw k'ulch'an hab'eyb'al

ti'nanh, ay heb' naj nimej winaj yuh yojtajb'al mach wet tx'otx'aloj han, yaja' kaw

nimej hach yul ssat heb' naj.

¿Haka hayin han, tzettaxka yuh mach chwoche hintxum'luj han?

¡Aaaaaaah! wohtajxa han,.

ay b'ay xtitikoj hune' ti',

yettax x-hul heb' naj wes, ha' tu' x'ichiswesb'ipaxiloj hinnab'al han.

¿B'ay xin xtokoj te' tzuh?

¿Haka te' hom?

¿Te' t'unhb'al ha' xin?

¿Haka te' k'ot?

¿B'ay xukanoj te pech'an?

¿Tzet xyutuj te' tzimah?

¿B'ay hay te' pak'?

¿haka te' chukul xin?

Wohtaj han mam icham, shunil ti' ayxa shelel ti'nanh,

Yaja chyaq' yab'il b'oj sq'alemal heb' naj wes yetij wet han,

Kaw xin chin tzalapax yinh han;

K'ajam chin xilxon yuh naj meb'a'il han, kaw hintzan hinloq'nipax han.

Wal tzet k'ul ti' xin chinyah han.

Yuhxintik’a yet chin txumniloj han mam icham,

K’ach’an hach wuh han k’anch’an hinpax han,

Haxkami ta chin yah tzet k’ul xawaq’konoj wet ti’ han

Chach hinyahpax chyal tu’ han

Wal ti’nanh, yuh naj sk’antajil lanhan wilni,

chwiche’koj hachwochenojpax han mam,

Yuch’antihoxh xawaq’nikanoj hune’ k’ulla kuyb’anile ti’ wethan.

MI’ IXNAM

Mi’ ixnam

Yet tu’ machmi elnajoj hapixan walni han,

Wal ti’ nanh, machxa jet han.

Yet tu’, yinh niman sajk’alil chach ahwanoj haq’uyu’ hab’ah

Hukanxhanhe ch’en ka’, chkoh spichi’ hinmam ichan han

Kaw sab’ ch’onh oktoj wa’oj tawuh han.

Mi’ ixnam

Yet tu’, hawohtaj tzet smunil te’ k’ot,

hawohtaj tzet smunil te’ hom,

xyuh nohtzen tx’otx’ tz’ahab’

X-oknikoj tx’otx’ laq’ob’al hawuh

chahuhnne haq’ab’ chach ok halatz’noj komi’ wah

xikiltaj hach yinh ssat komi’ ixim ch’ek’ pak’ lahi

¿b’ayxam xtokoj tx’otx’ tx’otx’ sek’ b’ay xkach wa’i?

Mi’ ixnam

Wal ti’nan, shunilxanhetik’a chkoloq’ han,

K’ajam mach hunujxa munil chjilwe juni han,

Xax toh nahul hamunlab’al juh han

Ha’xanhetik’a naj shab’anil chjoche han

Xajijb’a kob’ah juhni naj stx’ojal han.

Haxkami manh munil honh han.

¿Tzet hawalni mi’ ixnam?

¿Tolob’ k’aw k’ulxa jekoj yinh haktu’?

Mi’ ixnam,

oq´ojab’ hak’ul jinh han, atij hawohtajb’al tu’ jet han.

taka machxin, tzimi chonh tanhojkanoj han.

YUL SNUQ'AL TE' SON

Yet chwab'en yok te' son han,

kaw chwab'e sch'ib'iloj hej wib'otx'al han,

sch'ib'iloj,

yaja' yuh tzalalal

hune' ti' chyaliloj, ta hej hintx'anhal ti' han

chik'ile mayab' ch'ek' yul.

Yul snuq' te' son ti',

chin ok tz'ib'loj han,

yuh haxkam yet chwab'en yok te' han,

mach sb'ih tzet chuh wab'en yok te' han,

mach sb'ih tzet chintz'ib'nhe han,

toh lanhan kaw walni han, b'ay hinpetoj han.

Yaja' ta hach ti', ha ti' hawik'al

Kat xin hatzeyenpaxoj

chyaliloj chaltu' ta mach hawohtajoj tzet anmahil hach,

mach hawotajoj hamam, hami'

machka hawohtajoj hamam ichan, hami' ixnam.

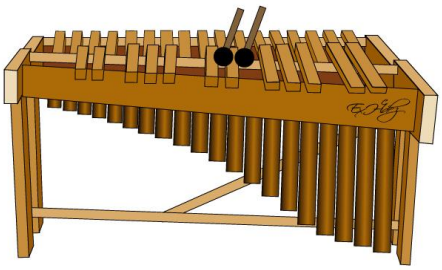

Taka chawilwepax hawalni tet anmah

tzet wal yuten sb'ah yunhe yahkanh hakonhob'

mach wohtajoj han tzet b'ay chawoche hab'eytze'

haxkami mak k'aynajtoj ti',

mach yohtajoj tzet béhal iq'b'il yuh

machka yohtajoj b'ay ch'apnojkok.

YULNHE HINWAYIK HAN

Yet x'ichi sxumakni te' q'anpoq'

Ha' tu' x'ichi hach wohtajnhen han

yet x'ek'ni sxumakni te',

ha' tu' xkach hink'aynitoj han.

Machtik'a x'ek' yinh hink'ul han,

ta mach chhitzwoj yoj naj sk'ulch'anil koxol,

wal xin, haka'nhetik'a yul kowayik

haknhetu' xyuh yek'nakantoj

ni'an tzet xjaq'le.

Ay hej el haktu' chyute sb'ah,

hune' tzet kaw chjochekanoj

mach tonhetik'ahoj jet yehi.

Yuh xin toxanhe chwoche wala' tawet han,

chub'il mach chach el yinh hink'ul han.

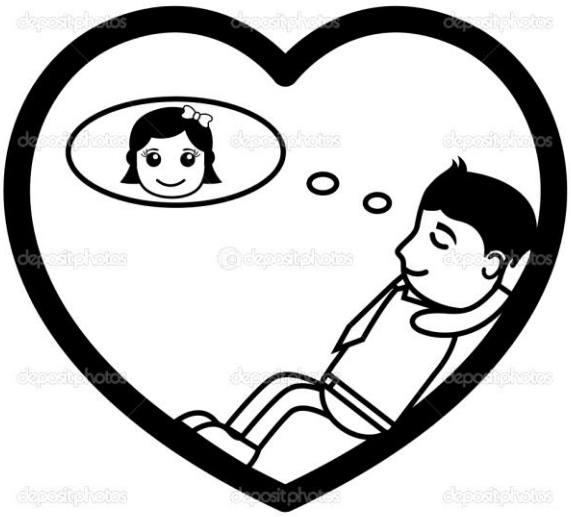

YOHTAJB'AL WICHMAM HAN

¡Hantaj mak chyalni, chub'il kaw suk sk'ul wichmam han!

¡hantaj mak chyalni chub'il meb'a'il chyaq' hinkuyni tzet xyaq'kanoj heb' ya' wet han!

¡hantaj mak chyalni ta maq'il machxa nab' chinnatij yohtajb'al heb' ya' han!

¡Haxkami xin kaw chwoche hinb'eyb'al ti' han, b'ahb'ehal weh han!

Yaja', yet chinb'ahlax tu' han, ha' tu' q'aq' chwiq´nitij wanmah winh han,

yet chinb'ahlax han, chtza' kanh hink'ul han, yaja' yinh maktaj chb'ahwahi.

K'anch'an, haxkami mach yohtajoj tzet b'ehal iq'b'il yuh.

Kaw k'ulmi yekoj yalni, k'ajam etab'iltoj yul swi'.

Wuxhtaj wanb',chstxumab' sb'ah hak'ul

txumiloj tzet hawehi

¡Kúxanxa!,

Machxa kam chawaq' q'alomb'oj mak q'alomtik'a

¡K'uxanxa ti'nanh!

machxa kam chawaq' oq'oj mak chstziwtzon nixhtej sxil sq'ap,

machxa chawab'etoj tzet chyal mak tonhe chstzeb'i yanmah tawinh.

¡Machxa yetoj ay ti' nanh!

ta chaloq' tzettaj ch'aq'noj tx'ojb'ój hhak'ul yohtotu'.

Machxa yetoj ay ta chaloq' shunil lob'ehal tu'; tolo b´kaw xuq´, haxkami hamonb'anilnhe yehi.

Machxa chawaq' yuluj hak'ul yinh shunil hej tzetet tu', tolob' kaw k'ul ti'nanh", yaja', smajilnhe hasat yekoj.

Yuh shunil ti', chach wawte han:

Okoj honh tzujnuj yinh, jub', machxa chab'aha, haxkami hayin hun tx'oj wekoj hawuh han.

Kob'eytze' hune' tzet "tolob' meb'a'il chyaq' ti'"

Ha'xinwal telaj itahxa chslob' nixhtej juninal b'aq'in hay q'inh.

Ha'xinwal, chmeltzopax naj aq'ank'ulal

Ha'xinwal chmelzopax naj xahannheb' ahil koxol.

¡Haxkami wal ti'nanh!

kawil hab'axanhe wehkantoj han

yet payxa, ab'xiw anmah yeltij aq´b'alil yaja' yuh spixan kamom

wal ti'nanh xin, mach taj tet aq´b'alil, machka tet tz'ayikaliloj,

to xiwkilk'ulal xanhetik'a wekantoj han, yaja' mach tetoj spixan kamom, to tawet-xa chin xiw han.

TZET JEKOJ KOXOL HAYONH ANMAH HONH TI’

¡Ayayay! Wak’a’ yapnikanoj skanil nixhtej son yinh wanmah han.
Oxhimi kaw k’ulch’an yek’ koxol b’oj jet anmahil,
oxhimi ta mach naj kajke’b’ahil.

¡Aya! yet chwab’en yokkanoj nixhtej son ti’ han,
kaw wet chyuhkuj chwab’e han,
Kochnhe kaw yohtajkan heb’ ya’ sonlom tzet wekoj han,
machka wohtajoj han, tzet lanhan yoq’ tenpax heb’ ya’.

Yet ch’ok nixhtej son ti´,
q’alojwalyataj, ta tzalalal chaq’ wet han,
wal xin, hune’ niman b’isk’ulal chaq’ wet han
nixhtejalnhetik’a, katchstit b’laq’o ha’ yul hinsat han.

¡Wak’a’ hune’ ssat yib’anh q’inal ti’!
aytik’am jala’ mach ninoj naj kajkwb’ahil
aytik’am jala’ mach naj ochehom nantajil
aytik’am jala’ mach mak ch’iniloj kopixan
aytik’am jala’ mach mak chjal sq’umal
aytik’am jala’ mach naj ek’najil
aytik’am jala’ mach naj chichonk’ule
aytik’am jala’ mach naj nhijnhonk’ule
aytik’am jala’ mach naj chiwahomk’ule
aytik’am jala’ mach naj ab’ix kaq’eq’.

¡Ayayaya! K’anch’anonhkanoj,

xax kaw kok’aytoj nixhtej koq’alomal,

ha’ koq’alomal ti’nan, ha’xanhe ch’en melyuh b’oj skanhil jehi,

yuhxin ha’xanhe koxanhnihayoj jet anmahil yul joj ha’ jilb’e,

ta ay komul maka ta chonh mahlani, machxa chkochakoj jib’anh,

kaw manhtx’ixwil honhxakanoj, ¡aya! ¡Kaw k’antaj honh!

Hintaq’lixa teyet han, yaja’ chwaq’a kan ni’an hintxumb’al teyet han.

Oxhimi chstxum sb’ah kok’ul yet yalanhto machto chonh kami

ha’xinwal yinh naj sk’ulch’anil chjilwewej kob’ eytzen kob’ah,

haxkami ha’ tu’ ha’ koq’alomal.

Yuch’antihoxh tet komam Jahaw ta ay ni’an yitz’atil kowi’

oknojab’ikoj juh yinh naj sk’ulch’anil.

Mach yuhuj koxanhnihayoj jet anmahil yul joj.

Ay hejto el chtak kok’ul, maka ch’oq’ janmah yinh hune’ maka yet chkami,

k’ajam wal yet itzitz, kaw xjeta maka tanhetik’a xchichonkoj kok’ul yinh.

Yuhxin ti’ nanh jaq’a’koj naj aq’ank’ulal yinh janmah,

joche’ wej kob’ah b’oj jet anmahil

ha’xinwal ay naj tzalalal yin janmah,

yinh yanmah nixhtej unin, yul kokonhob’
b’oj ssat kotx’tx’al.

B’AQ’INTO HUNEKXA

¡Kochnhe mach chhelmotoj ssat yib’anh q’inal!

kochnhe hune’nhetik’a chtoj kosataj

yaman heb’ ya’ komam yamaq’ te’ ni’an pat

chstzoten heb’ ya’ tzet yekoj nixhtej smunil heb’ ya’.

Ya’ mi’ ixname, kawnoj chyuh ya’

haxkami machto chwa’koj ya’ mam ichame.

Wal hin han, saq’al hinsajchi b’oj nixhtej wet uninal han.

¡kochnhe hune’ nhetik’a, kochnhe mach b’aq’in chhelmohojtoj!

Tzalalal jeh han chonh sajchihayoj yinh hej te’ nimejtaj te’ han,

yayxa numnahi, xatzejlatij no’ tzejlen, xajilkantoj smujliltij te’ tah yul te’ pat,

lanhanxa yahojiloj komi’ x’ahaw, tzimitajnhe jab’en yoq’ txulik b’oj no’ txojtxoj,

ch’ojlipax metx tx’i’ yaja’ mach naj xiwkilal, kaw tzalalal jeh han.

Ch’ek’ toj ya’ komam, ch’ek’toj ya’ komi’

hunnhe chyuh kotihoxhli tet heb’ ya’ han.

Chonh paxtoj jatut han, haxkami sab’ ch’ichoj pax sajach yinh hunxa tz’ayik,

kaw aq’ank’ulal yeh anmah, aq’anonhtajnhe han.

Wal ti’nanh xin, kaw nanxa chwaq’koj yinh hink’ul han.

Nixhtej unin kaw ya’xa tanheb’il , haxkami ay heb’ naj tx’oj yeh swi’

machxa aq’ank’ulaloj yeh nixhtej unin, machxa aq’ank’ulal sxol anmah

Yettax tu’, walxamkami tzuy, tx’ab’in maka kolb’iq’nhe, yaja’ ay naj aq’ank’ulal.

Kaw yul konuq’ chtoh ni’an jitah,

ti’nanh xin, walxamkami chib’exanhetik’a hunun tz’ayik,

walxamkami k’ulla sxil q’ape, walxamkami toxanhe chtzejo ch’en omeh, ch’en

kolq’ab’ maka ch’en uweh,

yaja’ xiwkilk’ulalxanhetik’a yeh anmah.

¿B’aq’into chmeltzohoj naj ni’antohal?

¿B’ay tu’ ay te’ nimejtaj te´?

¿B’ay tu’ ay naj aq’ank’ulal?

¿Maktajto chxahannhen heb’ ya’ icham winaj?

¡konchnhe mach b’aq’inh chhelmohojkantoj!

Ni’an unin, oche hani’antohal

b’eytze hab’ah yinh naj sk’ulch’anil.

Haxkami mak yinh tx’ojla b’eh aykoj

tx’ojtik’a chtanhojkanoj.

HEB’ YA’ MI’E

Hune’ tz’ayikalil ti’, hex mi’e hex, kaw tzalalal teyet
chjoche jala’ teyet han ta kaw chex joche han,
yuh haxkam hex maheya’ ssajil q’inal jila’ han
yuh xin ayonhik’oj ssat yib’anh q’inal ti’ han.

Hex mi’e hex, hune’ tzayik’ ti’,chjoche jala’ teyet han
ta kaw chex joche han, kaw saq’al hex yul kosat han.
Lahan hex b’oj hune’ te’ ni’an haq’b’al kaw k’ulch’an
yekoj sxumak jet han.

Yinh hune’ tzayik ti’ xin,
chkoq’an snimanil hek’ul han, ta ay hej el chonh mahlan teyet han
aq’wej nimank’ulal jinh han
yuch’antihoxh teyet cheyenitoj naj sk’ulal jet han.

Hex mi’e hex, kaw tihoxh hex yul kosat han.
Mi’o, ta ay tzet cheyuh
chonh kampax teyinh han
chkoq’an tet Komam Jahaw ta chyaq’ stxahyeb’al teyib’anh
huntaj el chex elojtoj yul heyatut yuhnheb’al mach naj stx’ojal cheyaq’le’.

Mi’o, yinh hune’ tz’ayik ti’,
Chkoq’an teyet han ta kaw chetanhe heb’ah yinh tzetet chla heyuh
Komi’ Xahanlaj mi’ b’oj Komam Jahaw chex tanhenoj.

Hex mi’e hex, kaw chex joche han

oxhimi mach k’ayojtoj yul hek’ul takaw chex joche han,

haxkami kaw tihoxh hex yul kosat han,

Haka’ hun te haq’b’al kaw hayeb’il hex jet han.

Mi’o, yet ch’ay numnahi kat’ hint’anhxi ssatkanh han

haktu’ chuh jilni smerohaytij nixhtej tx’umel han,

sxol nixhtej tx’umel ti’ xin, chjilikoj ni’an hesat xol han

haxkami kaw k’ulch’an smujlihaytij.

Chonh kam teyinh han mi’, kaw chex joche han.

Yuhxin yinh hune’ tz’ayik ti’

Chkoq’an snimanil sk’ul maktaj matxak’oj smi’ sk’atanh han

kat koq’annipax tet han, ta mach snahulnhetoj smi’,waxamkami machxak’oj,

haxkam yuh heb’ ya’ yuhxin ayonhik’oj ssat yib’anh q’inal ti’.

HEJ ALK'ANAB'ILOJ

ADIVINANZAS

HEJ ALK'ANAB'ILOJ

1. Ay sxe', ay swi', aypax schon, yaja' mach te'oj; ay sk'ul, ay stxikin, ay snuq', yaja' mach anmahojpaxoj, machka noq'oj. ¿Alk'anab'iloj tzetet?

TE' NHAH

2. Chb'itni, haka'tik'a sunil heb' ya' b'itnom. Hune'nhe xin q'inhal b'ay chulik'oj b'itnoj yulb'al hab'il kat stohnapaxoj, hunab'topax hunekxa. ¿Tzetet?

NO' WITWIRIN

3. Machmi tohlab'iloj yuh smalen stelb'al hej tzetet, yaja' mach chsikipaxiloj smaleni. Ham tu' kaw chyoche yub' yinh sq'inal. ¿Alk'anab'iloj tzetet?

NO' K'UCHUB'

4. Hune' ya' b'itnom ti', huneknhe chulik'oj ya' b'itnoj yulb'al hab'il kat smeltzonapax ya', yaja' lolo' ni'an ya' haxkami kaw k'ul b'oj kaw ay yip yul snuq' ya', yuh xin jichan schukilnhe ya' chb'itni. ¿Mak ya'il?

NO' AQ'AB' HOH

5. Hayonh anmah honh ti', ay hunk'alwanh mak kaw chonh kolni hun-hun honh. Ta machkoj yinh konimanil, ya'taj chjale yinh koq'inal. ¿Maktaj?

YIXIMAL KOQ'AB' B'OJ JOJ

6. Sajq'o'q'o wi', xhi tawinh yet kaw pech'an chach utelaxkanoj, niman chawute hak'ul, wuh han yuh xin haktu' ch'allax tawinh. ¿Mak hin hawalni han?

TE' Q'OQ'

7. Yuh x'aq'laxikoj hinpix han, yuh xin x-helmonakantoj hinb'ih han, ta mach xin, ix hinmi han. ¿Mak hin han?

TE' IXPIX

8. Wak'a'xa chuhkaniloj ti'nanh, kaw k'ayb'alk'ule haxkami ayxatik'anakanikoj sb'ok'wi' yet chpitzk'ahi, ta ay mak ch'ochen tz'ohnoj kaw hank'anhe sb'ok'wi' b'oj syutz chuh stz'ohlaxi. ¿Maka?

NO' XOTX

9. Mach chkawxi sk'ul yinh smam smi', mach ch'ek' munilb'at, machka sukal chuh yaja' kaw yaxtik'am yinhb'al yuh xin ta chmunlahi maka machoj, aynhetik'a smelyuh.

NO' KAY

10. Mach hin chehoj han, yaja' sunil mak chwij han, ix hin han, aypax wim han. ¿Tzet hinb'ih hawalni han?

KOMI' IXIM

11. Ay mak ti' yuh yaq'ni yim yunin yuh xin ay yim, aypax mak yelawojnhe snimanil yekoj, wal hinpax han xin, haka'tik'am mak chtz'ahni ssat haktu' weh han, wim ti' han aya, yuhnhe sq'anh hinsat han.

TE' SON

12. Ay ssat, ay yim, aypax syutz yaja' mach noq'oj machka anmahoj. ¿Tzetet?

TE' SON

13. Mach txitamoj, yaja' toxanhe txolankoj yim, mach lob'ehaloj te' yaja' tx'ihal ssat, mach anmahojpaxoj yaja' ay syutz. ¿Tzetet?

TE' SON

14. Q'a' k'ultumi mah *xwij han*, wal xin, toka ch'allaxi ta tzih hin han, yaja' mach stxumal, haktik'akantu' hinb'ih han. ¿Mak hin han?

TE' TZIMAH

15. Tzixam yeh anmah ay ti'nanh, ay yala' kaw k'ulla son b'ay chkanhalwi. Wal hin, ta ay son maka machoj, yaja' ta ay mak chin aq'nikoj kanhalwoj, chtik'a hinkanhalwinapaxoj . ¿Alk'anab'iloj tzetet?

TE' TULUMPU'

16. Hune' ya' komam chwala' ti' han, kaw tx'ihal tzet b'ay chkolwa ya' jinh, yaja' wal honh tzimi ta ay b'ay chkokol ya'. Machmi yuhuj honh sxanhnihayoj ya', yaja' koyamanil chyayoj ya' yoj jib'anh. ¿Mak ya'il hawalni?

KOMAM TZ'AYIK

17. Kochenhe lab'ah yek' kotx'kon hinmi' b'etet q'axnal tx'otx' han. B'aytik'a chin pitzk'a han, hattik'a chin stinhchanakanoj ya' han. Nanxa mak chin iq'nitoj yatut han, haxkami yohtaj ta hayin chwija'k'oj ya' chyuk'u' han. ¿Tzet hinb'ih han?

TE' TZUH

18. Aymi mak ch'alni ta isahil chin uten han yuh xin tz'onhlanhetik'a wek' han, k'ajam hakti'k'atu' weh han. Kin ha' smoh hinb'ih han, tzixam chyaliloj, tanhetik'am chwab'e han ha' ch'allax winh han. ¿Mak hin han?

NO' TZ'ONHKIN

19. Onhkoy xhi yinh maktaj kaw lanho chyij sb'ah tzettaj chuh, yaja' wal hin ti' han, mach hin onhkoyoj han. ¿Tzet hinb'ih han?

TE' ONH

20. Jichan, hanhk'anhetik'a mame mi'e chsayni sb'ih yuninal, wal hin han, chwaq' yuch'antihoxh tet no' lem han, haxkami mach ninoj tzet yelapnoj jeh han, yaja' ha' no' xsayni hinb'ih b'oj ya' mama' Nixh han. ¿Alk'anab'iloj tzet hinb'ih han?

TE' LEMNIXH

21. Yet aya, wahi chin ahi yet chch'ib' hintel, wal xin xulan chuh hinch'ib'i. B'ay yetwanoj ayikoj woj hat ayikoj hinwi'. ¿Mak hin han?

SXE' TE' TE'

22. Wal hinxahanmi' han, is sb'ih ya'; hinxahanmam han xin, aq' sb'ih ya'. Sheleloj heb' ya' xkin aq'laxikoj han. ¿Tzet hinb'ih han?

TE' ISAQ'

23. Hayin ti', mach ninoj tzet yelapnoj weh b'oj heb' ya' tihoxh, yaja' yet ch'aq'laxoj b'inahoj heb' ya' (yinh tzoti' wes) kaw masan hayin chin b'ab'i. ¿Tzet yuh? Tzixam yuh. ¿Tzet hinb'ih hawalni han?

TE' SANH

24. Yet payxa kaw etza sunil heb' ya' komi' chchemli, wal ti'nanh, b'ayxanhem ay hun-hunuj heb' ya'. Yaja' sxol heb' ya' chto chemli ti', aytik'a hune' ya' komi' machtik'a chsb'eja'kanoj schemli, haxkami kaw ha'nhe smunil ya', b'oj hunxa, ha' ya' chwatx'en stx'al ch'oknikoj yuh. ¿Mak ya'il?

NO' K'AK'AMUXH

25. Hayin ti' han, kaw lahan chin chah hinb'ah b'oj ya' hinkumpare han. Kaw chpalk'on kopeq'al han, kaw tx'i' honhpax han, yuh xin kaw yahb'il honh han ¿Mak honh han?

NO' PEQ' B'OJ METX TX'I'

26. Kab'eb' yoj, ay switx'i', ay syutz aypax yiktaj; mach anmahoj machka noq'oj. ¿Tzet yet?

Q'AP WEXE

27. Kab'eb' sb'aq' ssat yinh ssat, kab'eb'pax sb'aq' ssat yinh syutz; tz'op yulb'al tz'ayik, aq'b'alilnhe chuh yilni. ¿B'aytet?

CH'EN KANHSET

28. Tzujannhetik'akanikoj jinh koyamanil, machmi txumlumuj, machka ahb'ehoj, yaja' ha' ch'alniloj ta tz'ul honhto mato icham honhxa. ¿alk'anab'iloj tzetet?

KOQ'INAL

29. Mame hin han, haxkami ay wuninal han. Yuhmi tu' yuh xin ch'allaxi ta icham hinxa han. Aytik'am jala' mach chonh toh yul sq'ab', yaja' wal wihtxikin han, mach yewantajil yalni winh han.

YA' MAM ICHAME

30. Aytik'am wala' k'otol hin, yaja' mach chuhi. Hunk'am yala' mach smoh hinb'ih, haxkami wal ol tu', mach chwoche haxkami mach hin chakanhoj. ¿Tzet hinb'ih?

TE' K'OT

31. Tom b'aj tom mach b'ajoj mak chwal teyet ti' han, yaja' haktu' yallax yinh. Tzimi ta ay mak kaw chmalenpaxoj, yaja' ch'allaxpaxoj ta al. ¿Tzettaxka sb'ih?

B'AJAL

32. Hayin ti', kaw kab'eb'nhe yelaw sxil hinq'ap chwaq'koj. Ta mach sajoj, q'an. Yaja' wal sb'aq' hinsat, mach chhelmotoj haxkami q'annhetik'a.

NO' HOS

33. Aymi mak ch'alni ta *tz'is*om *is* hin han, yuh xin ha' x'okkanoj hinb'ihoj han, yaja' machoj, haxkami si'al maka ste'aloj nhah b'ay k'ul hin han.

TE' TZ'ISIS

34. Kaw mach ch'ek' wuh ta ay hunuj tz'ayikal mach chach wila, yuh xin hun-hun tz'ayik wahiloj hach wilnoj, majab' chach apni hin hawila'. Yet yayxa numna xin, kaw aq'an hink'ul chin meltzohi haxkami xax hach wila.

KOMAM TZ'AYIK

35. Hune'nhe woj han, kab'eb' hinwi' han. Hun-hun sb'aq' hinsat yinh hun-hun hinwi'ti' han. Kaw jichan nixhtej unin ha' q'a' chin ek' ij'on yuh han.

TE' STE'AL ULAH

36. Mach tzet chin *tz'is* han, machka lob'ehaloj hin han, yuh xin ch'allaxi ta *pah* hin han, yaja' yinh kaw syelal makxanhem hun-hunuj chin oknikoj yuh han, yuh yijnik'oj nixhtej sq'uyb'etaj. ¿Tzet hinb'ih han?

TX'ANH TZ'ISPAH

37. Hayin ti', ni'an hintx'anhb'al ch'iq'nikoj sxil hinq'ap, yiktajb'al hinchib'ehal ayiktoj ni'an wanmah. Ay mak mach chin ocheni haxkami tolob' kaw how anh chwuk'u. Aymi mak ch'etalax yuh, wal hin, ha'tik'a kaw wanhal walxamkami yinh kaw syelal, mach hunekoj chtx'ojb'i hink'ul.

IXIM B'ITX

38. Mach hinti', mach weh yaja' ay hej el chin xub'li chin ek'i, mach wohtajoj tzet chwuh tu', yaja' hach chawala ta xub'luj sb'ih. Mach chin ilot yaja' ch'ab'elaxi b'oj ch'illaxi tzet chwuh.

(NAJ) KAQ'E'

39. Kaw ch'ok xub' chin hawatx'en han, mak chin iq'nitoj han, oq'ilal yeloj yanmah; wal mak chin oknikoj yuh han xin, machxa chyila machka chyab'eh.

TE' KAXHAH

40. Nanannhe sb'ih hej wetb'ih han, nanannhe yilot, nanannhepax b'ay aya. Koyamanil ay joj han, yaja' mach chonh ek' han. Wal hin han mach b'ay chin ek' han, yaja' ha' ch'allax winh han.

TE' EK'

AUTOR: JULIÁN LÓPEZ CAMPOSECO

HEJ LEKAQ' TRABALENGUAS

HEJ LEKAQ'

1. Ch'el no' ch'el, ch'ok no' ch'ok; ch'eranxanhe no' ch'el, ch'okxinhe yek' no' ch'ok, toxanhe ch'okch'on yek' no' ch'ok sxol no' ch'ik b'oj no' ch'el.

2. K'orrrrrrrrrrrrrrrrrrrrrrrr, xhi no' k'orom te', tz'ak, tz'ak, tz'ak, tz'ak, xhi yetb'ih no' yinh te' tajinh te' ...

3. Xuq' te' q'oq', xuq' te' q'aw, yaja' q'a' xuq' te' q'anq'oq', chsloq' ya' q'alom yinh q'inh.

4. Sxol sxil no' xhik, ayiktoj hune' sxik' no' xen.

5. Ta chanhohb'ah haxanhab', mach kaw chanhohb'ayoj. Haxkami no' oj kaw chsnhohb'ah no' sxanhab'.

6. Kaw chstzeb'i naj tzeb'ob'al chstzeyenkanoj naj hej tzeb'ob'al. Kaw tzeb'ob'al hune' tzeb'ob'al ti'.

7. Kaw yax jilni no' yaxtah, haxkami ay te' yaxla tah ijb'il yuh no'.

8. Xax toh ya' Ton, xtoh ya' sxol te' xax, xayanxanhe no' xen yinh swi' ya'.

9. Hune' metx tx'i' kaw tx'i', tx'ihal no' tx'ow chstx'ayoj metx, yuhxin x'elkantij stx'ab'al metx.

10. Ta machx'a ha', ta xtanhpaxt'oj ha', ta maq'b'il ha loq'ni ha'.

11. Ta kaw chi' te' tx'ab'in, kaw chi' ha' ha'k'ul yinh te', te' txa'b'in chi' te'.

12. Ta' machxa' chach wayi, waytz'ekoj ha' b'ah yinh naj' wayilal, hak tu' chuh ha' wayi.

13. Xa xih sxil swi’ xo’ Xuwin, xo’ Xuwin xa xih sxil swi’, ta xa xih sxil swi’ xo’ Xuwin mak xinoj sxil hawi’. (Autor: José Herlindo Montejo)

14. Xhi’ Xhuxh xhi xo’ Axhul, tzet ixh Axhul xhi ho’ Xhuxh, xhi ta xhi mach chaxhinhetoj.

15. K’ulch’an te’ k’ak’as chsk’onhk’e ya’ uk’um yuh sk’asnhen hanik’oj yuk’eh.

16. B’ay xb’ey no’ b’ah, b’ay xb’ey no’ ib’, yul b’eh xb’ey no’ b’ah b’oj no’ ib’.

17. Ta k’olan, k’ul yeh sk’olk’eb’anil ta mach k’uluj yeh sk’olk’eb’anil mach k’olanoj, yuhxin k’ul hak’olk’en k’olan yuhnhe k’ul jilni sk’olanil.

18. Yinh hawaq’ chaleq’ tzet chaloq’ yinh q’inh, yinh q’inh chaloq’ tzet chaleq’ yinh hawaq’.

19. Xyil no’ xen yul xih, ta chuh xew no’ sxol sxil no’ xotx’ yuhxin xol sxil no’ xotx’ xew no’ xen.

20. Chuh juh, ta juh chuh, juh chuh tzetet chuh, yuh chuh tzetet chuh, yuhxin chuh juh.

CHISTES (HEJ IK'TI')

“IKANH HAK’OH”

Yel hak’ul k’ahol, okanh tzujnuj winh han, tolob’ xhih ya’ komam tet naj ni’an unin, x’ichikoj naj yaq’ni anhe; ha’ xyilni naj xin ta xax kaw b’ab’i ya’ komam, xyanikoj naj yinh sk’ul yanhewi, taq’an xin mach xyil naj hune’ ch’en ch’en, xlektatoj naj yinh ch’en, tolob’ nahatta x’apni naj sxol q’uyan, x’ichikoj naj yoq’i. _¡Mam!. ¡mam! il hin han tolob’ xhi naj tet smam, haktu’ xuh smeltzo ya’ yila’ naj, tolob’ machxatik’a xhjil naj sxol q’uyan tu’, xyalni ya’ tet naj, _mal xawiloj hak’oj yet xkach tit winh han, tolob’ xhi ya’, haktu’ xuh yok naj tzeb’oj, xyalni naj: _mam, to mach hink’oh ayikoj yinh hin sat, xstzab’ni naj ssat. _¿Tzet yuh xin mach chawil hab’eh? Tolob’ xhi pax ya’. _Yilal jilni kob’eh b’ay chonh ek’i, tolob’ xhi pax ya’, xsmeltzon sb’ah ya’, nahul yeh ya’ xto nhohna ya’, haxa naj k’ahole x’ichikoj stzeb’i, xyalni naj tet ya’: _ho’ mam, yel chawala, yilal jiniloj kok’oh yinh kosat yet chonh ek’i, tolob’ kaw xhi naj, x’ichikanoj naj b’oj smam tu’ stzeb’i.

NAJ NAWAL

Yet payxa tu' tolob' ay anmah kaw chpak'i noq'al kat yetlikoj yinh yet anmahil. Tolob' kaw chuman aq'b'al kat smeltzon sb'ah anmah tu'. Tolob' ay hune' ya' komam kaw lemanxatij chyila haxkam hun-hun aq'b'al yapni hune' no' noq' etloj yinh heb' ya', tolob' mis xin chute no' yoq'i. Hun-hun aq'b'al yel swayanh heb' ya' yuh no' ich mis tu', yuh xin ab' xyalni ya': _ Wal ti'nanh wixal, xhi ab' ya'; chin q'ata' ich mis ti' han kat hin potx'noj han, kaw xa etilokanikoj no' jinh, xhi ab' ya' komam tet yixal; k'ultik'a tolob' xhipax ya' komi'. Kaw chuman aq'b'al x'apni no' ich mis etloj hunekxa, xstzab'ni ya' komam hune' ich te', xyeb'an sb'ah ya' xol sq'ejal holo; tolob' machtik'a chhitzikoj no' b'ay eb'ab'il sb'ah ya' komam yuh. Ha' xyab'en ya' xin ta kawilxa yekoj no' yinh ya', xtoh ya' xstzab'noj no' yalni, b'ak'anab' aya xlektatoj ya' yinh hune' te' punhan chem, nahatta x'apni ste' ya' yuh, tolob' k'uxanto x'apni sq'ab' ya' yinh snhe ich mis, x'ichikoj ya' slinhnihayoj ssat tx'otx', tolob' mayanxanhe yaw ich mis haka' anmah; ha'to xin chuh ya' yet x'ichikoj ssaj lehiloj ssat yib'anh q'inal. _¡Ay hawet la nawal!, tolob' xhi ya' komam, slinhnihayoj ya' swi' ich mis ssat tx'otx' tx'otx'; ¡ay!, ¡ay!, ¡ay! Machxa chin hawute han, tolob' xhi ich mis; machtik'a ninoj xax kajtza hin k'ul hin hawetan han, xhi ab' ya' mama' slinhnihayoj ya' swi' ich mis ssat tx'otx' tx'otx yet x'apni ya' yixal ya' b'oj hune' te' tzejb'il tah, hato tu' xyilni heb' ya' ta anmahxa ich slinhayoj ya' swi', tolob' xpak'ipax anmahil haxkami xsajb'iloj. Ha' xyilni heb' ya' xin tolob' hune' ya' mama' kawiltik'a yekoj yatut yinh heb' ya', ta'an ha' ya' ch'etlikoj yinh heb' ya' kawanh. _Machxa chin heyute han machxa sb'aq'inal chex weta' han, xhi ya' ich nawal tu' tet heb' ya', tolob' chik'tajxanhe sti' ya' x'el ya' yinh anhe, hatax tu', xb'ejkan yetlikoj ich nawalla mis tu' yinh heb' ya' kawanh tu'.

YIK'TI'AL HUNE' YA' AH TZ'IKINTE'

Ay hune' ya' komam ah Tz'ikinte' xtoh anojkoj shaq'b'al tet Komam Jahaw ay Sti' Ha' yet ch'ek' yay komam; tolob' stopanil yiq'ni ya' no' haq'b'al x'oktoj ya' yul yatut tihoxh, b'eh xuh yoktoj ya' yichlaj yoj komam, xyalni ya': _ Kaw ay sya'tajil xwil wul hach wilnoj han mam, xkin ek' yalanh hej b'eh, x'in ek' han yib'anh hej b'eh yuh wulkanoj ta k'atanh han mamin; ti'nanh akanh hunuj txayeb'al wib'anh han mam, xin xanhtij ha witz han mam, ha wak'al yuh wulkanoj ta k'atanh han mam; yuh xin hachxa ti'nanh mam, mach xwab'e han, mach xwil han taj kachi mamin, haxkam kaw tawet chin hul wala' han la, hachxapax ti'nanh.

YIK'TI'AL HUNE' YA' MUNIL B'ATLOM

Tolob' ay hune' ya' komam x'ek' yinh sk'ul stoh munil b'at, yaja' yalanhto machto chtokoj ya' tu' xyal ya' tet hune' ya' skumpare tzet ch'ek' yinh sk'ul; yet xyab'en ya' kumpare tu' xin , xyalni ya': _Machoj kumpare mach chach tohi haxkam mach k'uluj, tolob' ta chonh to yulaj pinhka tu', tolob' ch'elq'alaxtoj jixal jet; _¿mato chawoche ta ch'elq'alaxtoj ya' kumare tawet?, xhi ya' mama' tu' tet ya' skumpare; yaja' machtik'a xsyijye ya' kumpare, xtoh ya'. Tolob' yet x'apni ya' xin, x'ek' ya' sti' hune' ich niman nhah b'ay ch'ek'ayoj nhohla hune' ho' ich. Manhe yilnina ya' mama' hune' tu' xin, hattik'a tu' xpaxnatij ya' yatut. Ha' yet x-hul ya' xin, b'ehtik'a xuh yek'nakanoj ya' yalnoj tet skumpare: _Taq'a'n kaw yel chawala kumpare, xkintik'a b'ey wila' han. Yet xkin apni han, xkin ek' sti' hune' ich niman nhah, hat xwil hune' ho' han, schukilxanhe ho' chah nhohlahi, machxaktoj yixal ho' yalanh, taq'an xax elq'alaxtoj xo' tet ho'.

HEB’ YA’ KAWANH SI’WOM

Ay kawanh heb’ ya’ si’wom xtoh sayo’ si’ sxol q’eb’taj, tolob’ ayxakoj heb’ ya’ stzok’ni ssi’ yet x’eliloj hune’ no’ ich niman echwi’ yinh heb’ ya’, ab’ manhe yil heb’ ya’ ta stitxa no’ yinh heb’ ya’ x’elkanh heb’ ya’ yinh anhe, hune’ ya’ k’uxanto x’ahkantoj ya’ swi’ hune’ ich niman te’, wal hunxa ya’ xin machxa xk’oji ya’ yanhewi, ha’ xyute ya’, xsb’ejayoj sb’ah naj ssat tx’otx’ kamom xyute sb’ah ya’ yuhnheb’al mach tzet ch’utelax naj yuh no’; tolob’ yet x’apni ich niman noq’ sk’atanh ya’ tu’ xin x’ichikoj no’ sxuk’en ssat ya’ b’oj stxikin, syil no’ ta kamnajxanapax ya’ xin x’el b’atz’o no’, mach tzet x’utelax ya’.

Ha’ xyilni hunxa ya’ ich xin ta x’el no’ sk’atanh ya’ yetb’ih tu’, x’aytij ya’ swi’ te’ te’ b’ay ahatoj, k’ajam tonhe chyil ya’ tzet ch’utelax ya’ yetb’ih ya’ yuh no’ ich echwi’; yet x’apni ya’ sk’atanh ya’ yetb’ih tu’ xin, xsq’amben ya’, ¿tzet xaliktoj no’ echwi’ tu’ yul hatxikin ? Xhi ab’ ya’; xspajtzen hunxa ya’: _ha’ xyal no’ wet han ta, mak chtinhchankanoj hunuj yetb’i yul sq’ab’ naj sya’tajil to ixtit, xhi ab’ ya’; haktu’ xuh shuchaloj yanmah ya’ x’el yinh anhe, tolob’ machxatik’a hunuj tzoti’ xyal heb’ ya’ skawanhil xpaxkantij yul yatut, machxatik’a xyiq’ heb’ ya’ ssi’ xmeltzo heb’ ya’.

YIK'TI'AL HUNE' NAJ TZEH X'OCHEN HUNE' IX Q'OPOH

Tolob' yet ayxanahi, ay hune' naj tzeh kaw x'ok yanmah yinh hune' ix q'opoh ay yul konhob'; yaja' tolob' yuh schuntalil naj mach tzet chyal naj tet ix, tolob' xin kaw ayikoj yinh sk'ul naj tzet wal yuten sb'ah naj, ab' xyaq'nikoj naj yinh sk'ul, xyalnikanh naj tet hune' naj yet tzeh hal naj tzet chyaq'le; tolob' xyal naj ta ayxa yilni naj yahtij b'oj yaytoj hune' ix q'opoh kaw eltich'an jilnikanoj, ta kaw x'ok yanmah naj yinh ix yaja' tolob' kaw chuntal pax ix. Tolob' yet xlahwi stzotel heb' naj kawanh tzeh xin, xsq'umlan sb'ah heb' naj stoh tzoteloj b'oj ya' komam smam ix q'opoh tu'.

Xyalnikanh heb' naj ta b'ab'el chstzoteloj naj ch'ochen ix tu', kat skollaxoj naj yuh naj yetb'ih tzujan yinh; yet x'apni stz'ayikalil xin, tolob' xtoh heb' naj kawanh tzeh yilnoj ya' komam; tolob' kaw tx'oj xukaniloj yanmah heb' naj xyilni heb' naj ta ha' ya' komam x'eliloj yul te' k'ak'as; tolob' kaw lanho x'ahiloj tzoti' yul snuq' naj tzeh tet ya' komam, xyalnikanh naj tzet schejb'anil naj tet ya', yet xyab'en ya' komam tzet yelapnoj yeh schejb'anil naj xin , tolob' xsq'anb'enkanh ya':

_¿Ayxakanh xin hawatut b'ay chach ehoj b'oj hawixal tu'? tolob' xhi ya'.

_Ho' mamin, ayxakanh watut han, xhi ab' naj.

_Ay hune' yatut ho' kaw nimejal. Tolob' xhi naj tzujan yinh naj.

_Ay xin yet hamunil ch'aq'noj ek'oj hawuh b'oj hawixal? Tolob' xhipax ya' mama'.

_Ho' mamin, ay yet hin munil han, xhipax naj.

_Ay hune' munil kaw tzab'b'il yuh ho'. Chipax naj yetb'ih naj.

_Ay hamelyuh tx'ihal ch'aq'noj ek'oj hawuh b'oj hawixal? Xhi ya' mama'.

_Ho' mamin, ay hin melyuh han, xhi naj tzeh.

_Ah kaw ay smelyuh ho'; tolob' xhipax naj tzujan yinh naj. Tolob' yinh hunep q'inanil tu' x'ah yat'ixh naj ch'ochen ix q'opoh b'oj xk'ajachb'ikanh yul snuq' naj. Ha' tu' xsq'amb'enpax ya' komam:

_¿Ayikoj naj yawi' b'oj k'ajach nuq' tawinh chjila?, tolob' xhi ya' komam. Yaja' yalanhto machto chspajtze naj tet ya' mama', xtak'wennapax naj yetb'ih naj:

_Ho' mamin, ¡ayikoj naj yawi' b'oj hune' ich mamela k'ajach nuq' yinh ho'! xhi ab' naj.

_Ahhhh, elanhtoj b'etti' chaltu', tajka ay shuchanil chawaq'a'koj yab'il tu' yinh ni'an hin kutz'in han!, tolob' xhi ya' mama', kaw xtit showal ya', xstzumb'eniltoj ya' heb' naj, haktu' xuh yelkanh heb' naj yinh anhe, xmeltzokantij heb' naj yul yatut; machxa xyijkanoj tzet chyoche naj yinh ix q'opoh.

HEJ SAJACH POPTI'

JUEGOS MAYAS

PAHPATX

Hune' sajach ti', kaw k'ulch'an haxkami hab'an kosajchi yinh. Yinh hatx'b'en chwatx'elaxi. Kochenhe haka' jilni te' axhuxh jilni chukanayoj haxkami kochenhe ay sxe' b'oj sxaj. Chuhi tah kab'eb' pohil (katxol) chyutetoj sb'ah maktaj chsajchi maka tohnhe shoyb'ah sb'ah yuhnhe yichikoj sajach, tohnhe xhpahpelaxkanh satkanh tohnhe challax pahpatx sb'ihoj. Yinh hune' sajach ti' maktik'a chsb'ejtzonayoj ch'eltoj stz'ajoj maktajtik'a sajchoj chuh.

-Tzan mak chuh sajchi yinh hune' ti', chuh sajchi tzehtaj, q'opotaj maka nixhtej unin.

-Stxolb'a sb'ah maka shoyb'a sb'ah.

-Lawitu' xin ch'ichikoj sajach pahpatx.

-Mak chsb'ejtzonayoj, mach xah chuh sajchi.

-Maktik'a chkankanoj stzujanilxa yuh haxkami machtik'a sb'ejtzohayoj, ha' ch'i'wahi.

I’NHE (tenta)

Yinh hune’ sajach ti’, chuh sajchi tx’ihal anmah, tah kawannhe kaw mach schah.

B’ab’el: chsaylax hune’ anmah.

Skab’: hune’ anmah xssaylax ti’, ha’ i’nhe (sajach).

Yox: shunil maktaj chsajchi, ch’el yinh anhe.

Skanh: maktik’a i’nhe sajach, ch’ok surnuj yinh yet sajchom tu’.

Sho’: maktik’a chpitlohi mato chtzab’cha yuh maktik’a i’nhe, ha’xa i’nhepaxoj.

Swaj: haknheti’k’a tu’, masanta chsikiloj maktaj chsajchi, kat slahwi sajach.

Hunxa tzet chuh sajchi anmah yinh i’nhe ti’.

Lahannhetik’a stxolil b’oj hune’ b’ab’el ti’, tohnhe maktik’a i’nhe, i’qb’il hune’ q’ape yuh maka hunujxa tzetet chxotohi yuhnhe mach ya’oj ch’oki, haxkami ha’ cha’ yinh yetb’i ch’el yinh anhe, maktik’a chij yuh ni’an q’ape ti’, ha’xa i’nhepaxoj, kat stzumb’enpax yetb’i hunekxa, haknhetik’a tu’…

NO’ LAB’A

Yinh hune’ sajach ti’, chuh ssajchi tx’ihal anmah, nixhtej unin, tzehtaj maka q’opotaj.

B’ab’el: chsaylax kawanh anmah chtzab’tzen sq’ab’, yuhnhe chuh yek’toj hojon yaq’b’ilxa mak chsajchi.

Skab’: maktaj hojb’ab’il sb’ah yuh, ch’ek’toj hojon yinh anhe yiktajb’al kawanh mak tzab’tzeb’il sq’ab’ yuh.

Yox: maktik’a chkan yiktajb’al sq’ab’ maktaj tzab’tzeb’il sq’ab’ yuh, chq’anb’elax tet mak yinh ch’oki,. maktik’a yinh ch’oki, ch’ok tzab’noj yiktaj hun hun.

Skanh: lawitik’a ayxa yetb’i skawanhil maktaj ay’koj sb’ih xin, snhik’nhe sb’ah yuh nhe yilwen yip, maktik’a xhsb’ejtzon sb’a ha’ xhk’aywahi.

Yet lanhan yek’toj hojon anmah yiktajb’al kawanh anmah tzab’tzeb’il sq’ab’ yuh tu’, ha’ hune’ b’it ti’ chakoj lah:

Wal ti’nanh ay no’ lab’a, no’ lab’a

B’etet ti’ chuh hekolni heb’ah

Walti’nanh ay no’ lab’a, no’ lab’a

B’etet ti’ chuh heyek’toj

Maktaj aynakoj yinh ssat,

Chyaq’ anhe, chayaq’ anhe

Mak yinhtaj chkanojkanoj, xyaq’a.

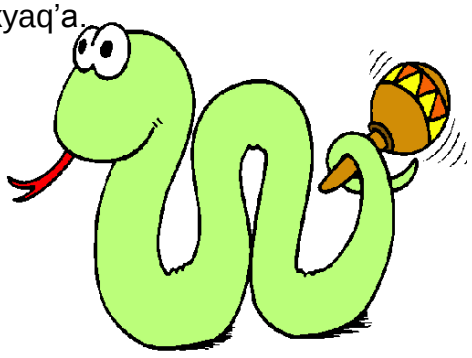

ELANHKANH (Conecta)

Hune' sajach ti', tzan mak chuh chsajchi yinh tanhetik'a etza lahannhetik'a sq'inal, haxkami kaw ch'anhewi. K'ulch'anpax hune' sajach ti' haxkami maktajtik'a chsajchi yinh, chi' yip snimanil.

Yet yichixa sajach, mach hunujxa tzet ch'oknikoj yinh, tohtonhe kab'pohil chutetoj sb'ah maktaj chsajchi yinh.

Stxolil:

-Chslahk'ulnhe sb'ah skab'il majan, b'aytet b'ab'el ch'eloj yinh anhe b'oj b'ay tet chtzab'wahoj.

-Lawi st'inhi hune' ti', kat yalni tah xa huh yel yinh anhe b'oj tah xa huh chstzab'laxi.

-Yet tah ayxa mak chtzab'chahi, chuh yapni yetb'i yalnoj tet tah chuh yelkanh kat skolniloj sb'ah. Tah chchalaxiloj yuh maktaj ayikoj stanheni kaw k'ul taka mach xin, mach chuhi.

-Ta to chij sb'ah chtzab'lokanh shunil maktaj lanhan chstzab'lax tu' kat slahwikan b'ab'el majan sajach.

-Ti'nanh xin, yilal jek'pax ji'qnoj stxolil sb'ab'el majan, tonhe xin ha'xapax mak xstzab'wahi, ha'xa chtzab'laxojpaxoj. Yet chtzab'lokanoj shunil maktaj ayikoj stz'ajoj hune'xa majan ti' xin kat stanhk'okan sajach.

NO’ MIS B’OJ NO’ TX’OW

Yinh hune’ sajach ti’, tx’ihal mak chuh ssajchi yinh. Shuniltik’a mak chsajchi, shoyb’ah sb’ah kat stzab’tzen sq’ab’.

-Chsaylax kawanh maka, hune’ mak mis, hunxa mak tx’owal chya’le.

-No’ tx’ow chkan yinhtaj, no’ mis chkan yul.

-Chsq’amb’e no’ mis tet no’ tx’ow: ¿tx’ow hey, tx’ow hey, tzet kaw cha loh?

-No’ tx’ow: -Hum te’chin loh han-

-No’ mis: ¡ha’ ninoj wet tawinh han..!

-No’ tx’ow: he’ mach chwa’ hawet.

-No’ mis: Jila’axhnanh ta mach chah wa’aq’.

-No’ mis: Echma hin stxukultaj tu’ han.

-No’ tx’ow: Hach yechma’ab’ ha’ mi’ ixnam.

Chinhe sb’ejnakan no’ yalni hune’ ti’, kat yelkanh no’ tx’ow yinh anhe haxkam wal no’ mis aytij showal no’ yuh tzet xuh stak’ wi no’ tx’ow. Sxol maktajtik’a tzab’tzeb’il sq’ab’ yuh hat skolkoj sb’ah no’ tx’ow, wal no’ mis mach chchalaxiltoj no’ yinh no’ tx’ow. Taka machtik’a chtzab’chakan no’ xin kat toh shajb’alaxkan pulta tet no’ (chsb’ejtzo maktaj xhsajchi sq’ab’).

MACHTIK'ANO'

Yinh hune' sajach ti', q'a' k'ul tah mach kaw tx'ihaloj mak chsajchi yinh yuhnheb'al tzeb'ob'al ninoj.

-Chstxolb'a sb'ah maktaj chsajchi.

-Chsaylax kawanh maka; hune' mak chkan yinh ssat maktaj hojb'ab'il sb'ah yuh. Yuhnhe smajnoj ssat hune'xa mak chtzab'noj maktaj aykanoj yinhtaj (noq' noq' lanhan sajchi).

-Chyal naj sayom noq': ¿Machmi xawil hune' hin kaneluh han?

-Naj chmajni ssat: -Machoj, mach noq' chwil han-.

-Naj sayom noq': ¿Yinh kaw yeli mach noq'?

-Naj chmajni ssat: mach noq', yaja' tah chawoche, ek'anh hawab'e' sham.

-Naj sayom noq': Ek'oj hin chyaltu' han. (Yet lanhan yek' naj yab'enoj sham, chmajtze naj stxam kat yawi naj).

-Lawitik'a yek'kan kolo naj sxol maktaj hojb'ab'il sb'ah yuh ti', kat yalni heb' naj.

-Naj sayom noq': ¡Hat ay noq' b'etti'!

-Naj chmajni ssat: ¡Machoj, mach noq'!

-Lawitu' xin, kat yalnikan heb' naj: aytik'a noq', maxhtik'a noq', aytik'a noq', machtik'a noq'...kat ya'ni anhe, hune' mak chmajni ssat, wal hunxa maka, chyilwe stzab'ni noq' noq'...

TX’OTX’ TEXA (tejo)

Hune’ sajach ti’, tzan tzet anmahil chuh sajchi yinh. Chuh ssajchi nixhtej unin, tzehtaj, q’opotaj maka yihla’ anmah xah.

Maktaj chsajchi yinh hune’ sajach ti’, ch’en nixhtej tz’ulik paq’an ch’en maka nixhtej sup texa, hune’ ch’en k’orch’en maka ch’en ch’en tz’uliktajnhe b’oj hune’ ch’en melyu maka smajil sti’ ch’en limetah ch’oknikoj yuh.

Tzet chuh kosajchi...

B’ab’el, ch’alaxayoj hune’ ch’ench’en tu’, limetah, maka K’orch’en.

-Yib’anh ch’en ch’en ti’ ..., ch’alaxkoj ch’en melyuh maka ch’en smajil limetah sq’oxoj ch’en.

-Shojb’a sb’ah sajchom.

-Chhitziloj ni’an sajchom yinh ch’en ch’en ayikoj sq’ox, kat syumnitoj tx’otx’ sup texa yinh.

-Ta to chij ch’en ch’en kat yek’ pak’na ch’en b’oj tah ch’ayk’ay sq’ox ch’en, ch’i’wah mak x’aq’ni smeltzo’ sb’ah ch’en tu’.

Nixhtej tzet ayikoj sq’oxoj ch’en tu’, chuhi ta chetnhekan mak chtitk’a ch’ayk’aynheni.

TXONHB’AL XIH

Yinh hune’ sajach ti’ chuh sajchi shuniltik’a mak ch’ochen yok stz’ajoj.

B’ab’el ssaylax maktaj ch’ok xihoj.

Skab’, mak chsloq’ni tx’otx’ xih.

Yox, mak stxonhni.

Lawitu’ heb’ ya’ xih, ch’ay ch’oknoj heb’ ya’, kat xin chyaniktoj ya’ sq’ab’ yalanh sb’ul, akatik’a yekoj stx’ikin tx’otx’ xih. Yet ch’apni heb’ ya’ lok’om, ch’ok heb’ ya’ yila’ ta to mach pohiloj tx’otx’. Ch’ok heb’ ya’ q’oxk’e’ yib’anh swi’ heb’ ya’ ayikoj xihal.

Yet loq’b’ilxa tx’otx’ yuh heb’ ya’, ch’ok heb’ ya’ yalanh stxonhi b’oj heb’ ya’ sloq’i yalanh kat yiq’laxtoj tx’otx’.

TULUMPU’

Yet payxa heb’ ya’ kaw ssajchi hune’ sajach ti’ ha’ heb’ ya’ winaj. Ha’ heb’ ya’ chwatx’en hej stulumpu’, yaja’ ti’nanh kaw ayxa te’ stxonhlaxi; lawitu’ q’a’ nanxa yok jilni te’.

Yet ch’ok heb’ ya’ ssajchoj ch’oknikoj te’ tulumpu’ yeb’ tx’al tx’al ay yip.

Chyaq’ heb’ ya’ kanhalwoj te’, yuh haxkami ha’ tu’ chetk’ulnhe heb’ ya’ yinh hune’ sajach ti’.

EB’AB’AHIL

Yinh hune’ sajach ti’ mach sb’isil aywanh anmah kaw chuh yok stz’ajoj, tonhe ssaylax hune’ ya’ ssaynoj heb’ ya’ ch’eb’anotoj sb’ah.

Ha’ ya’ ssaynoj anmah’ smajche ya’ ssat, kat xin yok ya’ b’iswoj masanta b’ay xax xyeb’atoj sb’ah shunil maka. Tonhe ch’awi hunuj mak xax yeb’atoj sb’ah kat xin yok ya’ ssaynoj.

Maktik’a b’ab’el ch’illaxoj ha’xa ssaynoj pax heb’ ya’.

WANHKALA WITX'I' (SAJWI', SAJWI', SAJWI')

Yinh hune' sajach ti' chuh yok kawanh, maka oxwanh anmah, tonhe stz'ab'tze sb'ah anmah yib'anh sq'ab' yinnhe yisq'aj, kat yichikoj b'itnoj:

Wanhkala witx'i',

wanhkala' witx'i',

sajwi', sajwi' sajwi'

Yet chyalni heb' ya' "sajwi'" chakanh heb' ya' sq'ab' sxol xil swi' heb' ya' kat swejchalaxkantoj.

SAJACH K’ORCH’EN (Tiro al bote)

Hune’ sajach ti’ eta lahan b’oj eb’ab’ahil, tonhe b’etet ti’ ch’oknikoj hune’ (K’orch’en) yuh, ha’ chtirlaxtoj kat xin hune’ mak saywahoj ha’ chto sik’nojkanh.

Yet iq’b’ilxa yuh kat yok ssaynoj maktaj lanhan sajchi, yaja’ yilal chtanhen pax hune’ k’orch’en tu’, yuh haxkam ta to ch’apnoj hunuj mak lanhan yeb’an sb’ah stzab’nojkanh hune’ tu’ kat yalnoj “hune’, kab’eb, oxeb’, sajach k’orch’en”, ha’ ya’ lanhan saywahi ha’ chq’aywahoj, ha’ ssaynoj hunekxa. Taka mach mak ch’apni kat ch’i’cha shunil maka, ha’ mak b’ab’el x’ichayi ha’xa ssaynojpax anmah.

¡Hune’, kab’eb’, oxeb’, sajach k’orch’en!

T’UNHKULICH

Hune’ sajach ti’ tzan mak chuh sajchi yet, yul haxkami tzan mak chuh swatx’en yet yul yatut.

Ch’oknikoj tx’anh tx’anh b’oj tx’anh popom.

Ch’ok tx’anh yinh sq’ab’ hune’ te’ te’ kat yok spopomal, yib’anhxa tx’anh popom ch’ay syutz mak ch’okoj sb’ilenoj sb’ah yib’anh.

TZ’ITO

Chwatx’i hune’ setsel ssat tx’otx’, yulxa xin ch’oktoj ch’en tonh.

Yet ayxaktoj kat yinhtik’a ch’en ch’ok anmah yilwe’ yiniltij ch’en yul ni’an setsel tu’. Antajtik’a ch’eltij yuh hun-hun anmah, yet xah.

SAJACH TX’ANH (Cuerda)

Yinh hune’ sajach ti’ yilal oxwanh mak sajchikoj yinh, kawanh mak stzab’ni yok hune’ mak cht’ujwikoj yiktajb’al, yet lanhan sb’ilen maktaj lanhan stzab’ni.

Mak ayiktoj yiktajb’al, yilal yinhnhe hune’ yoj cht’ujwikanh. Ay hej el ay sb’ital ch’alaxikoj, ta mach xin tonhe sb’islax antaj el cht’ujwi hun-hun maka.

HEJ KUYIK'TI' FÁBULAS

NO’ AXHNAH XYAKOJ NO’ STZ’UMAL KAJKOH YINH

Kaw b’isk’ulal yehi b’oj chtx’ixwi hune’ no’ ni’an axhnah ch’ek’ayoj kolo sxol q’eb’taj haxkami mach sxahannhelax no’ yuh yaq’b’ilxa nixhtej noq’. Kaw chstzehyelax no’ haxkam haknheti’ yeh no’.

Kaw oq’ilal yeh yanmah no’ chb’elwi no’, yaja’ k’uxan xchalo hune’ no’ stz’umal kajkoh yuh no’, aymi hunuj ya’ hulum noq’ x’anihayoj tajoj sxol sq’ab’ hune’ te’ te’. Yinhtik’a hunep q’inanil tu’, xtitna tz’inna yinh, snab’al ni’an axhnah yanikoj hune’ tu’ sxil sq’apoj, ha’xinhwal chxahannhelaxoj no’, yuh shunil nixhtej noq’.

Kaw ha’ x’elikoj tzet x’ek’ yul swi’ no’, haxkam tzantik’a b’ay chka yek’ no’, shunil nixhtej noq’ chxiwkanh tet no’. Yinh hunep q’inanil tu’ xin, xek’toj no’ b’ay ay hej no’ alom noq’, yet x’oktoj no’ kaw x’ek’ no’ sxib’tenoj hej no’ chiyoh, metx tx’i’ yeb’ yaq’b’ilxa nixhtej noq’ hat haya.

Yet xyab’eniloj ya’ yahaw no’ alom noq’ tu’ tato xayanxanhe yel yaw no’, xt’anhxiltij ya’ yul wentanah yuh yilni tzet lanhan yuhni, xyilni ya’ ta mach kajkohoj no’, to axhnah no’ haxkam kaw hab’an jilnikanoj ichamtaj nimejtaj stxikin.

Kaw lemantij chyil ya’ yuh tzet xuh no’ xin, xtoh ya’ b’ay ay no’ axhnah, iq’b’il hune’ te’ te’ yuh ya’, xyiniloj ya’ tzet ayikoj yinh, xsmaq’nikan ya’ yinh k’ul. Kaw ya’xakanoj ay no’ axhnah, x’el kol no’ tet ya’ yahaw hej no’ alom noq’, kaw x’anhewi no’ yinh k’ul. Kaw xtzehyelax no’ yet xyab’eniloj nixhtej noq’ tzet leq’ti’al xyakoj no’; shunil nixhtej noq’ x’aq’ni yichin tet no’ yuh haxkam xleq’tiwi no’ tet.

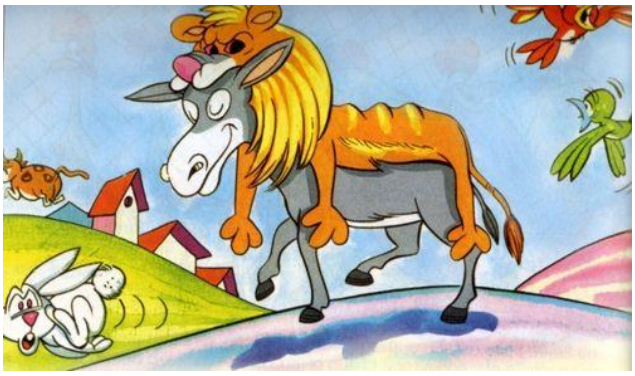

KUYWAB’AL: ***Mach cha wiytij swi’ anmah yuh hawuni tzet mach yetwanoj hawuni.***

NO’ HOH YEB’ NO’ WECH

Ay hune’ no’ hoh schukilnhetik’a ayah haxkam mach ch’ochelax no’ yuh yek’najil. Yet hune’ tz’ayikalil xyelq’a no’ hune’ tx’inan q’oyeh yal’ime aymi mak x’anihayoj skawilal hune’ wentanah. Yuhnhe mach mak tet chyaq’ no’ hun solikoj yet, x’ahtoj no’ swi’ hune’ te’ te’ yuh sloni schukil. Yaja’ ay hune’ no’ wech ch’ek’ayoj hej b’etet tu’, xyilni no’, no’ q’oyeh yal’ime iq’b’il yuh no’ hoh, x’ek’na stxolil yul swi’ no’ tzet chub’ yelq’anoj no’.

Haktu’ xuh yalnikanh no’ wech tet no’ hoh: - Yaja’ kaw eltich’anla hoh hach jilni!, mach chwaq’ yuluj hink’ul han ta ay hunujxa no’ ch’ik q’a’ eltich’an hasataj ¡ilk’anab’i! kaw telankanoj sk’ulch’anil jilni nixhtej haxik’ – stzantzekan no’ ich wech yalni tet no’ hoh.

- ¡Wak’a hach jilni, kaw aris hach! Ni’an yul hanuq’, kaw t’inhan walni han ta ha’ q’a’ sk’ulch’anil jab’en ssat yib’anh q’inal. – Xhi no’ leq’ti’la wech.

- Oq’ojab’ ninoj hak’ul hawaq’ni tzalahoj yanmah shunil maktaj ay sxol q’eb’taj ti’ yuh yab’en sk’ulch’anil yul hanuq’ ti’ – xhi ich arisla wech. Kaw chstzalakanoj no’ ich hoh yuh tzet chuh yallax tzetet tet, xyilwen no’ yaq’ni yab’e’ no’ wech sk’ulch’anil jab’en yul snuq’.

Kaw xswatx’e no’ yul snuq’ yuh yanikoj hunuj b’it, yaja’ hune’ ich aw kaw kistal jab’eni ha’ x’ahiloj yul snuq’ no’, haktu’ xuh sb’ejtzonayoj no’, no’ q’oyeh yal ime ayiktoj yul ssup sti’.

Yinhxanhe anhe xstzab’ayoj no’ ich wech no’ q’oyeh yal’ime, xstzeyen no’, no’ ich kewa’la hoh, aq’an sk’ul no’ x’ok no’ slonojaytoj no’ xuq’la q’oyeh yal i’me yich hune’ te’ nimej te’.

Yet xyilni no’ ich hoh tzet chuh slow no’ wech, mach nab’ xin xyiq’ no’ ninoj yet, xto stxumni sb’ah sk’ul no’ ta to ha’ yelq’an no’ wech no’ q’oyeh yal ime tet no’ ha’tik’a yilb’eh no’. Kaw chtak sk’ul no’ b’oj nhohchalal yehpax no’ x’elkanh no’.

KUYWAB’AL: ***Mak k’ulch’an yalni tawinh, kaw mach hach yohtajoj, sk’ulch’anil hawet yehi, ha’ chyochekoj***

NAJ KAW LEQ'TI' TANHEHOM KAPLAXH

Kaw ni'anto naj ni'an Xhuwan chtanhen no' kaplaxh, yaja' kaw chkajtza sk'ul naj yinh hune' munil ti', yuh xin xsay naj hunuj tzet chuh stihk'otoj ninoj yuh yuhnheb'al mach chyab'e naj yek'toj q'inal.

Haktu' xuh yoktoj hune' tzetet yul snab'al naj, kaw ip xuh yawikanh naj:

- ¡no' oj! ¡no oj! ¡yulxa no' oj! Kolinwej han! ¡Kolinwej han!

Maktaj ay skawilal tu' xin, yinhxanhe anhe xtoh skolnoj naj haxkam ham yalni heb' ya' ta kaw yeli ay hune' no' oj lanhan yapni yinh naj.

Yet x'apni heb' ya' mach no' oj, hanhka'nhe naj ni'an tanhehom kaplaxh chkamkanoj stzeyen heb' ya' yuh haxkami x'aytij swi' heb' ya' yuh naj.

Xpaxtoj heb' ya' komam yaja' kaw lemanti chyil heb' ya' yuh haxkam tonhe x'aytij swi' heb' ya' yuh naj.

Mach x'aq'lo sk'ul naj ni'an yinh sleq'ti'al, yinh hunxa sajk'alil xin, q'a' ipxa xuh yawi naj:

- ilinwej han! ¡no' oj! ¡chin slob'toj no' oj han! ¡Kolinwej han!

Hunekti' xin, xyiq' heb' ya' yet wayanhb'al tu' sch'en, ste' b'oj tzet xuh yinikanh yuh smaq'noj no' oj, x'anhewi heb' ya' yuh yapni b'ay ay naj ni'an Xhuwan.

-¿Al jet han b'aytu' ay no' oj tu'? xhi anmah tet naj. Yaja' mach chb'ili naj ni'an Xhuwan, tonhe xstzeb'ipaxkanh naj yilni tzet chyute anmah.

- ja ja ja, xwipaxaytij hewi' hunekxa han ja ja ja.

- Xhi naj ni'an Xhuwan, shunil mak lemantij chyila xpaxtoj.

Hunep tu' xin, x'apni hune' no' ich oj, kaw sxib'te no' naj ni'an Xhuwan, yaja' waxanhkam tzet xyute naj yel yaw machxa mak xb'ey kolnojiloj naj tet no'.

Xyilni ni’an tanhehom kaplaxh ta to machxa mak chb’ey kolnojiloj, yinhxanhe anhe xb’ey naj yeb’anojtoj sb’ah yuhnheb’al mach chlohlaxtoj naj, haktu’ xuh sk’aynikantoj naj shunil no’ yuh no’ oj.

KUYWAB’AL: Yul sti’ naj leq’ti’la winaj ti’, somanta yinh syelal, machxa chyaq’ anmah yuluj sk’ul.

NO' TX'OW B'OJ NO' KAJKOH

Saq'al sxewi hune' no' kajkoh yenhelal hune' te' te' yinh hune' sajka'lil, yet x'apni kab'k'onh no' etlomla tx'ow b'ay ay no'. Kaw machtik'a nanojna yuh hune' no' ni'an tx'ow, tx'ejla yek'nahikoj no' yib'anh no' ich kajkoh, haktu' xuh yelna lemna swayanh no'.

Ha'tik'a tu' xsyuch'ninahayoj no', no' ni'an etlomla tx'ow x'iq'niloj swayanh, kaw xin sk'uxnujxahaytoj no' no' yalni, yet xyalnikanh no' ni'an ahxiwkomla tx'ow ti':

- Mach chin hak'uxtuj han, tz'a'ojab' ninoj hak'ul winh han, mach yultik'ahoj hink'ul han xwiq'niloj hawayanh han.

Haktu' xuh xstz'a'kanh sk'ul no' ich howla noq' yinh no' ni'an tx'ow, yuh xin xyaq' no' nimank'ulal yinh no'. Kaw chtzalakanoj no' nixhtej tx'ow yinh no' kajkoh xin haktu' xuh yalni no':

- Yuch'antihoxh mamin kajkoh, ta ay sya'tajil ch'ek'oj yinh haq'inal, hawohtajxa ta ay honhpax yuh hach kokolnoj han, xhi no'.

- Jajaja ¿tzet chub' hin hekolnoj han, to kaw tz'ulik hex? – xhi no' kajkoh, kaw chkam no' stzeyen nixhtej sanik.

Kaw tz'ulik hex, machpax heyip, tzik'anab' chub' hin hekolnoj han, xhi no', x'okkantoj no' sxol q'eb'taj.

Ayxana tu' xin, kaw lanhan spaxhyalwi no' kajkoh yet x'ay no' yul slatz'ab' hune' naj hulum noq'. Yet xyilni no' ta tx'oj yekoj no' xin, x'ichikoj yel yaw no'.

Yet xyab'en no' tx'ow xin ta lanhan yel yaw no' kajkoh, stxumnina no' ta tx'oj yekoj no', yinhxanhe ha' machtaj x'apnina no' sk'atanh no'. Yet x'apni no' xin, xyilni no' ta t'unhan no' kajkoh yinh hune' te' te' yul hune' tx'anh txim.

Mach tzet chyal hak'ul mam Kajkoh, chach kokolo' han xhi no' tet no', kaw xin xk'ay sk'ul no' yilni nixhtej noq'.

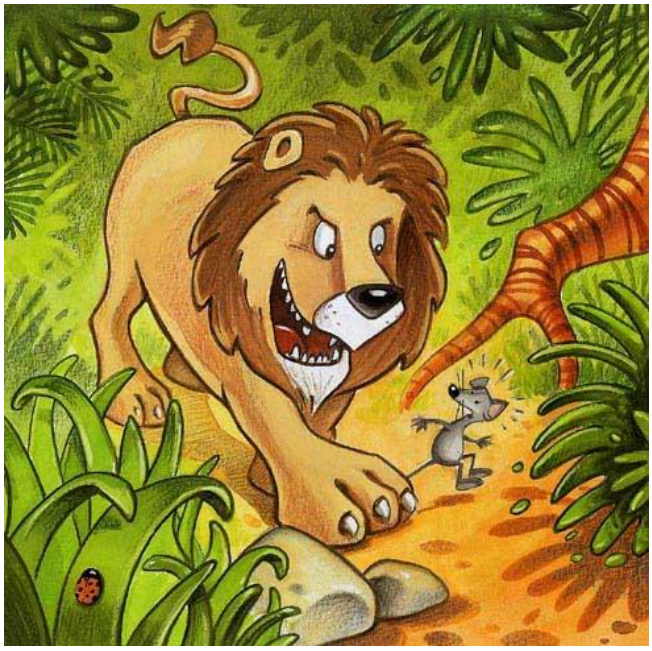

X'ahtoj no' sxol sq'ab' te' te' hata b'ay ay tx'anh txim, x'ok no' sk'omnojtoj tx'anh txim yinh nixhtej yeh kaw xi', masan xt'ijmotoj tx'anh tx'anh, haktu' xuh skolchaltij no' kajkoh.

Yet xyilni no' kajkoh xin ta xkolcha no', xsq'an no' snimanil sk'ul nixhtej noq' haxkami xyiloj no' spixan.

Wal ti'nanh chin txum han, ta kohunil masan ay tzet b'ay k'ul honh, xyaq'ni no' sq'ab' tet nixhtej noq' xyaq'ni no' yuch'antihoxh.

KUYWAB'ALE: Kohunil masan ay tzet k'ul honh juhni, mach yok yinh hantaj hun honh, machpax yok yinh hantaj koq'inal.

NO' WITWIRIN B'OJ NO' SANIK

Hune' sq'ejb'al k'atxq'inalil kaw chtzalakanoj hune' no' witwirin, chb'itnikanoj no' swi' hune' te' te', yet tu' xin xyil no' ta to kaw txol yeh no' sanik ayikoj slob'eh no' stel yinh, mach xin xyokletoj no', hune'nhetik'a sb'itni no'.

Wal tz'ayik, melmon yek'toj, chojab' b'itni no' witwirin, wal hej no' sanik kaw ayikoj anhe yuh no', yuh skutxb'an slob'eh. Yet hune' sq'ejb'alil xin, machxa xtecha yuh no', xsq'anb'en no' tet hune' no' sanik:

- ¿Tzet yuh xin mach chach xewi ni'an sanik?, kat yiq'ni ninoj hak'ul hawehik'oj haka' hin ti' han la.

- Mach chuh juh han, yayxaloj nhab'il, yilal xin kokutxb'anikoj kolob'eh han ha'xinwal mach chonh kamoj nhohchalal han – xhi ni'an sanik.

- Ho' xin, yaja' kaw ayto yok nhab'il tu'. Wal hin han kaw chto yiq'a' hink'ul hinb'itnoj yinh hune' sq'ejb'alil ti' han, – xhi no' lolo'la witwirin.

Haktu' xuh yek'kantoj k'atxq'inal yuh he- isah, xewoj b'oj b'itnoj, wal nixhtej sanik xin, munilnhetik'a chuhkan tz'ayikalil b'oj aq'b'alil yuhnhe mach chmahlanoj slob'eh yinh nhab'il.

Yaja' hune' tz'ayikalil xin, x'el swayanh no' witwirin, xyilnitij no' ta xa ay ha' nhab'. Kaw ay ch'en chew b'ay chka yek' no', mach xin b'ay chka yeb'an sb'ah no' tet chew.

Xyilwe no' yaq'nikoj hunq'ahan hej te' tajinhla sxaj telaj ayayoj yul b'eh spixoj. Yaja' kaw chnhohchapax no', mach b'ay xin chka yiq'ni no' slob'eh. Yinhnhe ha' machtaj xtit yinh sk'ul no' ta ay slob'eh nixhtej sanik skutxb'akanoj, haktu' xuh stoh no' b'ay ay sb'us no'.

Yinhxanhe anhe xsk'onhk'e no' te' pultah, ha'tik'a xin no' ni'an sanik xschah no' yul sb'eh yet k'atxq'inal ha' no' x'eltij ilnoj no'.

- Ni'an sanik, kaw chin nhohcha han b'oj chew chwab'e han, oq'ojab' ninoj hak'ul winh hawaq'ni ninoj witah han b'oj ta chuh hinkan hek'atanh han – xhi no' witwirin.

Yaja’ ¿tzet xawuh yulb’al k’atxq’inal? Xhi no’ ni’an sanik. – Tonhe kaw xyiq’ hink’ul hinb’itni han b’oj wochenikoj yok tz’ayik winh han.

- Ta chyaltu’, ta kaw xkach b’itni yulb’al k’atxq’inal, kanhalwanh yulb’al nhab’il ti’ – xhi no’ ni’an howla sanik, xspeb’an no’ spultah yinh ssat no’.

KUYWAB’ALE: B’ab’el munlahanh yinh k’ul, ta chawoche haq’an hak’ul stzujanilxa.

NO' IXNAM CHIYOH Q'ANPUHAJ YILOT SHOS

Ab' aytik'a hune' ya' komam kaw ch'eh hej yixnam chiyoh. Hune' sajk'alil xin, ab' k'untik'a ssik'nikanh ya' no' hos, xyiq'nikanh ya' hune' no' q'anpuhajla hos.

- ¡kaw k'ul! – xhi ya'.

- Yinh hune' no' ixnam chiyoh ti' ¡chin q'alomb'ojkanh han!

- Oxhimi yehnhe yaq'ni ni'an wixnam chiyoh no' q'anpuhajla hos ti' han– xhi ya' ich, kaw chstzalakanoj ya'.

Yinh hunxa sajk'alil xin ayxapax hunxa no' q'anpuhajla hos. Haktu' xin, hun-hun tz'ayik snhan ni'an chiyoh no' k'ulla hos.

Machxakanoj mak haka' ya' mama' chyab'e. Kaw tx'ihalkanoj tzetet xsloq'kantij ya', sxol shunil tu', xsloq' ya' hune' ch'en kanhset yuh sb'elnitoj no' hos yul konhob'.

Yaja' hune' tz'ayikalil xin, x'ok hune' sukal yinh snab'al ya'.

- Ta q'anpuhaj nixhtej shos no' ixnam chiyoh ti' chyaq'a, kaw aymikan sq'alomal smi' sk'ul no' – xhi ya'.

Kaw xyihtij ya' yeh ch'en echeh, xsay ya' no' ixnam chiyoh chyaq'ni no' q'anpuhajla hos, xyinitoj ya' no' yatut, yuh stx'i'al ya' xspotx' ya' ni'an k'anch'anla ixnam chiyoh.

Yet xspolnitoj ya' sk'ul no' xin, xyilni ya' ta lahan b'oj yet yaq'b'ilxa hej no' ixnam chiyoh. Xtx'ixwikanh ya', xstxumni sb'ah sk'ul ya' ta yuh kam yochen ya' naj q'alomal, machtaj tzet xyuhkan ya'.

-¡Tz'a'ojab' hinsat han, yuh hintx'i'al han! K'ajam kaw chintzalakanoj yinh ni'an wixnam chiyoh ch'aq'ni no' q'anpuhajla hos wet hun-hun tz'ayik han, xhi ya' mama'.

KUYWAB'ALE: Tzalahojab' hak'ul yinh tzet ay hach, yalanhto mach chapahkantoj yuh hunujxa tzet leq'ti'al yehi.

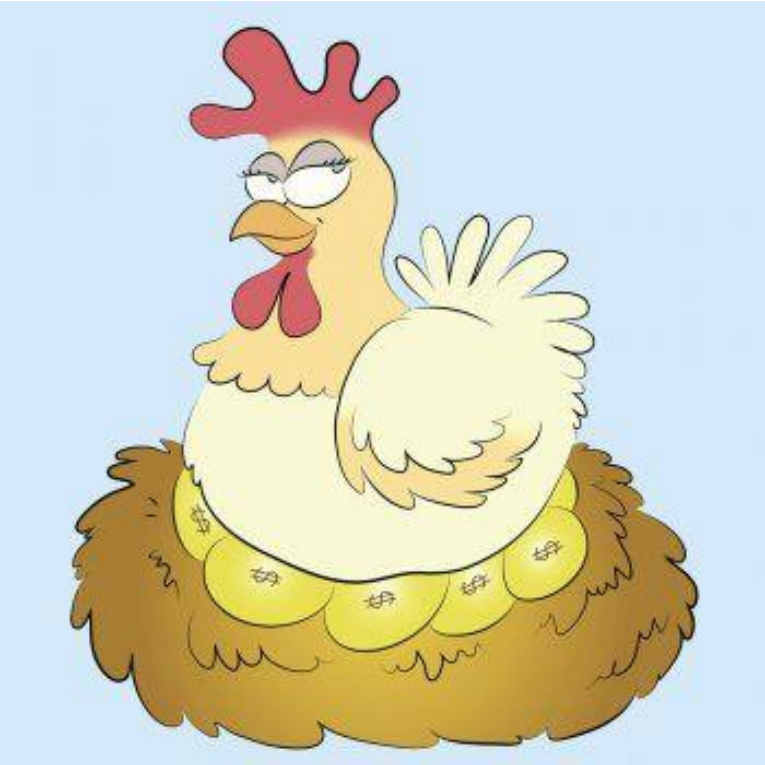

IX TXONHOM YAL YIM WAKAX

Hune' ix ni'an yatz'om yal yim wakax kaw tx'ihal no' xyiloj ix, yuh xin xtoh ix b'et txonhb'al stxonho' no'.

Kaw chb'itni ix chb'elwi ix b'oj chtxumtxun sk'ul ix tzet chub' ix yinh ch'en melyuh chyiq'a' yinh stxonh.

- Yuh haxkam kaw xuq' no' yal yim wakax chin txonh ti' han, kaw tx'ihal ch'en melyuh chwiq'a' han – xhi ix ni'an.

- Yinh ch'en melyuh chin chab' ti' han, tx'ihal no' hos chin loq'o' han, chwaq'a'iktoj no' yalanh hunuj no' chiyoh pajan han, kat yehoj nixhtej hintz'ul chiyoh han. Chin lotze' ch'ib'oj no' han, yet nimejxa no' xin, kat hintxonhnojiloj no' han.

Lawitu', yinh ch'en melyuh chin chab'pax yinh no' chiyoh tu' han, chwiq'a' hune' ni'an hin txitam han– chtxumtxunkanoj sk'ul ix ni'an.

- Chin lotze' no' yinh k'ul han, ha'xinwal pet chch'ib'ojnakanh no' kat sb'aq'ichb'ojna no', lawitu' kaw ch'okoj stohol no' wet han.

Yinh ch'en melyuh tu' xin, chwiq'a' hune' no' tz'ul wakax b'oj hune' no' ixnam wakax kaw ch'aq'noj yal yim wet han.

Kaw chstzalakanoj ix chb'elwi ix, yuh tu' xin mach xyil ix ta ay hune' ch'en ch'en ayayoj yul b'eh.

Ha' yah tx'ejna ix yuh tzalalal yalni, xlekta ix yinh ch'en ch'en, x'ayk'ay ix, x'ayk'ay ni'an sxhaluh ix, haktu' xuh smalkantoj shunil no' yal yim wakax.

Kaw chtakkanoj sk'ul ix, chyilni ix ta hune' metx ni'an tx'i' ch'ek'ayoj hej b'etu' chleq'nikanh shunil no' yal yim wakax xmalkantoj ssat tx'otx'.

Chtxumtxun sk'ul ix: "Jilkob'ah yal yim wakax, jilkob'ah melyuh, hos, tz'ul chiyoh, txitam, tz'ul wakax b'oj ixnam wakax".

Kaw lemb’iltik’a xtanhnakantoj hej sk’ulch’anil x’ek’ yinh sk’ul ix ni’an txonhom yal yim wakax.

KUYWAB’ALE: Mach kaw chatx’inb’anakanikoj yinh hak’ul tzet chub’ yek’oj hawuh, haxkam mach hawohtajoj tzet chtit hasataj.

NO’ XHIK B’OJ NO’ AK

Ab’ yinh hune’ sajk’alil, x’eltij hune’ no’ ak paxhyal. Yaja’ haxkam telankanoj q’a’ xin, x’ok no’ xewoj yenhelal hune’ te’ te’ yalni.

Lanhan kaw sb’elwitoj no’ b’ay ay te’ te’ xin, yet x’illax no’ yuh hune’ no’ xhik, tonhe chsaj tzeb’i no’ xhik , xyalni no’ tet no’ ak:

-Ni’an ak, ¡kaw inay hachkanoj!, haka’nhe hab’elwi ti’, ch’ayojkanoj numnahi, machxa xin yexhtohoj chach apnoj b’ay ay te’ te’ tu’.

Yet ayah lahan hach ninoj b’oj hayin han, haxkam kaw anhe chin b’elwi han- xhi helolo’. - Mach hunuj tzet chwochekoj tawinh han - xhi no’ ak.

-Ta ay hunuj anhewoj koxol kokab’k’onhal ti’, kaw t’inhan weh han ta hayin chin iq’wahoj han- xhi no’ ak, kaw xin lemanti chyil no’.

-¿Hach ti’ chach iq’wahoj yinh hinsat han?- xhi no’ xhik, xstzeb’ikanh no’.

K’ultik’a, chin ta’we han, xhi no’ xhik, kaw chkam no’ stzeb’i. Haktu’ xuh st’inhi hune’ anhewoj tu’.

Hun xuh st’inhb’an no’ b’eh b’oj hun xuh sayni no’ te’ te’ b’ay ch’apnojkanoj. Lawitu’ hune’ no’ pay xsik’lelax xuwesal, ha’ no’ ch’ilnoj mak b’ab’el ch’apnoj b’ay yetwanoj yapnojkanoj kat yalnoj no’ mak ch’iq’wahoj.

X’ichikoj ich anhe. Kaw xin xkawxi sk’ul no’ xhik yinh tzet yanhewi, xscha no’ yeltoj no’ ak b’ab’el, xkan xin no’ paxhyal yek’b’aloj q’inal yuh. To kaw aykanoj q’inal tet no’, yuh yiq’wa yinh ni’an inayla ak yalni.

Wal ni’an ak, kaw anhe chyaq’kanoj haka’tik’a kaw yalni nixhtej yoj. Tonhe chyil no’ xhik tzet chuh yaq’nikoj ni’an ak yinh sk’ul sb’elwi yuh yiq’wahi. Yaja’ wal no’ xhik tonhe hilanayoj no’ yich hune’ te’ te’ sloni te’ kajsal’is.

Yuh mach chtxumcha yuh no’ xhik tzet chuh xin, x’ok no’ wayoj hunepoj haxkam kaw t’inhan yektoj yul swi’ no’ ta mach mak chk’oji yinh. Yaja’, ta’an xpalk’on xuh swayik’oj no’. Xayanxanhe nixhtej noq’ yel yaw, ha’ xin x’iq’niloj swayanh no’, mach kaw nanoj yuh no’ xsq’anb’en no’:

- ¡Tzet! ¡tzet chuhi! ¡Tzet yuh xin xayanxanhe shunil maka!

Yinh hunep q'inanil tu' shunil b'ay xt'anhxikantoj no', yaja' machxa b'ay xyiltoj no' no' ni'an ak.

Ha'xa yet xyilni no' xin, lanhanxa kaw yapnikan no' ak b'ay yetwanoj ay yapni. Yinh ha' machtaj x'ah tx'ejna no', kaw xto anhewi no' yaja' machxatik'a xuhi, kaw b'ab'inajxakantoj no' ak yuh xin kaw k'ul xuh yek'kantoj no' b'ay chkachna anhewal.

¿Tzet xawaq'le ni'an xhik? ¿Xwaypaxik'oj stz'ajanil hak'ul tawinh? – xhi no' ak, chstzeyenkan no' no' xhik.

- Xwal tawet han ta mach tzet chwochekoj tawinh han, xhi no' ak yinh kaw aq'an sk'ul.

Kaw chtzalakan shunil nixhtej noq' yinh no' ak, x'ijlaxkantoj no' yuh yek'tzelax yiq'wab'al. Kaw sikinaj no' xhik b'oj kaw x'el spixan no' chyab'e, chtak sk'ul no' x'elkanh no'.

KUYWAB'AL:

Ta chawoche chach elwan yinh hunuj tzetet, ichenahikoj hawuni.

NO' WECH B'OJ NO' HOMAN

Yet hune' sajk'alil, x'eltij hune' no' wech yul yehob'al yuhnhe smaxnhentoj no' hunuj no' noq'.

Haktu' xuh chanihayoj no' hune' no' homan, smaxnhentoj no'.

- Kaw payxa mach chjil kob'ah ixh ni'an homan ¿hanik' hawehi? Xhi no' chb'elwi no'.

- Lanhanto kaw hinwatx'en hune' xuq'la itah han, tonh b'ay ay hin han, kat kam jalnoj b'etet tu' yinh aq'ank'ulal –xhi no'.

Kaw chtzalakanoj no' homan yuh sk'ulal sk'ul no' xin, xstak'wen no'. Yet x'apni no' yatut no' wech, xnhohchakanh no', haxkam kaw xuq' sham yeliloj yul kusinah.

Yaja' wal no' tx'ojla wech xin, xsleb'atoj no' hune' q'ap q'apeh ssat tx'otx', xyaq'nihayoj no' hune' xuq'la itah, kaw ha'xa yekoj no' yuh smaxnhentoj no' homan chyab'e.

Haxkam kaw nimej yoj no' homan xin, mach ch'apni ssup sti' no' yinh itah, walxamkam tzet kaw xyute sb'ah no', mach xuh sloni no' hun tx'inanoj itah. Xyilni no' wech hune' ti' xin, yinh ha' machtaj xsb'iq'nahaytoj no' shunil itah, mach xin tzet xyaq'kanoj no' tet no' homan.

Tototik'a tu' xin, xschanipax sb'ah no' homan b'oj no' wech, yaja' wal hunek ti' ha'xa no' x'ijb'antoj no' wech wa'oj b'et yatut. Haxkam kaw xa nhohchapax no' wech xin, yinhxanhe anhe xtoh no'.

Yet ayxa no' yul yatut no' homan xin, xyiltij no' homan kab'eb' ch'en uk'b'al nimej snuq', lapan xin ay hune' xuq'la tzetet yul hun-hun ch'en xyalten no' hune' ch'en tet no' wech.

Xstzab'ni no' hunxa ch'en xyaq'niktoj no' ssup sti' yul ch'en, kaw chyiq' sk'ul no' slowi, wal no' wech walxamkam tzet kaw chyutekanoj sb'ah no' machtik'a xuh yab'len no' ninoj tzet ayaytoj yul ch'en.

Kaw x’aq’lokanoj sk’ul no’ homan, yuh haxkam xyaq’ no’ tz’a’oj ssat no’ wech, xyalnikanh no’ tet:

-¿Tzet jab’en kob’ah yet chonh tzeyelax yinh hakti’? haxkam yet hunek kaw xawiloj hinpixan han, yuh xin hayinxa chwuh tzet xawuh winh han.

Xstxum xin no’ wech tzet xuh no’, kaw lemantij chyil no’ x’elkanh no’ yuh haxkam mach nab’ xyab’le no’ tzet x’altelax tet.

KUYWAB’ALE:

Mach chawuh yinh hunuj mak tzet mach chawoche chach utelaxi.

NO’ B’AQ’ICHLA IXNAM CHIYOH B’OJ NO’ B’AJB’OTAJNHE

Tolob’ kaw ay hej no’ ixnam chiyoh yul hune’ peyab’, ay no’ kaw b’aq’ich, aypax no’ kaw b’ajkanoj jilni.

Kaw machxakanoj mak haka’ hej no’ ixnam chiyoh b’aq’ich tu’ chyab’e, kaw chstzeyekanoj no’ hej no’ yaq’b’ilxa b’ajtaj hexxanhe, manh tzetal heyehi, haka’xanhe sb’ajil kamom heyehi tonhe itzitz, xhi no’ yinh no’.

X’apni stz’ayikalil yet ay hune’ sq’inh ya’ yahaw peyab’ tu’ xin, kaw tx’ihal itah swatx’e ya’. X’oktoj ya’ b’ay ay hej no’ chiyoh, xyiq’niltij ya’ hej no’ ixnam chiyoh kaw b’aq’ich b’oj saq’al jilnikanoj.

- ¡mmmm! Kaw xuq’ ch’elojikoj witah yinh hunq’ahan no’ ixnam chiyoh ti’ han -xhi ya’ yahaw peyab’.

K’untik’a sq’uyni ya’ mama’ tzettaj yilal yoknonikoj yah yinh itah, stxumnahiloj hej no’ ixnam b’aq’ichla chiyoh chub’il yinh no’ ayikoj ssat ya’, haktu’ xuh yochenkanh no’ tzet haka’ yeh hej no’ b’ajla ixnam chiyoh kaw xyiloj spixan.

KUYWAB’AL:

Ni’an sk’ulal stz’ayik yaq’b’al ix kistal yilot, chyochekoj ix k’ulch’an yilot.

HEJ NO' PAHTZA' CHQ'ANNI SWI'AL

Kaw ay hej no' pahtza' ay yul hune' etxob'al ha', kaw xin tzalalal chuh yek' tz'ayik yuh no' b'oj tx'ejlanhetik'a yek' no' shunil. Yaja' yet hune' tz'ayikalil, xstxumiloj no' ta ayto tzet chmahlan no', haktu' xuh yalnikanh hune' no':

- ¡Mahlannaj honh, chjoche hunuj ya' swi'al chukuj jinh!. Haktu' xuh stoh yamyon no' sq'annoj tet ya' Yahaw, ta ch'aq'laxtij hunuj maka.

Yet xyab'en ya' swi'al hune' ti' xin, xsmaq'nik'oj ya' hune' ya' k'uh yinh hune' te' payat sxe' te' ayayoj skawilal etxob'al ha' tu'.

Yet kaw xlinhla xin, shunil hej no' pahtza' xtohkanoj yich ha' ha' yuh xiwkilal, hunch'an no' x-hitzikoj yuh yohtajnhen ya' swi'al x'aq'lax tet tu'.

Yaja' yet xyilnitij no' ta hune'nhe ich xete' chmahxihatij yib'anh ha' xin, xyawtentij no' yetb'i sk'atanh, kaw xin lemantij chyil shunil no', hun-huntajnhe xuh yahtoj no' yib'anh ich xete' tu', stz'ilnhenkantoj, xstz'ilnhentoj no' te' b'oj kaw lemantij chyil no', xpohlikanh no' yinh ya' Yahaw haxkam machtaj tu' sq'anlax tet ya'.

Kaw xtit lemna chyil ya' Yahaw yab'en tzet chyal no' pahtza', xyaq'nitij ya' hune' no' homan yuh sk'uxnihaytoj no'.

Kaw lemantij chyil no' pahtza' hunekxa, xsq'anni no' ta skoliloj ya' Yahaw no' tu' tet no' lanhan sk'uxnihaytoj tu'.

-Ek'ojab' ya' heyanmah yuh tzettaj cheq'ana, haxkam aq'ank'ulal b'oj sk'ulch'anil cheyil b'ay ay hex yul ha' ha', yaja' kaw xeyoche ta ay hunuj ya' swi'al chex ilni, wal ti'nanh xin ha' no' homan ti' swi'al chub'ikoj.

Ha’taxkanoj tu’, kaw chyeb’a sb’ah no’ pahtza’ ti’ tet no’ homan b’oj chchiwakanoj sk’ul no’ yinh no’ yuh sq’anni no’ hune’ swi’al.

KUYWAB’AL:

Ta aq’ank’ulal b’oj ta tzalalal hawehi, mach yexhtohoj ay mak swi’al chukuj tawinh.

HEB' YA' YETB'IH SB'AH B'OJ NO' OXHAHAW

Yet hune' k'ulch'anla sajk'alil yet yahnhab'il, xschayoj sb'ah kab'wanh heb' naj yetb'i sb'ah sxol q'eb'taj, kaw chtzala heb' naj yuh haxkam xschayoj sb'ah heb' naj, k'un sb'elwi heb' naj chyik'ti'nhen heb' naj tet hun-hun tzettaj xax ek' yinh sq'inal yulb'al mach chyilikoj sb'ah.

Yuh kaw chyiq' sk'ul heb' naj stzotel xin, mach xyil heb' naj ta lanhanxa yokkantoj heb' naj sxol spimal q'eb'taj.

Yinh ha' machtaj x'elnaloj hune' no' oxhahaw sxol hej te' te'. Yet xyilni hune' naj xin ta chtit no', yinhxanhe anhe x'ahtoj naj swi' hune' te' te' yuh skolni sb'ah, mach xin tzet xyal naj tet naj yetb'i tzet stx'ojal t'anhanikoj yinh.

Xstxumna hunxa naj ta ay tzet xin yuh xin, ha' xmeltzo t'anhna naj xyilni naj ich niman noq' lanhan yapni sk'atanh, xyilni naj ta machxa chub' skolnoj sb'ah naj, toxanhe xspak'b'akanh sb'ah naj ssat tx'otx', haka' kamom xyute sb'ah naj.

X-hitzikoj no' niman oxhahaw yinh naj pak'anayoj, x'ichikoj no' sxuq'en sti' b'oj stxikin naj. Ham yalni no' ta kamnajxa naj, xsmeltzoh sb'ah no', xtoh no'.

Yet xtoh no' niman noq' ti' xin, yinhxanhe anhe x'aytij naj ayatoj swi' te' te', x-hitzikoj naj sk'atanh naj yetb'i aytohayoj ssat tx'otx', xsq'anb'en naj tet naj:

-¿K'ulnhe hawehi wuxhtaj?, kochenhe ay tzet xyal no' oxhahaw tawet yul hatxikin chwil han.

- Yel chawala. Ay sk'ulal sk'ul no' xyal wet han – xhi naj yetb'i naj.

- Xyal no' wet han ta chin ssay yinh k'ul mak chwet ek' han.

KUYWAB'ALE:

Yet ay naj sya'tajil ch'ek' yinh koq'inal, hat b'ay chjila ta kaw yeli jetb'i kob'ah b'oj anmah.

MAK CH'AQ'NIKOJ TZOHTZOH YINH NO' MIS

Kaw tzalalal chuh yehik'oj hej no' nixhtej tx'ow yul hune' te' nhah, nanannhe tzet chuhkanoj no' yul te', chpaxhyalwi no' yul kusinah kat slonitoj no' q'oyal'im.

Yaja' hune' tz'ayikalil xin, x'ilaxtoj hune' no' mis Tumaxh sb'ih kaw ohtajb'ilkanoj no' yuh sk'ulal stzab'ni no' tx'ow. Kaw k'ulkanoj no', yuh xin mach hunuj no' tx'ow chhitziktoj yul kusinah, yuh haxkam chxiw no' ta chk'uxlaxaytoj no'.

Nixhtej tx'ow xyoche ek'ojtoj yinh ssat no', lapan xla yachlo yuh no' Tumaxh ti'.

Nixhtej tx'ow xtoh kankol, machxa tzet chsloh, machxa chuh sayni tzet chsloh yuh haxkam chxiw tet no' howla mis, yuh xin eb'ab'ilnhetik'akan sb'ah yuh.

Hune' tz'ayikalil xin, xyil no' stoh naj ich Tumaxh yilnoj hune' ix ni'an mis ay skawilal tu', xsyamb'an sb'ah no' yuhnhe yilni tzet chuh skolni sb'ah no'.

Kaw hunay yamankanoj no' yuh stxumni tzet wal yuten sb'ah, yaja' machkan ninoj tzet b'ay ch'apnikanikoj no', yaja' xtotik'a tzotelkanh hune' no' ni'an:

- Oq'ojab' ninoj hek'ul heyab'en tzet chwal han, ayxa sb'elal hune' ti' wuh han- xhi ni'an tz'ulikla tx'ow.

- Kaw tx'ihal tzet xax jal yinh hune' lahti' ti', yaja' machto tzet cht'inhikanoj. Ha' chwal han ta chkot'unhb'akoj hunuj tzohtzoh yinh snuq' no' mis, ha'xinwal yet chb'elwoj no' chq'anhojkanh, kat johtajnhenoj b'ay ay no'. Ha' tu' chkolwahojikoj jinh yuh kokolnoj kob'ah – xhi ni'an tx'ow.

Shunil hej no' tx'ow x'ochen yab'e' hune' tu'.

- Yel chyal ho' – xhi hun majan no'.

- K'ul hune' chyal ho' tu' – xhi hunmajanxa no'.

Kaw shunil no' tx'ow xkanhalwikanh yuh tzalalal yab'en tzet xyal ni'an tx'ow, xlaq'lax no' b'oj x'allax no' k'ulal yitz'atil swi'.

Yet q'a' ayxa naj aq'ank'ulal sxol no', xsq'anb'en hune' icham tx'ow:

- Kaw k’ul yehkanoj shunil, yaja’… chuh heyalni wet han ¿mak ch’aq’nojikoj tzohtzoh tu’ yinh snuq’ no’ mis?

Tonhe chst’anht’e nixhtej tx’ow ti’ ssat yuhnhe yilni b’aytet ni’an arisla tx’ow ch’aq’nojikoj tzohtzoh tu’ yinh no’ mis. Tonhe chsahson no’ syamanil, yaja’ mach no’ kaw ch’ahiloj yul sti’ yalni tzet stxumni.

Lawitik’a kaw stz’inlokanoj xin, xyalnikanh hune’ ni’an tx’ow:

Wal hayin ti’, mach chuh wuh, kaw suk waq’ni.

- Mach kaw chuh wilni han, xhi pax hunxa no’.

Haknhetik’a tu’ xuh skolni sb’ah shunil no’. Mach hunuj no’ xsjeh sk’ul yuhnuj tzet xt’inhikanoj, ha’ xlahwi lahti’ xin yul sq’uq’ no’ xla tokanoj.

KUYWAB’ALE:

Tzet ch’allaxi, kaw mach sb’ih ta chyija’ sb’ah.

HEJ IK'TI'
CUENTOS

NO' NI'AN LAB'AH

Kaw tx'ihal nixhtej noq' ay sxol hune' q'eb'taj Chanchan sb'ih, ay no' lab'ah b'oj yaq'b'ilxa nixhtej noq', ha' syijyen no' tzet chyoche b'oj tzet chyal no' niman lab'ah Teodoro sb'ih ha' yilb'eh no'; shunil mak chxahannhen no' ti' haxkam ta ay mak chskajke sb'ah b'oj no', t'inhan skami haxkam b'eh slohnitoj no' maktaj mach chschah sb'ah b'oj. Hune'xa hab'ilal kaw ch'etli hune' no' niman noq' ti' sxol q'eb'taj, yaja' wal hej no' aq'b'alnoq' b'oj hej no' alkawetah to chyal no' ta spitzk'ahojxa mak chkolnojiloj q'eb'taj tu'.

Haktu' xuh schejnitoj no' Teodoro hej no' skolomal stzab'noj maka spotx'noj shunil nixhtej noq' lanhanto spitzk'ahí. Shunil nixhtej tz'ul noq' ti' xin kaw xilwelax yuh yillaxi ta ay yohtajb'al chmaq'wahojikoj yinh no' Teodoro.

No' Teodoro ti', x'okle no' schejab'lomoj no' Lab'ah swi'al yehkoj, yaja' kaw xpalk'on yochenkanh no' shunil tzet ay ya' swi'al ti', haktu' xuh smeltzokoj sb'ah no' yinh no' swi'al tu', xpotx'wakanoj no' yaq'ni b'oj xyelq'akantoj no' shunil tzet mach yetoj.

Tzet xuh spitzk'a no' ni'an lab'ah **:** Yul hune' ch'en nhahch'en ay no' Mao yeb' no' Mimi', hat xin x'el kol no' b'etet Chanchan, k'uxanto xyitoj no' hune' no' hos xskoliloj tet no' tx'ojla Teodoro sb'ih.

Oxeb'xa x'ahaw yelkanh no', kaw b'isk'ulal yeh no' yuh hantaj no' hos x'iq'laxiloj tet no' yaja' chtzalapax yanmah no' haxkam ayto hune' no' ni'an hos b'ay chkawxi sk'ul no' b'ay chyila' no' yinh hune' ni'an yuninal.

Sxol q'eb'taj, yaja' b'ay kaw ay sk'ulch'anil, hat xpitzk'a hune' no' ni'an noq' yinh no' hos xkolcha yuh heb' ya', kaw chjepla yinh syaxil, haktu' xuh yaq'nikoj heb' ya' No' ni'an Lab'ah sb'ihoj…

Shunil hej no' noq' hun xuh yelkanh b'oj no' Mao b'oj no' Mimí ti' x'apni ilwal, chsahson no' chyalni no'.

- ¡¡¡Kaw eltich'an!!!

- Kaw nantik'a yilot, haka'pax sch'uj tu' la q'an b'oj kaj jilni haka' komam tz'ayik. ¿Taxka ha' hune' ti' kaw ch'allaxi. Taxka ha' hune' ti' skolomaloj Chanchan yekoj?

Ay hune' no' icham ch'el Loreto sb'ih, kanhwinajxa hab'ilal no', kaw payxa ohtajb'il no' yuh smam smi' no' ni'an tz'ul, yet payxa toh ha' no skolomal no' swi'al yekoj haxkam ha' no' ch'alni tzettaj k'ul b'oj tzettaj tx'oj tet no'. K'ajam mach hune' sb'aq' ssat no' kotxlanhe yek'pax no', yaja' kaw xahannheb'il no' yuh shunil maka, haxkam ay yohtajb'al no'.

Xsq'an no' tet shunil yaq'b'ilxa no' ta chpaxtoj no', yaja' wal smam smi' no' ni'an tz'ul xin chkan no'.

Xyihtij no' hune' niman tx'i'eh yet no' icham lab'ah yul hune' ni'an tx'uy stz'umal no' lahantik'apax b'ay watx'eb'il; haktu' xuh yalni no':

Ayikoj spixan no' lab'ah swi'al yinh, xax kaw ek' yul sq'ab' hun-hun no' xaxla ok swi'aloj yet xtitkan q'inal tu'. Chetanhe' b'oj chelotze' ch'ib'oj no' ni'an tz'ul ti', ay tzet ch'ek'ojtoj, aypax tzet chk'ayojayoj, yaja' chmeltzohoj yuh skolnoj skonhob' tet naj stx'ojal, schukilnhe ch'ehoj, kaw ay sya'tajil ch'ekoj yinh sq'inal yaja' ch'ek'ojtoj, ha' tu' stxumnujiloj ta ay yohtajb'al, ha' xin hune' ohtajb'ale tu' chkolnoj konhob'. Aq'wejikoj hune' ti' yinh snuq', yinh hune' ti', ayikoj spixan ya' lab'ah swi'al, ha' chkolnojiloj tet naj stx'ojal.

Xlokb'alaxikoj stx'i'eh no' icham lab'ah yinh snuq' no' ni'an tz'ul, hune' tx'i'eh ti', yet no' swi'altik'a konhob' Chanchan ti', kaw xin aytik'a yohtajb'al no' b'oj kaw k'ul xuh x'ehik'oj no' yinh sq'inal.

Kaw xin xtitkan showal no' mame mi'e, machxakan yok no' yinh tzet chuh haxkam tzanxanhetik'a mak b'ay x'ok no' yib'anhiloj.

- Mak hach hachil yuh xin chach hul haq'ana' naj kamikal yinh juninal han, asi', mach chjoche hach jila' han, maktab'in anmahil hach kat hawalni hunq'ahan tzetet tu', leq'ti'al yeh shunil tzet chawala, ha' skuxlaxaytoj juninal yuh no' Teodoro han ha' chawoche hach ti'.

Xyalnikanh no' Loreto, mach chtit hehowal winh han, heyohtaj ta mach chin leq'ti'wi han, ha' yehi, heyohtaj ta mach tzanoj mak b'ay chwaq'a' spixan ya' swi'al han.

- Niman chawute hak'ul jinh han Loreto, yaja' mach chjoche han ta ay naj stx'ojal ch'ek'oj yinh sq'inal ni'an juninal han.

- Ha' q'inal b'oj syaxil ssat yib'anh q'inal b'ay tzab'an tzetet ch'ek'oj yinh sq'inal ho', t'inhanxa yeh stz'ayik yaq'b'al no' ni'an tz'ul lab'ah ti'.

Chk'ayayoj no' ni'an lab'ah: Kab'eb'xa hab'il ch'ek'toj, kaw aykanoj tzalalal yinh sq'inal no' ni'an Lab'ah ti' jilni yuh tzet chyute, kaw yinh ha' machtaj xch'ib'nakanh no' haka' hej telaj.

Yet hune' tz'ayikalil xin xyal no' tet smi':

- ¿chuh hintoh sajchoj hunepoj q'inanil sk'atanh nixhtej wetb'i han mi'?.

- K'ultik'a wunin, tonhe xin mach nahatoj chach tohi, tijab' yul hak'ul ta xkach smay hamam yet kaw x'ali hawul yet hunek.

- Ho' mi', pet chin huluj han.

Haktu' xuh stoh no' ni'an tz'ul lab'ah yinh nixhtej yetb'ih, yinh no' max b'oj yinh no' pitzin.

- Kaw k'ulch'an sxol te'laj ti', xhi no' ni'an pitzin, - Tolob' kaw ay hej stx'ojal shoyanlajil te'laj ti' yalni hinmi' han.

- Wal yalnipax hinmam han, ta b'ay q'a' pimxa te'laj ti' to hat q'a' ayxa sya'tajil b'oj xiwkilk'ulal, tolob' hat ay hune' ich niman lab'ah, ta chach yila, machxa chuh hab'ilen hab'ah, yaja' lawitu'…

Xhi no' max.

- Tzet hexiwkanoj hex ti', leq'ti'al yeh hune' tu'. Xhi no' ni'an Lab'ah.

Kaw shunil sk'ul no' ni'an Lab'ah ti' b'oj no' nixhtej yetb'i xin x'oktoj no' sxol spimal te'laj, txumtxun yek'kan yinh sk'ul no' b'oj kaw chyoche no' yohtajnhe' tzet yekoj tzetet b'etet tu'.

Kaw chsajchikanoj no', ch'ahtoj no' swi' hej te' te', ch'anhewi no' b'oj chyalni no': hayonh swi'al jekoj yinh te'laj ti' han.

Kaw yinh ha' machtajna xin, puuunh, x'ayk'ay no' ni'an Lab'ah, mach xyil no' ta'an ay hune' ich niman pahaw sxol shunil te'laj tu'.

-Kamnaj hinxa han, kamnaj hinxa han!!!.

Plaaaq', x'ay sxol hej sq'ab' hune' te' te' ayatij sxol hej ch'en ch'en yul niman pahaw tu'.

X'apni no' nixhtej kab'k'onh yetb'ih no' ni'an Lab'ah ti' sti' ich niman pahaw tu', yaja' xiwkanh no' yilni hantaj hun yeytoj ich pahaw.

- ¡Machoj!, xkam no' tz'ul Lab'ah!

X'apni skab'k'onhal no' yul wayanhb'al, x'ichikoj no' yalni niman sb'isk'ulal, wal smam smi' no' ni'an tz'ul Lab'ah, mach chyaq' no' yuluj sk'ul yinh tzet xyaq'le no' tz'ul, shunil mak xb'ey ilnoj niman pahaw chyalni ta mach mak ch'el kol ta chtohk'ay b'etet tu'.

Kaw ch'oq' smam no' ni'an Lab'ah b'oj yixal, kaw xtanhkaniloj shunil yalni no' b'oj xyalnikanh no' ta q'a' k'ultumi ta yettax stz'ulal xslohnakanaytoj no' Teodoro ti' ni'an yuninal no' ti'.

Hat ay no' ni'an Lab'ah, tzab'antohikoj no' yinh hej sq'ab' te' te' b'ay x'ayi, machxakan ninoj yip no', kochxanhe haka' kab'eb' nixhtej t'uhan ha' yilot nixhtej sb'aq' ssat no' yuh haxkam taknaj sk'ul no', kaw ch'ok skaq'e'al yiq'ni no' shaq'o' yinh te' te' xkolni. Kaw nank'ulal xuh yiq'nikanh no' ni'an snuq', haktotu' xuh yilnikanh no' ta kaw ayto sya'tajil chyila' no'. Chyalni no' tet: - mal oknhe xuh hinkamnakanoj han; ¡tzet chub' wayojtoj b'etet ti' han!! . Xhi hab' no'.

K’anch’an no’ ni’an Lab’ah, kaw x’oq’ no’ yinh yuh stz’ayik yaq’b’al, kaw tz’ab’alk’ule tet hune’ no’ lab’ah chkam yuh tajinh ti’al b’oj nhohchalal sxol sq’ab’ hune’ te’ te’ yuh haxkam tonhe chtajojkantoj no’.

Melmon yek’kantoj q’inal, machkan ninoj skolb’anil no’, xtakkan sk’ul ni’an Lab’ah, xstx’umnikanikoj sb’ah yinh sq’ab’ te’ te’.

Skamxakanoj no’ ni’an Lab’ah, chwaykenkan no’ ta ay hune’ no’ ni’an lab’ah kaw k’ulch’an yilotkanoj nixhtej sxik’ ayikoj yiq’nihaytij no’ yinh sq’ab’ te’ te’, kaw xin chstzala no’ chkolwahikoj no’ yinh no’ yuhnhe stecha yuh no’, kaw ayikoj yanmah no’ yinh no’, chyalni no’ tet no’:

Chtechahoj hawuh ni’an Lab’ah, chejb’il hach yuh hakolni konhob’ Chanchan.

K’untik’a stzotel no’ ni’an ix lab’ah ti’ b’oj xin schak’annhen ix sxaj sti’ ni’an Lab’ah ti’, xnanb’iloj yuh. Yaja’ yet xnanb’iloj yuh no’ xin xyilni no’ ta hune’ no’ icham ch’el mach hune’ sb’aq’ ssat b’oj kotxan yeh yoj ha’ no’ ch’aq’ni kaq’e’ tet no’ yuh sti’.

Yet x’el swayanh no’ ni’an Lab’ah ti’ xin xyalni no’: ¡¡wak’a’ hakistalil!! – ¿tzet chwuh b’etet ti’, b’ay tu’ ay nixhtej wetb’i han, b’ay tu’ ay hinmam hinmi’ han?.

Haktu’ xuh yokkan no’ oq’oj.

No’ Loreto xkolni no’ xin, xyal no’: _ alb’ilxatik’a tzet ch’ek’oj, yettax ay chaltu’ ta chawila tzet yilal hawuni yinh haq’inal, hej sya’tajil ch’aq’noj hawip, chtechahoj hawuh k’ahol.

Tzujan hinnhetik’a tawinh han.

Ha’ yalni ya’ hune’ ti’ xtaq’likanoj ya’.

K’anch’an no’ ni’an Lab’ah, schukilxanhe no’ xkankanoj, ha’xanhe sk’ulal to yul hune’ niman nhahch’en xb’ey no’ Loreto yaq’a’kanoj no’, kaw chxiwkanoj no’ tet nimejtaj nhab’ ch’ayi, kaw mach yelapnoj yab’en sb’ah no’ yuh komam k’uh b’oj sq’ejal holo. Kaw x’apnikanoj nhohchalal yinh yanmah no’ haxkam lahunheb’xa tz’ayik ch’ek’toj yicho stohk’ay no’ ssat niman pahaw. Machto chkamikoj no’ ni’an

Lab'ah ti' haxkam haktik'atu' yehkanoj ssat yib'anh q'inal yuh no' yahaw hej no' lab'ah ta chtecha yuh no' hayeb'oj tz'ayik manh lob'ehal.

Kaw chnanon no', yaja' xyiq'tij no' ni'an swi' yul ich nhahch'en b'ay ayiktoj tu' yuh ssayni ninoj no' tzet sloh yuhnhe mach chkam no' yuh nhohchalal, kaw chq'anh yul sk'ul, kaw chsq'an sk'ul no' hunuj niman pahtza' maka hunuj ich b'aq'ichla tx'ow.

Ha' sb'isk'ulalil hune' ti', toh mach chuh yuh no' ssayni slob'eh, yuh haxkam kaw xpalk'on xuh stzantzelax no' yuh smam smi' yuh xin machtik'a xkuylax no' stzab'ni nixhtej noq' slob'.

Yet chyilwe no' stzab'ni nixhtej noq' slob' yalni, ch'el no' tet b'oj xin tonhe chstzeyelax no'.

Aykanh hune' ich niman te' skawilal ich nhahch'en b'ay ayiktoj no', ha' xin kaw ch'aq'ni titoj yul sk'ul no' hej te' te' ay yul ni'an sq'eb'taj b'ay x'ehik'oj, kaw ay hej te' nimejtaj lob'ehal ch'ay ssat; chtxumtxum sk'ul ni'an Lab'ah:

-Wak'am chin lohtoj hunuj te' lob'ehal ti' han_ sukalnhe chwal hayin ti' han, tox chsloh no' lab'ah te' lob'eh xin, toh chib'ehnhe chsloh no'_. X'okkan tuknuj no' hunep q'inanil, xyab'en no' ta ay hune' mak xyalni tet no':

_ ¡Hanik' hawehi!, loytoj... telankanoj sxuq'al.

Xiwkilk'ulal yeh no' xin, xsq'anb'en no': ¿mak hach hachil? ¡b'ay tu' ay hach?.

Sk'ulch'aniloj tet no' xin, hune' no' ni'an lab'ah ix x'eliloj, kaw lolo' chuh sb'ilen sb'ah no' yinh ssat no' ni'an Lab'ah, kaw x'ah b'atxna yanmah no' yilni ta ay hune' mak yet haka'il no' ay yul hune' ehob'al kaw nahat yeloj yinh ni'an sq'eb'taj.

Chsloh no' ni'an lab'ah hej te' lob'ehal: Kaw k'ul sk'ul ni'an lab'ah tu' jilni, ha' x'aq'ni eloj ich xiwkilal b'oj kab'k'ulal yinh ni'an Tz'ul Lab'ah.

¿Tzet hab'ih?, xhi no' ni'an Tz'ul Lab'a.

-Malin hin b'ih han, xhi no' ni'an eltich'anla lab'ah.

- Yettax oxeb'xa hab'ilal ay hin b'etet ti' han, kaw tz'ul hinto han yet x'elkanh hinmam hinmi' b'et Chanchán han, wal heb' ya' xstzab'ot heb' ya', yaja' wal hin han hun ya' icham ch'el machxa k'uluj sb'aq' ssat yeb' kotxlanhe yek'i ha' xkin kolni han.

Hakinpaxtu' han, hune' ya' icham ch'el machxa k'uluj sb'aq' ssat b'oj kotxlanhe yek'i, ha' xkin kolni han… xhipax no' ni'an Lab'ah.

Hachukilnhe ay hach b'etet ti'? xhi no'.

Xax hin q'ay wehik'oj sxol nixhtej tz'ulla noq' ay b'etet ti' han yuh xin mach tzet chyal hink'ul hinlonitoj han, hakachpaxtu' yilal haq'aytzen hab'ah yinh haktu'.

Kaw ya'taj xyaq'lekanoj no' ni'an ix lab'ah yijni sb'ah slohnihaytoj no' ni'an Lab'ah ti' te' lob'ehal yuhnhe mach chkam no' yuh nhohchalal.

Mach ninoj xuq'uj! Xhi no'.

-Yilal hakach'ni te' yuhnheb'al hawab'en sxuq'al te', wal hach ti' mach howla noq'oj hach mach hatx'i'e yuh skankanoj tx'apnoj te' yul hati'.

K'untik'a yek'toj, haktu' xuh yijnikan sb'ah yichikoj no' ni'an Lab'ah ti' slohni hej te' lob'ehal

X'apnikanoj naj stx'ojal sxol sq'eb'taj no' ni'an lab'ah: X'apnikanoj naj stx'ojal sxol sq'eb'taj no' ni'an Lab'ah, hayk'onhtamkanoj no' howla lab'ah tzujan yinh no' ich Teodoro x'apni no' sq'anb'enoj:

B'ay tu' ay no' ni'an Lab'ah? - ¿maktaj smam smi' no'? Xhi no' Teodoro.

Chtik'ton yanmah nixhtej noq', chyalni no': xyaq' ti'nanh, xtanhkanoj jehik'oj yinh naj aq'ank'ulal, kaw b'isk'ulal hune' ti'.

X'elkan ich xiwkilal yinh smam no' ni'an Lab'ah, xyalni no':

-Hayonh ti' honh smam smi' no' ni'an Lab'ah tu' han…

-B'ay tu' ay hune' no' kaw ch'aq'lax b'inahoj tu'?

Yewej no' wet han, chwoche wila' han hantaj sk'ulal no' tu'.

Xyalnikanh smam smi' no' ni'an tet no' ich Teodoro ta yettax tz'ultu no' xtohk'ay no' ssat hune' ich niman pahaw, yuh xin xkam no'.

Mach xyaq' no' ich tu' yuluj sk'ul yinh tzet chyal shunil no', xxiwkanh no' yab'eni ta ay hune'xa no' q'a' k'ultukanoj ssataj no', yuh xin xtzab'lax shunil no' yetoj no' ich Teodoro tu', kaw x'ek' sayla no' yaja' machtik'a xuh schalo no' ni'an Lab'ah ti' yuh.

Yinh hune' te' sq'ab' te' ahatoj no' Loreto, kaw chstz'a'kanoj sk'ul no' yilni ta shunil no' chkachlax yuhni tzet chyoche yub' yul ni'an skonhob' b'ay mach sb'ih tzet yehkanikoj yanmah no'.

Kaw oq'ilal yehloj yanmah no', x-hirwikanoj no'.

Haxkam kaw swi'al yab'en sb'ah no' Teodoro ti' xin, x'ijlaxtoj no' yuh shunil no', xpaxtoj no' yul ni'an konhob' Chanchan sb'ih.

Chpohli no' yinh no' ijnhe ti', kaw tx'oj chyal no' yinh no', xstennikaniktoj no' hej no' ti' yul hune' ch'en nhahch'en kaw q'ej holo yul b'oj kaw chak'an

Skawxe sb'ah no' ni'an lab'ah yuh yok yinh howal: Wal no' ni'al Lab'ah kaw chyiq' sk'ul no' ssajchi b'oj nixhtej yetb'i sxol q'ejb'taj ay sti' ich niman pahaw, kaw sal tzehxa no', b'el ay yoknhetik'a yip no', kaw xin lab'an snimanil no' yek' ssat tx'otx' panhkixhtaj tx'otx' b'ay ay tu'.

Haxkam kaw sikinajxa no' xin, x'ay no' xewoj, yaja' hune' ich niman b'isk'ulal x'okkanoj yinh yanmah no' yuh haxkam schukilnhe no' aya, yax jilnikan shunil snimanil no' hat xin ch'ahtij tx'apo ni'an swi' no' yaxnhe maymoh jilni b'oj hune' yelawil q'an ayikoj yinh, yuh yelaw no' xin kaw mach chtxumlaxikoj no' sxol q'eb'taj tu'.

Oq'iltajnhe nixhtej sb'aq' sat no' xt'anhxikanh no' ssat kanh, ha' xin chyaxnhentij smam smi' no' b'oj nixhtej yetb'i no' chyet sajchi yinh sk'ul, ha' ti' xin q'a' ya' ch'apni tet no'. Kaw xin ay yelapnoj yeh hune' ch'en tx'i'eh lokanikoj yinh snuq' no', haxkami ha' ch'en ch'aq'ni tij yinh sk'ul no' tzet alb'ilkanoj tet, yuh smam smi'.

Kaw chtit yinh sk'ul no' ni'an Lab'ah tzet chuh yochelaxkanoj no' yuh smam smi', yet chyalni heb' ya' tet no': - Kaw chach woche han.

Chtit yinh sk'ul no' yet ch'iq'laxtoj no' paxhyal yuh smam, yet b'elwoj chuh no' kat yok no' yik'ti'nhenoj nixhtej ik'ti' tet no', yib'anhiloj no' xkolni ni'an stx'otx'al Chanchan sb'ih tet heb' naj machswalil.

Yinh hunep q'inanil tu', kaw yeltik'akanoj yab'en no'.

_ ¿Tzet yuh chach oq'i? xhi no' ni'an Malin tet – Kaw xtit lemna chyil no' xta'wi no' _ kaw chin nab'e hinmam hinmi' han, to wajeb'xa hab'ilal mach chwil yinh heb' ya' han, hanhk'anhe Komam Jahaw ohtajnhe' hanik' yeh heb' ya'.

T'anhanikoj no' ni'an Malin yinh no', kaw x'okpaxkan b'isk'ulal yinh yanmah no' yuh yilni no' ni'an Lab'ah, haktu' xuh yokpaxkan no' oq'oj.

K'untik'a yaq'ni no' snimanil sk'ul hun-hun xin, ay hune' sb'aq' sate lanhan yilni no', kaw xin yaq'lob'al sk'ul no' yehi.

X'apni no' Loreto: _ Kaw k'ulch'an hex jilni!!! xhi no'.

Etza xtx'ixwi ni'an no' skab'k'onhal, xyalni no', _ sajchojnhe chjuh han.

_ ¿haka' heq'inal ti'?, _ xwahwonkanh no' Loreto stzeb'i.

Tzet chawuh b'etet ti'? ¿tom ayachikoj honh haq'atni han?, xhi ni'an Malin.

_ ho', k'uxanxa ti'nanh ni'an Lab'ah.

_ ¿Tzet x'apni stz'ayikalil tu'?, xhi no' ni'an Lab'ah.

_ Stz'ayikalil b'ay yilalxa hawohtajnhen hunq'ahan tzetet xikiltaj yehi, hach iq'nhe smay b'oj yohtajb'al no' Icham Lab'ah, hach hin yeb' han.

Yalanh niman smajil ssat no' Loreto tu', xyiltij no' hune' ch'en txukutch'en, xyalni no' yinh hakti' lah:

_ B’iq’aytoj katk’anab’ hawilnoj chub’il tawinhnhe chuh yinh hakti’. Kaw tx’ihalxa no’ xax ilweni yuhnhe yilni no’ ta ha’ no’ sayb’il, yaja’ machto no’ xax huh yuh, hanhk’anhe mak chkanoj sheleloj no’ swi’al Lab’ah chuhuj yuh sb’iq’nojaytoj b’oj yoknojikoj sk’ulal chyaq’ ch’en tet. _Ich niman lab’ah Teodoro sb’ih xin, kaw nahatil xmunlakoj no’ yinh no’ lab’ah swi’al, yet k’untik’a sway no’ lab’ah swi’al tu’ xsb’iq’nitoj no’ ich Teodoro tu’ hune’ ch’en ni’an ch’en ti’, ha’ xin ch’en x’aq’ni yip no’ b’oj yuh xin x’ok no’ yetanojtoj ya’ hin swi’al Lab’ah han, yalanhto mach stx’ojal ch’ek’ xin, xyaq’koj ya’ swi’al ch’en ni’an ch’en ti’ yul hinq’ab’ yuh hink’ub’an ch’en han yuhnheb’al mach chtxumlaxi mak iq’nhe’ ch’en, haktu’ xuh wiq’niltij hune’ sb’aq’ hinsat b’ay xin k’ub’a ch’en han, kaw chyal no’ swi’al tu’ hej swayik wet han, chyal no’ ta chyal heb’ ya’ ichmame tet no’ ta hune’ ch’en txukutch’en ti’ kaw yilal yek’ojtoj yul sq’ab’ hune’ no’ ni’an lab’ah k’ayb’al k’ule jilni b’et shunil tx’otx’ Chanchán, kaw chuh walni tawet han ta mach hunuj no’ sxollaj hunq’ahan hej q’eb’taj ti’ lahan hach jilni b’oj. _ Kaw hawetnhe yeh hune’ ch’en txukutch’en ti’ ni’an Lab’ah, xhi no’ ch’el ti’ tet no’ ni’an Lab’ah.

Q’aynajxa ni’an Lab’ah sb’iq’nihaytoj hej te’ lob’ehal, yuh xin machmi ya’tajoj sb’iq’nojaytoj no’ hune’ ch’en ni’an tz’ulik ch’en.

Kaw ya’taj xuh sb’iq’nihaytoj ni’an Lab’ah ch’en txukutch’en, xyab’inakanh sk’ul no’ yinh hunep q’inanil tu’, mach chuh sb’iq’ni no’ tzet chsloh, _ Mach sk’ulal iq’b’il yuh hune’ ti’, mach tzet chuh hinloni han, kaw ya’ shunil hinnimanil han, shunil, xhi no’.

Hunep tu’, x’ichi yab’en no’ skajb’ikankanh shunil snimanil.

¿Tzet weh ti’ han? xhi no’ ni’an Lab’ah.

- Ayikoj yok naj kanhil yeh tawinh k’ahol, ab’ xhitij no’ ich ch’el yinh snahatil.

- Kaw niman chawute hak’ul, haxkam ta machoj, haktu’ skajil hawab’enoj hanimanil sunilb’al tz’ayik.

- Mach chuh wuh han, kaw kaj shunil hin nimanil wab’en han.

Oxeb'mi maka kanheb'mi tz'ayik x'ek'toj, etzaxanhe xhtzujlikanoj no' ni'an Lab'ah, shunil nixhtej snoq'al hune' q'eb'taj tu' ch'elkankanh yinh anhe yilni stzujli q'a' yinh no', kaw t'inhan yalni no' ta chkamoj no' yuh hune' q'aq' tu'.

Xyaq'kaniloj, xkamkaniloj no' ni'an Lab'ah x'ayk'aykan ssat tx'otx', haktu' xuh stanhkan q'a' q'aq' yinh.

Aykanayoj no' ni'an Lab'ah, mach xin tz'a'ilal ayikoj yinh snimanil yuh q'a' q'aq', -ha' sayb'iltik'akanoj, xhi no' Malin, yaja' kaw chk'aykanoj sk'ul no' yilni.

Yinhxanhe anhe xto no' Malin b'oj yaq'b'ilxa nixhtej noq' iq'o' ha' b'etet b'ay ay hune' ni'an snuq' ha', kaw xin x'oknikoj ha' yuh schewb'ihayoj snimanil ni'an Lab'ah, kaw yinh ha' machtaj xul sk'ul no' ni'an Lab'ah, kaw chtzalakanoj sk'ul shunil nixhtej noq' haxkam x'apni skolomal ni'an ehob'al Chanchán sb'ih tu'. Yet q'a' aq'anxa sk'ul no' ni'an Lab'ah xin, x'ahtij masna ch'en txukutch'en yul snuq', x'ayk'ay no' ssat tx'otx' hunekxa.

_ K'ub'atoj ch'en yul ni'an tx'uy iq'b'il hawuh. Yetnhe yet ay yoknikoj kat yoknojikoj hawuh, xhi no' icham ch'el…

_Kaw ay stz'ajanil sk'ul no' Teodoro yul sb'aq' ssat, kaw nannhe hawuh haxkam ta kaw yinh sb'aq' hasat cht'anhxikoj naj, kaw chach chewb'oj b'oj chach kanojkanoj yinh naj b'isk'ulal b'oj chach kanoj hachukil.

Ha' stxumnikaniloj no' ni'an lab'ah ti' ta ha' no' sayb'il yuh skolni skonhob', xyaq'nikaniktoj no' yul swi' ta yilal yilwenikoj sb'ah no' yinh no' ich Teodoro, walxamkami q'a' kanhto yeh no'.

Niman howal: Yinh hunxa tz'ayik, x'ok yinh sk'ul no' ni'an Lab'ah yok yinh b'el b'oj no' nixhtej yetb'i, haxkami xyoche no' yila' sb'ah b'oj maktaj yohtaj sb'ah b'oj, b'oj maktaj ay yuh sb'ah b'oj, kaw x'ek' sya'tajil yinh sq'inal no' yuh ha' nhab' b'oj q'aq', hakpaxtu' yuh showal hej no' howla noq' ay sxol hune' q'eb'taj tu', kaw chtitkan yinh sk'ul ni'an Lab'ah tzet xuh spohnikantoj sb'ah yinh nixhtej tzet kaw chyochekanoj, yaja' mach xyokletoj to kaw t'inhanxa yektoj yul swi' sto skolnojiloj stx'otx'al tet naj stx'ojal.

Yet ayikoj b'el yuh no' skab'k'onhal yinh b'el xin, x'eliloj hune' no' Sxol telajil txitam yul sb'eh no', kaw xyoche no' ti' slohnojaytoj no' skab'k'onhal yalni.

Kaw x'el yaw no' ni'an Lab'ah yuh xiwkilal, kaw lemantij chyil ich sxol telajil txitam xsb'ejnitoj sb'ah yib'anh no', kaw nimejalxa no' ni'an Lab'ah ti' yaja' machto ninoj yohtajoj skolni sb'ah yinh hej howal, xkankan tuknuj haktu' xuh yalni: ¡aayyy mach chin hapotx' han, mach hin tx'ojoj han!

Xyalnikanh ich niman noq' kanheb' yoj: _Hex lab'ah hex ti', chonh hetzumb'e yul ni'an jehob'al han, hach ti' tanhehom tx'otx' hach, yuh xin yilal hekolnoj heb'ah wet han. _Machoj, machinikoj stz'ajoj no' han, haktu' xuh yelpaxkanh hinmam hinmi' yet machto chin pitzk'akoj han, niman chawute hak'ul winh han mamin.

Yinh hune' sq'ejb'alil tu', x'ok tuknuj no' ni'an Lab'ah

_ Staq'b'alxa hune' ti', machxatik'am chub' schalohoj maktaj wet chik'ilal hinb'ah b'oj han, xhi no'. K'untik'a yek' yinh sk'ul no' ni'an Lab'ah xin, x'ichi stenb'an sb'ah ichamtaj howla sxol telajil txitam, kab'winajk'onh yiq'ni sb'ah no': xyalnikanh syamanil no' yinh hakti' lah: Tzantik'a tzet lab'ahil, toh mach jetb'ihoj.

Xtitna yul sk'ul no' ni'an Lab'ah:

_Nanan sb'ey hej no' noq' ayinikoj hinsayni yuh honh skolni tet ichamtaj howla lab'ah kaw chonh etan han, jetb'i kob'ah om, mach tzet chyal hek'ul.

K'untik'a stzotel no' xin, ay hune' tzet xsmaq'ikoj no' sxol telajil txitam yinh skalam ti' no', ha' xin xsmaq'ni sukb'uj sk'ul no'.

Xstzab'laxayoj no' ni'an Malin b'oj no' ni'an Lab'ah yuh ichamtaj noq' kaw mach swalil tu' xin yet yokojxa no' sk'uxnujaytoj no' yalni, ay hune' yul nuq'e x'awikanh tet:

_Aq'wejkanoj, tom mach cheyila ta skolomal konhob' Chanchán yeh xin?, yul hune' tx'uy iq'b'il yuh tu' la, hat ayiktoj stx'i'e ya' swi'al lab'ah, mach chetzab' haxkam ta chetzab' no' maq'il hepotx'laxoj yuh no' Teodoro, ha' no' ni'an ti' skawxob'al kok'ul ti'nanh.

_Ha’ no’ ti’ no’ ch’el ohtajnhe tzetet, xhi shunil maka.

Kaw k’ayb’alk’ule jilni yaja’ no’ q’a’ tz’uliktokanoj sxol nixhtej noq’ tu’ ha’ no’ ch’ijb’ali, tonhe xin saj ni’an yelaw b’oj kaw aykanoj smay tet shunil maka, xhi.

_ Aq’wejkanoj! yeli, wohtaj han tzet jilni hune’ tx’uy tu’, ijb’ilnhetik’a yuh no’ kaw swi’al, haxkam yul ayiktoj ch’en tx’i’e chonh anhteni, yet ay hunuj mak skamojxa, kaw chuh yanhtelax yinh ha’ machtaj, ha’ no’ xyalni ta mak chkanoj sheleloj no’, yilal ta t’unhannhetik’akoj ni’an tx’uy ti’ yinh snuq’.

_Q’uywejayoj hunuj q’inh haxkam xul no’ skolomal jet.

Kaw xstzalakanh yanmah shunil ichamtaj sxol telajil txitam.

K’untik’a sq’uylax niman q’inh, k’aw swayke no’ ni’an Lab’ah yehik’oj yinh hune’ niman howal boj hun no’ ich swi’al kaw mach swalilkanoj, tonhe xin yilal sxuhni snuq’ yuh hunuj tzet xi’ swi’ yuh yiq’ni shunil sk’ulal, hun-huntajilnhe xuh spotx’nikanoj ichamtaj howla noq’ ayikoj showal yinh, haxkam ay hune’ tzetet lak’ab’ ch’el yinh snimanil, ha’ xin machxa chchani sb’ilen sb’ah ichamtaj ayikoj showal yinh, lawitu’ chstz’a’kanoj shunil yuh hune’ q’a’ q’aq’ ch’eltij yul sb’aq’ ssat. K’anch’an no’ ni’an Lab’ah, waykelojnhe chuh no’.

Yet x’el swayanh no’ ni’an Lab’ah xin xyilni no’ ta waykelojnhe chuh no’ b’oj ta sutanxakoj naj kamikal yinh no’, kaw x’okkanoj xiwkilal yinh, kam x’okkanoj tx’inna yinh yanmah yet xyilni ta kaw chstzalakanoj no’, ix ni’an yetb’i yuh yek’kan t’unhlahi b’oj sb’itni, kaw tx’oj yab’enkanoj sb’ah no’ yuh ix ni’an.

Kaw xk’aykanh sk’ul no’, yet xyohtajnheniloj no’ ta yuh no’ ayikoj sq’uylax niman q’inh, yet x’el swayanh no’ xin xyilni no’ ta ichamtaj noq’ b’ay kaw xyaq’ no’ howal yul swayik ha’ chstzalakanoj ch’aq’ni b’inahoj yinh sb’it haka’tik’a ta kaw niman swi’al yekoj no’ sxol yaq’b’ilxa no’. _¿tzet cheyuh?, xhi no’.

Xtit no’ swi’al yehikoj sxol shunil no’ sk’atanh, xyalni no’: niman chawute hak’ul jinh han mamin, ta xjaq’ takoj hak’ul han, mach johtajoj han ta skolomal jet hawekoj han, kaw niman tzalalal ayexik’oj kok’atanh han.

Kaw chk’ay sk’ul no’ ni’an, xsq’anb’en naj ¿tzet yuh chawuh shunil ti’?

Johtaj han ta hach chakolo’ ni’an kokonhob’ Chanchán yul sq’ab’ heb’ naj mach swalil han.

Mach xin chkawxi sk’ul no’ ni’an Lab’ah yinh hune’ ti’, mach xwaykanoj no’ yet x’ek’ aq’b’al, mach chyaq’ no’ yuluj sk’ul ta xax kolcha yul sq’ab’ hunq’ahan no’ ichamtaj howla noq’ tu’.

Yinh snheh no’, xstzab’ ni’an tx’uy t’unhanikoj yinh snuq’, xsq’amb’en sb’ah no’:

Tzettaxka k’ayb’al k’ulehal iq’b’il yul hune’ ti’, mach chin txum han.

Chin b’eja’toj han, mach chwoche han ta ay hej sya’tajil chwil yuh han.

Xyiq’nihatij no’ hune’ tx’i’e tu’ yul ni’an stx’uy, xyaq’nihayoj no’ ssat hune’ ch’en ch’en yuh xyoche no’ smaq’noj pohoj yinh hunxa, yaja’ walxamkam tzet kaw xuh yiq’ni sk’ul schak’ob’tajnheni machtik’a xuh yuh no’ schak’a’ pohoj.

Yuh kaw yilwen no’ smaq’ni pohoj xin xtit sulna ch’en, b’ehtik’a xuh stoh toq’na ch’en yul snuq’ no’ ni’an Lab’ah, kaw xin tx’oj xuh no’ haxkam x’okkanoj q’a’ yinh no’ yulb’al kab’eb’ tz’ayikalil, ni’anxanhe mach xkam no’, ta’an kaw how yekanikoj howla anh yinh ch’en, xsyamb’an sb’ah shunil no’ sxol telajil txitam yuh yilni no’ tzet chub’ skamoj no’ ni’an Lab’ah, ta’an leq’ti’al yehi, lanhanxa skam no’ skolomal Chanchán, ich niman ab’ix ta ayxahik’oj no’ skolomal Chanchán, ayikoj stanhkanayoj haka’ nhub’.

Kaw chyilwe ni’an ix lab’ah yiq’nikanh, yaja’ machtik’a chk’oji, nanannhe tzet yinh ch’axhnhelaxi no’ yuh swatx’iloj sk’ul.

X’apni no’ Loreto, xyinikanh no’ ch’en txi’e’ xsyumnitoj no’ ni’an Malin lawitik’a yiq’niltij no’ yul snuq’ no’ ni’an Lab’ah, xyaq’nipaxiktoj no’ hunekxa, kochenhe leq’ti’al yaja’ nixhtejalnhe xuh yichikoj no’ yiq’ni yip hunekxa.

_Ha’ ti’ stx’i’e q’inale, mak skamxakanoj, yinhnhe ha’ machtaj chmeltzohojpax yip yuh ch’en, yaja’ mak kamnajxa machxa chub’ yitzitznhelaxojkanh hunekxa, xhi no Loreto.

Machtik’a chyaq’kan no’ ni’an Lab’ah yuluj sk’ul, _ta’an yeli hayin skolomal weh han.

Yinh hunxa tz’ayik xin, x’el no’ yuh hej no’ sxol telajil txitam b’oj no’ lab’ah, yulb’al ayikoj no’ yinh b’el xin kaw nanannhe sb’ey nixhtej noq’ x’ok yetb’ihoj no’ yuh skolwahojikoj yinh.

Kaw tx’ihal b’el ayikoj yuh no’, ha’ xin no’ ni’an Lab’ah ch’ijb’ali yinh syamanil no’ haxkam kajtzanajxa sk’ul no’ kaw yetalaxi, ay xin hune’ ich smunlawom no’ Teodoro ch’ek’ayoj kolo sxol q’eb’taj tu’ xyilni no’ ta ay hun tenan nixhtej noq’ lanhanxa skawilnikoj yinh Chanchán, yinhxanhe anhe xtoh no’ awoj k’ule tet no’ ich Teodoro tu’.

Mamin, kawilxa yekoj hun majan hej no’ noq’, haka’ jilni ti’ hune’ naj ni’an lab’ah ch’ijb’ali yinh no’.

K’anch’an no’, mach yohtajoj no’ ta hayin b’ay chul no’ yaq’a’ ssat han, kaw aykanoj hinmay han, yuh xin machtik’a hunuj mak chub’ yuluj yaq’nojikoj sb’ah yahawoj Chanchán ti’.

Itz’at cheyute heb’ah yuh howal xin, xhi no’ ich Teodoro, kaw hun tenankanoj ichamtaj howla lab’ah stenb’akoj sb’ah b’ay chka yoktoj suhnil mak b’etet Chanchán.

Yinh ha’ machtaj txolanxatoj shunil maktaj tzujan yinh no’ ni’an Lab’ah yinh ssat no’ ich Teodoro.

_ ¿Mak hach hach snamaq’il noq’? xhi no’ Teodoro.

_ Mak mach chach chani wayoj, xhi no’ ni’an Lab’ah.

Kaw lemantij chyil no' Teodoro xin, xsyumnitij sb'ah no' yib'anh hej no' nixhtej mach helanoj yaq'ni howal, yinh ha' machtaj xiwkanh nixhtej noq', maq'il mach chuh sb'ilen sb'ah, xtitnakanh shunil stx'ojal yinh snab'al. Lawitu' xyalnikanh no' ni'an Lab'ah:

Mach chex ok t'anhnoj yinh sb'aq' ssat ich niman lab'ah tu', ha'wej howal yinh maktaj yetb'i no', hayin chwaq'a' b'oj no' han.

X'ichikoj niman howal, shunil no' tzujan yinh no' ni'an Lab'ah maq'il mach chxiw no' yaja' mach kaw chk'oji no' yinh no', hun-huntajnhe xuh yay no' yuh no' howla lab'ah; yalanhto machto ch'ichi howal sxol no' ni'an Lab'ah b'oj no' Teodoro ti' xin xsmajche no' ssat b'oj xsb'iq'ni no' ch'en txukutch'en b'oj xsmajche no' ssat yuhnheb'al mach b'ehoj skam no' yuh sq'aq'al yilni no' Teodoro.

Tonhe chtzeb'i no' Teodoro haxkam yohtaj no' ta chpotx'laxoj no' yuh no' kaw niman sxol shunil no' noq'.

Kaw mach ninoj xxiw no' ni'an Lab'ah shitzikoj sk'atanh no' ich.

_Ay hin han la, jaq'a'wej xin, mach chach xiwkanh potx'wahom, yinh hunep q'inanil tu' xtzab'cha no' ni'an Lab'ah yuh no' ich Teodoro, machtik'a ninoj xskol sb'ah no' tet no', pitz'anikoj no' ich yinh, chyalni no' tet:

_Mak hach hachil snamaq'il noq', kaw k'ul ta xawitij hunq'ahan no' ichamtaj ti' tawinh, kaw k'ul yokoj no' itahil.

_Ni'an Lab'ah hinb'ih han, hinmam hinmi' ya' Mao b'oj ya' Mimi han.

_ Hach ti' xin, chach allax skolomaloj Chanchán ja ja ja.

_ ¿B'ay tu' ay hinman hinmi' han?

_Hat aykaniktoj heb' ya' yul hune' q'ejhолola ehob'al b'ay q'aynajxa haka' jilni tu'; nixhtejalnhe xuh stitkanh showal no' ni'an Lab'ah, k'untik'a yuhni tu' xin, yiktajxa snimanil no' ni'an Lab'ah xax sb'iq'kantoj no' ich Teodoro, yaja' yet x'ayapnoj no' ni'an Lab'ah yul ich laq'ab' snuq' no' Teodoro tu', kam xtitkan lemna chyil no'.

X’ichikoj stzujli q’a’ q’aq’ yinh no’ ni’an Lab’ah, ayikoj stz’a’kantoj ich niman lab’ah, chtzujlikanoj q’a’ yinh. X’apni hunep q’inanil b’ay xtanh ich howal yuh haxkam ayikoj yillax stzujlikanoj q’a’ yinh no’ ich Teodoro b’oj toxanhe stx’umub’tajnhe sb’ah no’ yuh sya’il.

_Iwejiltij yul hinnuq’ han, xhi no’ ich Teodoro.

_K’untik’a yel yaw no’ ich, kaw xplonhlahi, shunil no’ xxiwkanh, xq’ej holikaniloj shunil, nanannhe b’ay ch’aykan ichamtaj q’ejla chib’eh, xyij sb’ah yay no’ ich Teodoro, xlinhmoh no’.

Shunil mak xk’aykan sk’ul yilni tzet xuhi, haxkam kaw ninch’an q’inal b’ay xyij sb’ah skam no’ Teodoro yuh no’ ni’an Lab’ah.

X’awikanh no’ ni’an Lab’ah: _B’ejwejkanoj, xax huh juh, iq’b’ilxa kab’eb’ ch’en txukutch’en wuh han.

_Iwejtij shunil maktaj tx’oj yehi b’oj maktaj skamxakanoj, haxkam iq’b’il hune’ stx’i’e naj q’inale wuh han.

Shunil mak tx’oj yehi x’anhchakanh yinh hune’ tz’ayik tu’, somanta maktaj xch’enb’ikaniloj yuh yilni no’ Teodoro.

Xkolchakanoj tx’otx’ Chanchán yinh hune’ tz’ayik tu’, x’apni no’ ak’ swi’al. Kaw k’ulch’an xuh yijni sb’ah schanipax sb’ah shunil nixhtej noq’. Xshunb’anpax sb’ah mame mi’e b’oj yuninal.

Hatax tu’ x’okkanoj no’ ni’an Lab’ah tu’ swi’aloj Chanchán, x’apnipax naj tzalalal b’oj naj aq’ank’ulal sxol shunil maktaj ay yul hune’ skonhob’ hej no’ lab’ah. Xshunb’akanoj sb’ah hej no’ howla lab’ah b’oj hej no’ mach howoj. Xyaq’ nimank’ulal no’ ni’an Lab’ah yinh shunil no’. Ha’ ni’an sya’tajil to shunil hej no’ noq’ xskuynikanh sb’ah sloni hej te’ lob’ehal.

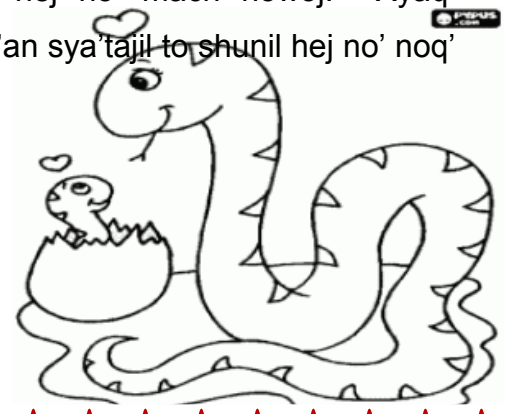

SAJCHEH

Kaw aq'ank'ulal yeh shunil mak yul niman konhob', hune' ehob'al telankanoj sk'ulch'anil, nanannhe nixhtej tzet chsb'eytze hun hun mak yub' yinh sq'inal, ay heb' ya' chwatx'en nixhtej tzetet yinh sq'ab', smunlanheb'anil tx'otx' tx'otx' b'oj yaq'b'ilxa nixhtej munil, kaw k'ul anmah yinh hun-hun, kaw k'ul yijb'an sb'ah yinh hej tzetet. Ha' xin hune' ya' B'alam sb'ih, ha' ya' swi'al yekoj yinh hune' konhob' ti'.

Yinh hune' tz'ayikalil xin, x'apni hune' majan heb' naj nimejtaj winaj yul konhob', kaw hojankanikoj ch'en haka' xilq'apeh yinh heb' naj, kaw how yilnikanikoj heb' naj yinh anmah, ha' xin chyeniloj ta naj stx'ojal iq'b'il yul heb' naj, ahatoj heb' naj yib'anh hej no' nimejtaj noq' kanheb' yoj, q'ej'inh no' b'oj chonh xiw jilni no', ha' xin kaw ch'aq'ni xiwoj anmah yilni mak ahatoj yib'anh hej no' noq' tu'; x'ichi howal ch'en tz'itmachit b'oj te' tz'itte' chyaq' heb' naj yinh anmah, ta'an ha' heb' naj moro b'axamtu' spetotij.

Oxeb' maka kanheb'mi aq'b'al howal x'ek'toj, hantajmi, yaja' xk'oji ni'an konhob' stzumb'eniltoj heb' naj mach swalil, ta mach xkolwahikoj ya' komam k'uh Kayumpah yinh, xtanhkaniloj ni'an konhob' tu', tzehto ya' ti' xin, kaw xin ay hej sk'ulal iq'b'il yuh ya' yuh skolwahikoj yinh yet anmahil, tonhe xin etza skamxakanoj ya' haxkam yet staq'b'al howal xuhi to ay hune' mak sxol heb' naj mach swalil tu' xtoq'niktoj hune' te' tz'itte' skawilal yanmah ya', mach xk'oji sk'ulal ya' tu' skolni haxkam komon anmah pax ya', chib'eh b'aj ya' yuh xin etza xkam ya' yuh.

Kaw b'isk'ulal yeh ya' swi'al yuh niman stx'ojal ti', haxkam ha' ch'ek' yinh snab'al ya' ta yinh ha' machtaj ch'apnojpax heb' naj moro tu' kat yetnhenoj heb' naj niman konhob'.

Kam x'okkanoj b'isk'ulal yinh yanmah ya' yet x'allax tet ya' ta naj ni'an stzeh ya', naj Sajcheh yoxxa tz'ayik kamnajiloj naj, ab' kaw k'ul yiq'ni naj shaq'o b'oj k'ul stik'xi yanmah naj, yaja' mach chul sk'ul naj. Yuh tu', tx'ihal tzet x'ek'toj yul swi' ya' swi'al, x'ek' yinh sk'ul ya' ta ha' heb' naj ichamtaj mach swalil tu' x'etankantoj naj ni'an tzeh yuh xin haktu' yehkanoj naj.

Hune’nhetik’a yeh naj x’ek’toj hune’ b’oj kab’eb’ x’ahaw, mach ch’el swayanh naj, ay hej el chsaj stzeb’i naj jilni b’oj ay hejpax el ch’ay k’oto yal ssat naj yinh sq’otx.

Ha’nhe ch’ek’ yinh snab’al ya’ swi’al: _ Nawalnheb’il ni’an hink’ahol ti’ han, yaja’ Komam Jahaw chkolwahikoj yinh yuh xin itzitz yehi, yub’ab’ tzet chyoche komam.

Kab’eb’ hab’ilal xek’toj, xkam ya’ Komam K’uh, haxkami xyab’ikanh hej lahwilal ayikoj yinh snimanil ya’ yuh xin xkam ya’.

Kaw x’ok niman b’isk’ulal yul ni’an konhob’ haxkami walxamkam kaw kanh yeh maktaj ay b’etet tu’, yaja’ machtik’am chk’ojoj skolnoj sb’ah tet heb’ naj toxa chuluj.

NO' MAYKUH

Kaw k'ayb'alk'ule, haxkami itxitzto yeh ni'an Sajcheh yaja' kaw haka'tik'a tonhe kaw iq'b'il yuh naj wayanh.

Kaw chhirwi naj Sajcheh sxol sq'ejal holo, kaw chyab'e naj yoq' anmah b'oj yel yaw, kaw chyil naj stohkanoj lilon chik' b'oj yal sate.

Ay hej el chsq'anb'e ni'an Sajcheh tet _ ¿tzet chwuh b'etet ti' han? ¿B'ay tu' ay hin han?, ¿b'aytu' ay hinmam hinmi' han? _ k'untik'a shirwi naj xin xyilni naj ta tzantik'a b'aytu'alikoj chuh stohi, kaw tx'ihal q'inal x-hirwi, x-hirwikanoj naj sxol sq'ejal holo, kochetajnhe ha' nhub' b'oj q'ejla moyan chmajchenkan shunil ehob'al tu', ha' xin mach chchani yilnitoj naj yaq'b'ilxa tzetet.

Hunep tu' xin, x'apni naj b'ay ay hune' ni'an ehob'al kaw k'ulch'ankanoj jilni, b'ay kaw ay hej ha' niman b'oj hej q'eb'taj kaw q'ej yehkanayoj yalchew yinh, chsq'amb'en:

_ ¿B'aytu' ay hin han? _ ¿Tom ya' Jahaw x'aq'ni sk'ulal ti' wet han?, k'untik'a yek' hunq'ahan tzetet tu' yinh sk'ul naj xin, x'ok q'ehnoj naj yinh hune' te' niman te' aykanh yinh sk'ul niman pahaw ch'en, nahat tu' ay hune' yul nuq'e ch'awi tet:

_ Yel hak'ul isa, mach chawila tato chnhohcha nixhtej unin, as aq' tzet chsloh.

Mach xya' naj stxikin tet hune' mak chstzotel tet tu', yaja' x'oktoj yul swi' ta kochenhe hune' ya' ix Maykuh ch'awi tet.

Kaw chstxum naj ta xaxtik'a yab'e' naj hune' yul nuq'e tu' hunuj b'aya yuh xin kochenhe b'in yohtaj maka.

Tzet hune' ti', mach yeloj ta ay hune' no' maykuh chstzoteltij wet han, _ anmah hin han, mach hin noq'oj han.

K'untik'a stxumtxun sk'ul naj, x'ok hune' t'ohwal yinh snuq' naj.

_ ¿Tzet tu'? xhi naj.

_ Ek’b’alxa hujeb’ tz’ayikal mach tzet iq’b’il hawuh chach huli b’oj wal hin han mach chuh waq’nikan nixhtej unin ti’ schukil han yuh hin toh hin saynoj tzet chko loh han, yel hak’ul, as yul ni’an koq’uq’ kat hawaq’ni yitah, toj hin hin saya’ yaq’b’ilxa han.

Yinh hunep q’inanil tu’ xin x’okkanoj stxuk’ub’uj yanmah ni’an Sajcheh ta’an ha’ stxumniloj, ta’an xax pak’i naj maykuhal, ha’ naj mak tet b’ay ch’awitij kab’k’onh nixhtej tz’ul, chyalni tet.

_ Yelna hak’ul mam, kaw xa honh nhohcha han.

Kaw yinh naj k’ayk’ulal ayikoj naj Sajcheh, ch’ek’ t’anht’oni yuhnhe yilni ta ay hunujxa mak ay smotxik’oj.

K’untik’a shitzikoj naj yinh nixhtej tz’ul, ab’ ay tzetet chyab’e naj yek’ yinh shunil snimanil, ta’an ha’ tu’ lanhan yahtij shunil hej slob’e nixhtej tz’ul yul snuq’ naj, ha’ tu’ xin chkolwahojikoj sch’ib’ojkanh nixhtej tz’ul tu’.

¿Tzet lanhan wuni han? ¿Tzet hune’ ti’?

Kaw chtxumtxunkanoj sk’ul naj, yaja’ ay hune’ tzet kaw yilal ye tet naj haka’ hej no’ maykuh, ha’ ssayni slob’eh nixhtej stz’ul, lawitik’a xax kaw ek’kanoj q’inal x’apni ya’ mi’e, chyalni ya’:

Kaw kawil ti’ ay hune’ no’ kamnaj noq’, as iq’tij yaq’b’ilxa kolob’eh yaja’ yelna hak’ul.

Kochenhe ay hune’ tzet chnhik’nitoj , yinhnhe ha’ machtaj xhirwitoj naj Sajcheh

b’ay ay ich kamnaj noq’, kaw mach nanoj yuh ya’ xyaq’ni t’ohlahoj ya’ yinh haxa tu’ x’ahiloj hune’ kaw xuq’la itah yab’eni.

_Ahhh wak’a’kanoj sxuq’al, wal xin wayi’nhetik'a yeh hune’ ti’, xhi ya’.

Yet lanhanxa kaw yaykan numnahi, xlinhb’akanh sb’ah naj Sajcheh sxol hej q’eb’taj, haka’ kaw chyute no’ maykuh ay sxolaj q’eb’taj, yuh kaw sikinajxa naj xin xwaykanik’oj naj.

NO' NIMAN AK

Yet hunxa tz'ayik xin, q'a' aq'anxa sk'ul naj yet xsajb'iloj, kochenhe tonhe lahankan snimanil naj sxol ha' ha' b'oj chyalni yanmah tet:

_ Kaw xuq' koxewi yinh hakti'.

_ Huneptik'a tu', xyab'en naj nanannhe yul nuq'ehal, chyalni tet:

_ Amamin, kaw k'ul xawutekoj yet ewi, yinhxanhe anhe x'elkanh ichamtaj chap yuh xiwkilal tawet, wal hach hach ti' kaw ay hamay yul ssat shunil maka.

Yet xnanb'iloj yuh naj, xyilni naj ta yul hune' ha' pam ayaytoj b'oj xyilnipaxtij naj ta hayk'onhtam no' ak hoynhe naj mach xin sb'ejkanoj no' spoq'pen sq'ab' b'oj yaq'ni yuch'antihoxh tet naj.

Yuch'antihoxh tawet yuh hakolni jik'al han, walxak'am hach ti' kaw mach chach xiwi b'oj ipomla winaj hach, yuh tu' kam chach wochekanoj han, xhi ni'an eltich'anla ak.

Kaw xin chk'ay sk'ul ni'an ak, yaja' kaw chyal yanmah ta yohtaj sb'ah b'oj mak chtzotel tet tu', b'oj ta ha' ya' Tortugueta yet yanmah.

Mam, yulxapax heb' naj Chap hunekxa, yul ha' niman ch'ahiloj hojo' heb' naj yuh honh sk'uxnitoj.

Yinhtik'a hunep q'inanil tu', xyalnikanh ya': eb'awejtoj heb'ah tehunil yul ch'en nhahch'en, hayin chin chab' hinb'ah b'oj heb' naj han.

Yet x'ahiloj heb' naj sxol ha' ha' xin, kaw niman ak jilnikanoj ya' yul ssat yaq'b'ilxa maka, ha' kaw xkolwapaxikoj yaq'ni yip b'oj yuh machxa kaw chxiwi.

Hatta ayayatoj ni'an Sajcheh yul ha' niman b'ay chyilkanoj tzet chuh yahkantoj hojo ichamtaj k'uxum noq' yinh niman witz b'oj kaw lemantij chyila. Kaw chyal yanmah tet, tzet wal yutenoj sb'ah no' yinh ichamtaj aq'om howal, yuh skolnoj sb'ah tet ichamtaj kaw aq'om howal jilni tu'.

_ Kaw hab'an yeh hune' ti', kaw xin mach ch'ek'oj q'inal xhi no' ni'an Sajcheh, xyiq'kanh hun ich niman ch'en, xshirnitoj yib'anh ichamtaj chap, haktu' xuh spotx'ni

kab’eb’ b’ab’el txolal, yaja’ kab’eb’to txolal xkanpaxoj, yinh ha’ machtaj xsmok’iktoj naj ni’an Sajcheh yoj yul stz’umal, haktu’ stit b’alb’on yib’anh ichamtaj mach tzet xyal sk’ul spak’ikoj yinh.

Lawitik’a kaw yijnikan sb’ah niman howal, x’apnipax naj aq’ank’ulal yul ni’an ehob’al hunekxa, Kaw aq’anxapax sk’ul ni’an Sajcheh b’oj tzalalal yeh naj yuh yohtajnheni tzet yelapnoj yehi tonhe xin b’ahankanh no’ yib’anh ha’ ha’ yulb’al hunep q’inanil yet kaw tz’inan, kaw yinh ha’ machtaj xlowkanh sya’il swi’ no’, ha’ x’iniloj swayanh no’.

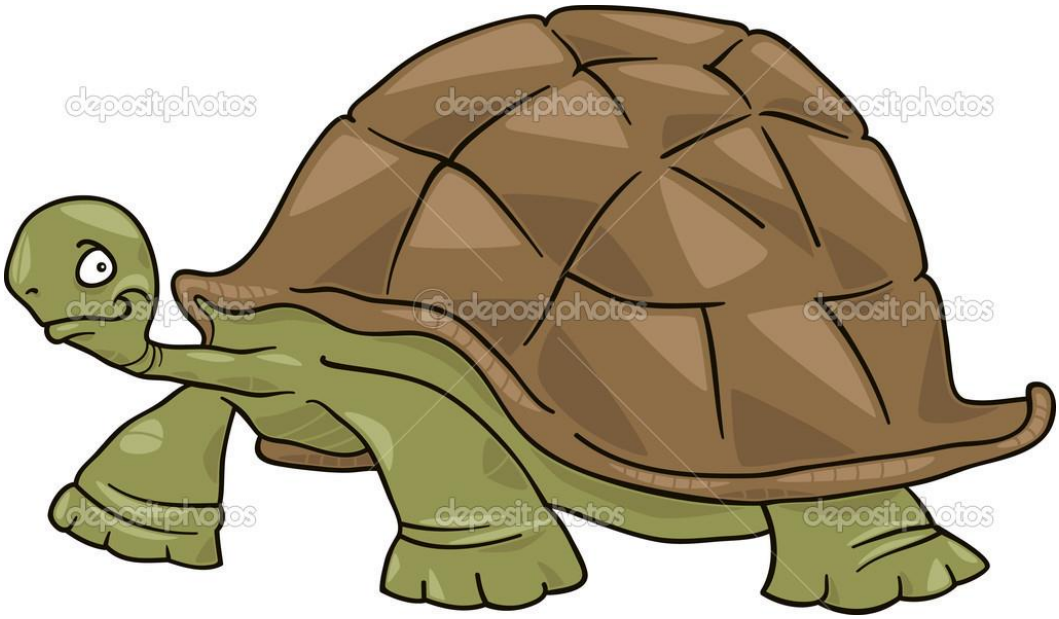

NO' ICHAM WAKAX YET HOWAL

Kaw telankanoj sya'il ay ni'an Sajcheh yab'eni, ta'an icham wakaxxa yehpaxoj, tx'apaniktoj yuk'a' sxol yinh hunq'ahan sq'ab' te' te', ayikoj xin no' skuyni tzet chub' skolnoj no' yetb'i tet ichamtaj ek'najla wakax ch'apnojpax etloj yinh, ha' kaw xtit lemna chyil no' xin, xshok'niltij no' yuk'a' sxol sq'ab' te' te' tu', hujuytajxanhe sti' no' b'oj stxam no' yuh showal, x'ok no' yuk'nuj ha' ha' ch'aytij yojomal skawilal tu'.

Sajxanhe utxu, kaw k'ulch'an jilnikanoj nixhtej sxil snimanil no', kaw xin aypax yip yuk'a' no' yuh skolni sb'ah, niman sq'os no' b'oj yaq'b'ilxa tzetet chk'ulch'annhen sxol yaq'b'ilxa yetb'i.

Shunil maktaj sxol heb' ya' wakax b'oj hej tz'ulla wakax kaw chstzalakanoj yinh niman icham wakax kaw chtanhen shunil maka b'oj tanheb'il yuh hantaj stx'ojal ch'ek' yinh sq'inal.

Kaw nahat jab'en b'ay ay hune' yul nuq'e x'alni tet: cho' ah xiwkom, chin hul wila' han ta yinh kaw yeli winaj hach, kaw t'inhan weh han ta chach ayoj wuh ti'nanh han b'oj hayinxa chin ijb'aloj yinh hun majan no' noq' ti' han.

Kochenhetik'a haka' yet ay hunuj tzet chnhik'watoj, haktu' xuh, sb'ejnitoj sb'ah no' ni'an Sajcheh yib'anh naj ich ch'uchwatij yinh howal yuh skan satoj shyunil yetb'i, hune' ich q'ej'inhla icham wakaxpax ich tu', lahanxanhe sq'ej holi b'oj aq'b'alil. Hantajmi q'inal x'ek'kantoj, kochxanhe sq'anh ch'en ch'en haktu' chyutekanoj swi' b'oj yuk'a' skab'k'onhal no' icham wakax.

Yuh haxkam kaw k'ul no' ni'an Sajcheh xin, xyaq' no' yinh hunxa ich icham wakax, xsukb'iloj sk'ul yuh no', shunil yetb'i no' xmu'lakanh yuh tzalalal yilni tzet xuh, haxkam xsyeloj ta mach hej stx'ojal chuh shitzikoj yinh maktaj yet chik'ilal sb'ah b'oj.

Lahwitik'a yuk'ni no' hun solik ha' ha' b'oj sloni no' hun yachan stelaj, x'ay pajnoj no' yuh sxewi, kaw sikinajxakanoj no' yuh xin yinh ha' machtaj xwaynakanik'oj no'.

Q'OLQ'A'LA LAB'AH

Kaw ya'to swi' no' Sajcheh yet x'el swayanh no' chyilni no' shunil tzet ay shoyanil, kaw ch'ek' t'anhlah no' ta ay hunujxa mak mach yetb'ihoj no' ayayoj hej b'etet tu', ha' ch'ah wanoj no' yalni, chyab'e no' ta kochenhe lak'ankanayoj snimanil no' ssat tx'otx' tx'otx', kaw chyilwe no' yiq'nikanh sb'ah yaja' mach chuh yuh no', hanhk'anhe swi' no' ch'ahk'anhnahi. Lahwitik'a kaw yilwen no' yiq'nikanh sb'ah, xyilnitij no' ta mach yoj no', ta kaw ay smelyuhal snimanil no', kaw ya'taj xyaq'le no' yaja' xyij sb'ah yapni no' sti' ha' niman, yinh hunep q'inanil tu', stxumniloj no' ta ta'an xax pak'ipax no' q'ejsob'al.

_ Machoj, tzettaxka hunujxa tzujanpaxtij, xhi no'.

Smotxik'oj no' xin, ayayoj hune' ni'an lab'ah ch'alni tet:

_Tzet hawehi, kochenhe kaw chk'ay hak'ul wilni han, xhi tet no'.

_ ¿Mak hach hachil? xhi ni'an Sajcheh

_Tzet yinh haktu' _ ¿Tom machxa nanoj hawuh? Mato tzet, hayin ti' Q'anab'al hin han, hawetb'i.

Kaw yinh ha' machtaj xin, xtitkanh yul sk'ul ni'an Sajcheh ta sxol sq'ab' hej te' te' xtitk'ayi, yet ayikoj no' stzumb'en hune' no' ixnam alkawetah yaja' machtik'a xk'oji no' stzab'ni no' tu', yuh haxkam ay hune' sq'ab' te' te' tu' xq'ahtoj yalanh no' yuh mach xtecha yuh te' yalanh no'.

_Ho' chtit yinh hink'ul han wuxhtaj.

Kaw ay hune' tzet ch'alni tet no' ta yilalto yaq'noj no' howal b'oj hune' mak kaw ay smay, xtitkanh yul sk'ul no' ni'an Sajcheh ta xst'inhb'ah no' b'oj no' B'alam, no' swi'al Q'eb'taj ta chtik'a yaq'a' no' howal yuhnhe yilnoj no' mak q'a' k'ul sxol no' skab'k'onhal.

_Tijab' yul hak'ul ta kaw yilal hachanoj hab'ah b'oj ya' B'alam ti'nanh, kaw yilal hatanhen hab'ah ha'xinwal ay hawip yet ch'apnoj hunep q'inanil b'ay cheyaq' howal tu'. Xhi ya' Q'anab'al.

Mach kaw tx'ihaloj q'inal x'ek'toj yet xyab'en no' skab'k'onhal ta kawilxa yekoj ya' icham lohom chib'eh, kaw xin ohtajb'ilxa ta tzantik'a mak chschayoj no' yul sb'eh, b'eh sq'uxnihatoj no'.

Xtitkan q'isq'on yinh snimanil ni'an Sajcheh, haxkam tzet hun ich niman B'alam, kam xb'ayb'onkanh yuh yilni ta xyamikoj shunil hej no' noq' yuh yilni niman howal chuhuj, shunil no' ch'aq'nikoj smay ich lab'ah haxkam mach chnanon yaq'niktoj sb'ah yul sq'ab' ich niman B'alam yuhnhe skolni skonhob', _ hanhk'anhe Komam Jahaw chub' skolnoj no', xhi shunil yaq'b'ilxa nixhtej noq'.

Yinhnhe syeni ich niman b'alam yisk'aj tet shunil yuhnhe yillaxi ta kaw k'ulla aq'om howal, tx'ihal xxiwkanh yilni, ha' xin q'a' x'aq'ni xiwoj ya' mach xiw yalni, mach chuh smeltzon, haxkam t'inhanxa yehkanoj shunil, yinhnhe ha' machtaj xsb'ejninatoj sb'ah ni'an Sajcheh yib'anh ich niman B'alam yaja' oknhe x'aq'lax tzanhlahoj yinh, ni'anxanhe mach xpotx'lax no', k'anchan ni'an Sajcheh, huntaj el chmaq'laxi kam chsukb'ikantoj sk'ul yuh ich niman B'alam, xyil ya' Q'anab'al xin ta tx'oj yekoj ni'an yetb'i ya', x'ok ya' kolwal haka' kaw yetwanoj yeh yuten hune' mak kaw yeli yetb'ih hunuj maka.

Yaja' mach ninoj xkolwahikoj hune' ti' yinh no' haxkam haka'nhe hune' tulumpu' xuh stzab'ni no' ich B'alam no' Q'anab'al, xsyumnitoj no' b'oj xtoh no' yib'anh yuh slahni no' spotx'ni, kaw xtitkanoj lemna chyil ni'an Sajcheh b'oj xtak sk'ul yilni tzet ch'utelax no' Q'anab'al, k'ajam kaw lahwinajxa no, x'ah wanoj no' x'awi no' tet no' ich B'alam:

_ Koxolnhe ay hune' ti', kat xin, ixtitla winaj, yinhtik'a hunep q'inanil tu' kaw xtitkan leman chyil ich B'alam, yinhnhe ha' machtaj xtit lemna no' yinh no' Q'ejsob'. Ha'tik'a tu' xin xtitna joljon hune' ich haka' q'olq'a' yinh snimanil no' Q'ejsob', kochenhe yuh kaw xtit showal yilni tzet chyute no' B'alam yuh xin yinh ha' machtaj xtitnakan hune' tu' yul snimanil no', yet chyaq'nikoj no' B'alam sq'ab' yinh no' yalni xin, haka'tik'a ta ch'ululb'it'oj no' chyab'eh, q'isq'on stitkan sya'il yinh snimanil no' yuh xin machtik'a nanoj yuh no' ch'awi no' yuh sya'il; kochenhe leq'ti'al xuh stitkan hune' sxaj q'a' yul sb'aq' ssat no' Q'ejsob', ha' xin xpotx'nikan no' B'alam.

Kaw chk'aykan sk'ul shunil maka, ¡wak'a' sk'ulal ya'! xhi.

Mach chyaq'kan no' Q'ejsob' yuluj sk'ul yinh tzet x'ek' tu', xt'anhxikoj ya' yuh yilni b'ay ay no' yetb'i, kaw niman tzalalal xyab'e no' yuh yilni ta no' kaw mach xiw yaq'ni sq'inal yuh skolni ya', itzitzal yeh no'.

Kaw xslaq'ayoj no' no' yetb'i yinh k'ul haka' chyute no' lab'ah, xyalni no' tet:

_ Hach wuxhtaj han, haxkam ay ayachnhetik'ak'oj hink'atanh han.

Yaja' kaw k'ayb'alk'ule tet no', yuh haxkam yet xshajnitoj sb'aq' ssat, laq'b'ilxa no' yuh ya' Q'anil yahaw q'a' q'aq'; anmahxa yehpax naj, kaw xin tzehto b'oj ipomla anmah naj.

_ Totok'a x'el hin wayanh han, xhi naj, yaja' kaw tzalalal yab'enkanoj sb'ah.

Kaw xin tzalalal yehpaxkanoj ya' Q'anil.

Kuyb'il hachxa, wal ti'nanh yilal hakolwahojikoj yinh hakonhob', _ Yaja' mamin, hach Komam k'uh haweh han, hawetwanoj yeh hune' tu'.

_¿B'aytu' ay hinmam hinmi' han, b'aytu' ay wuxhtaj wanab' han b'oj wet anmahil han?

Chawila' ti'nanh, xhi ya' Q'anil.

Haka' ch'ik yehi xlupikanh yib'anh hej ha' niman b'oj hej q'eb'taj; kaw chyil ni'an

Sajche tzet chuh swatx'en yet anmahil tu' hej ch'en potx'b'al b'oj skutxb'ankanh yitah.

_ Tzettaxka lanhan sq'uyni ti', to wal wet konhob' ti' han mach chyoche hej howal.

_Mach tzet chawala, hinyeb'k'anab' tawet han, haka'tik'a ta hune' ilab', yinh xyil ni'an Sajcheh shunil tzet machto chyilikoj.

Hach naj ni'an tzeh chway tu', shunil mak ch'alni ta hej tx'ojla pixane xkach aq'nikoj yinh haktu', lahwitik'a yek'kantoj q'inal hawe yinh haktu', xul hun majan heb' naj

mach swalilla winaj x'ochen honh stanhtze'kaniloj, xkin k'oji hintzumb'entoj heb' naj han, yaja' kaw tx'oj xkin yutekan heb' naj han, yuh xin machxa yetoj ssat yib'anh q'inal ti' weh han, hinpixanxanhe ay b'etet ti' han, wal ti'nanh hach iq'nhe shunil hej sk'ulal tu' yuhnhe hapotx'ni heb' naj haxkami mach jetb'ihoj heb' naj.

Wajeb'xanhe tz'ayik ay tawet yuhnhe kam hawaq'ni itz'at hab'ah yinh tzet chuh hawaq'noj b'oj heb' naj b'oj hakuyni konhob' yinh tzet chub' skolnoj sb'ah. Chwaq'pax smay spixan k'uh tawet han, xhi ya' Q'anil.

Hunep tu' xin, kochenhe nhub'nhe xuh sk'aynakanayoj ya' Q'anil.

Kaw ni'anch'an skawxob'al sk'ul anmah ay yul hune' ni'an konhob' tu', ta mach ya' Komam k'uh shunilmi mak chpotx'laxoj, tonhe t'anhanikoj ya' swi'al yinh sk'ahol haxkam iq'b'ilkanoj yuh naj wayanh yaja' yehnhe schib' snimanil haxkam lanhanxa stz'ajna hunk'al hab'ilal. Kaw xin ch'okkanoj b'isk'ulal yinh yanmah ya' swi'al yilni hune' ti', haxkam yohtaj ya' ta toxa chtanhoj sq'inal ya' yehik'oj swi'aloj hune' konhob' tu' kat smajchelaxoj ya', wal sk'ahol ya' xin mach ninoj chub' skolnoj sb'ah yet chpotx'laxoj yuh tzet yehi.

Ay mak ch'alni yul konhob' ta wajeb'xanhe tz'ayikal yeloj heb' naj yinh wayanhb'al.

Mach chyaq' ya' Sajcheh yuluj sk'ul yinh tzet lanhan yek'toj, haktu' xuh stxumni ya' yuh spixan ya' Q'anil ta lanhan skuyni sb'ah ya' tzet chub' skolnoj sb'ah ya' b'oj tzet chub' skolnoj ya' swayanhb'al yinh hune' howale tu'.

X'EL SWAYANH NAJ SAJCHEH

Kaw niman tzalalal yul konhob' haxkam x'el swayanh naj Sajcheh, howeb'xa xin hab'ilal swaykanik'oj naj, kaw chstzalakanoj smam smi' naj, schejni ya' Swi'al shunil mak sq'uynuj hune' niman q'inh yinh hunep q'inanil tu', xyalnikanh ni'an Sjacheh tet smam:

_Mach q'inhoj jeh ti'nanh mam, yetwanoj jitz'atnhen kob'ah yuh howal, haxkam toxa chuluj heb' naj mach jetb'ihoj.

_ Tzet yuh hawohtaj hune' tu', to etza kamom hawekanoj yuh naj wayanh.

_ Mach wayojoj chwuh han mam, to lanhan hinkuyni han tzettaj yilal juhnuj yuh kokolnoj kob'ah yinh howal tu' han.

Xsq'an ya' swi'al ta shunil mak chtoh pax.

_Al ninoj wab'e' han k'ahol tzet kaw yehikoj hune' tu'.

Ya' Jahaw b'oj ya' spixan komam k'uh xkin chejni hin tanhenoj konhob' han mam, al tet shunil maka ta ch'ok yiq'nojik'oj hej te' te' yaja' chyiq'kanoj sxe' te'; ch'ichitij yinh yak'alil konhob' masanta ssat pahaw, waltu' chub' kokolnoj kob'ah tet heb' naj ichamtaj tu', al tet shunil maka ta ch'ok smajche' hej b'eh b'oj shoyanlajil konhob' yinh hej ch'en ch'en b'oj yinh te' aq'in ha'xinwal hune'nhe jokb'altoj b'oj jelb'altoj yul konhob' ti', al tet, ta chyijtij hej ch'en nimejtaj ch'en masanta yahapnoj tu', ha'xinwal ha' ch'en chkob'eja'koj yinh heb' naj ichamtaj mach jetb'ihoj tu'.

Kaw k'ul hune' tu' k'ahol, lahwi tu' tzet chjub'?

Tonhe chawal tet anmah tzet yilal yuhnuj, wal hin han chin toj ssat pahaw b'ay ay ha' niman han, mach chtak hak'ul mam, tixa wuluj han.

Kaw xin chstzalakanoj ya' mame yinh sk'ahol, haktu' xuh yichinakoj ya' yinh munil, wal sk'ahol ya' xin yinhnhe ha' machtaj xk'aynahayoj.

X'apni ni'an Sajcheh sti' pahaw xin, x'oktoj sxol niman q'eb'taj, sxol te' nimejtaj te' b'oj hej ch'en nimejtaj ch'en, x'ichikoj skuyni sb'ah, nahatnhe cht'anhxitij spixan ya' Q'anil yilni tzet chuh.

_ Ha’ ni’an ti’ ch’unuj tzet machxa xuh wuhni han, xhi ya’.

Kaw haka’ mak niman yohtajb’al, haktu’ chyute ni’an Sajcheh, ch’ok skayek’nhenoj hej sk’ulal x’aq’lax tet, nanannhe noq’al chyute sb’ah; kaw xin chyilwehkoj sb’ah yinh hej te’ nimejtaj te’ ay sxol hun q’eb’taj tu’ haka’tik’am ta ha’ heb’ naj ichamtaj b’ay lanhan yilwenikoj sb’ah.

CH'ICHIKOJ HOWAL

Yinhxa Sho' tz'ayik kuyu'b'ahil tu', xtib'ayiloj yuh ni'an Sajcheh, yuh xin x'ok yinh sk'ul smeltzopaxtoj b'etet yatut.

Wal ti'nanh t'inhanxa hawekoj k'ahol, xewanh haxkam wal yet hekal ya'taj chub' yek'oj hun tz'ayik tu' xhi spixan ya' Kayumpah. Shunil mak chxiwi, haxkam wal latz'ab' xwatx'i mach chk'ojoj yinh heb' naj ichamtaj ch'uchwa yinh howal, ch'allaxi ta tamax chlahwojtoj hej ch'en ch'en yuh syumlaxikoj yinh heb' naj ichamtaj winaj tu', machxa hunujxa tzet chmajchenoj b'eh, kaw hab'anxa yokojtoj heb' naj yul konhob'.

X'apnikan stz'ayikal naj howal, huntenank'a heb' naj winaj ch'illaxtoj, kaw xin t'unhanikoj yalkapus heb' naj yinh shunil snimanil.

Xyalni ni'an Sajcheh tet shunil maka, hayin chin nachahoj yuh heb' naj han, hab'an yayoj heb' naj juh, yet cheyilnoj sxaj q'a' q'aq' sxol kaq'eq' kat heyumnujtuj ch'en ch'en, ¿haka hach tzet chub' hakolchahoj? xhi hunq'ahan mak tet, mach chex xiwi, k'ulnhe chub' yijnoj sb'ah shunil.

Xtoh ni'an Sajcheh, kaw xtz'inlokanoj yul ni'an ehob'al, kochenhe x'elkantij yanmah shunil mak yuh xiwkilal.

Kaw ay xiwkilal jab'enkanoj, mayanxanhe yel yaw heb' naj ichamtaj uchum howal, yaja' kaw aykanikoj xiwkilal yinh jab'eni b'oj somanta no' cheh chonh xiw jab'en chyute no'.

Kaw ayikoj ni'an Sajcheh skolni sb'ah tet heb' naj ichamtaj uchum howal tu', yet xpak'i maykuhal yet kaw yichob'anil, chhihrwikanh ssat kanh kat stitk'ay yib'anh shunil mak haka' hune' niman ak telankanoj yalil, chpaq'chakantoj heb' naj ichamtaj moro yalanh haka' chuh spaq'chalaxtoj no' tz'ulikla noq'.

Ay yala' heb' naj ichamtaj ti', chyaq' soq'lahoj heb' naj ichamtaj stz'itmachit yul snimanil no' ich niman ak' tu', yaja' yuh hakam telankanoj skawil xin, mach xuh yuh heb' naj yaq'nikoj hunuj lahwilal yinh. Yinhtik'a hunep q'inanil tu' xin, xpak'inapax

icham wakaxil, huntaj el ch'ok smaq'ahikoj sb'ah yinh heb' naj b'oj hej no' cheh, oknhe chyaq'kanoj.

Wal yul wayanhb'al, txumtxun yek'kan yinh sk'ul heb' ya' tzettaxka lanhan yuhni, tonhe chjab'e ta kaw ch'el yaw maktaj lanhan spotx'laxi, _ ¿Taxka xin xax potx'lax ni'an Sajcheh tu'? xhi hun majan heb' ya', haxkam xax ek'kantoj q'inal sk'ayayoj ni'an Sajcheh.

Xyij sb'ah yeliloj ni'an Sajcheh b'ay xsq'an tet heb' ya' ta ch'ichikoj heb' ya' sk'ojnitoj ch'en ch'en, maktaj yib'anh ch'ay ch'en xin chpojojb'ikantoj, ayxak'oj ni'an Sajcheh sk'atanh heb' ya' yetb'i xin yet x'illaxi ta huntenank'a heb' naj winaj yokxatoj b'ay ay shunil mak yuh spotx'laxi.

- ¿Tzet chujb' ti'nanh k'ahol? Xax lahwitoj shunil ch'en ch'en.

Elanhwej, hayin chin chab' hinb'ah b'oj heb' naj han xhi, x'ichikoj sb'ilen sb'ah xin haktu' xuh yichikoj yaq'niltoj hune' tzetet kaw ay sq'aq'al yul sti', syumnitoj kat syumnitoj hune' ti' yib'anh ichamtaj mach yetb'ihoj, mayanxanhe yel yaw yuh xiwkilal.

_ Wal ti'nanh cheyila' sk'ulal ya' Komam Q'anil, ha' lanhan yalni ni'an Sajcheh ti' xin yet xsyumnitoj hej k'uh yib'anh ichamtaj mach yetb'ihoj tu', ha' xin kaw xlahk'onkanoj heb' naj ichamtaj uchum howal tu'.

Yinhtik'a hune' tz'ayik tu' x'aq'laxikoj ni'an Sajcheh stanhehomaloj konhob', kaw x'ahkanh konhob' b'oj machxa xmeltzopax heb' naj ichamtaj moro tu' yuchu'ikoj konhob' yinh howal.

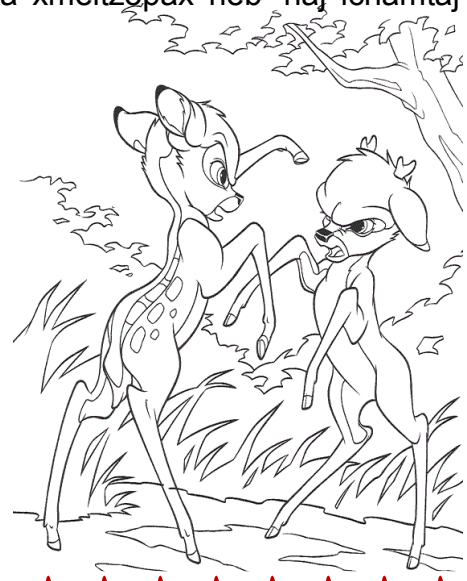

NO' LINHANLA PAHTZA'

Yul niman q'alom konhob' Pahtza' sb'ih (skonhob' hej no' pahtza'), kaw k'ulch'an yehik'oj shunil hej no' noq' yinh aq'ank'ulal b'oj tzalalal, shunil hej no' pahtza' yet hune' konhob' ti', chmunlah yinh aq'o'kanh nhah, ssaylaxtij b'oj skutxb'alax hej lob'ehal b'oj itah, hunnhetik'a yehik'oj suhnil no' haxkam kaw hunnhe chb'itni chmunlahi, tzalalalnhetik'a yeh shunil no'.

Yul hune' konhob' ti' xin, xpitzk'a hune' ni'an eltich'anla winaj pahtza' yul yatut no' Ranonh, hun no' icham aq'omkanh nhah. Kaw saj jilni ni'an pahtza' tu' haka' komam tz'ayik b'oj kaw nimejkanoj ichamtaj sb'ul haka' yet hunuj mak kaw kanhalwom.

Shunil hej no' noq' yet konhob' tu' ch'alni:

¡Xpitzk'a hune' no' ni'an tz'ul yul yatut no' Ranonh, kaw saj stz'umal b'oj tzet hun-hun ichamtaj yoj!, tx'ihal maktaj x'apni ilwal yinh no' yuh yilni tzet hune' kaw k'ayb'alk'ule x'ek' tu'.

Machxakanoj mak haka' no' mame ti' chyab'e, yuh xin "Linhanla Pahtza'" xyakoj no' sb'ihoj, haxkam to ni'an tz'ul ti' to ay tzet k'ayb'alk'ule jilni yinh, kaw tohol yehkanoj snimanil b'oj yoj.

Kaw stzan shunil no' yalnikan sq'umal no' ni'an tz'ul pahtza', haxkam hun-hun tz'ayik ch'ek'i to kaw chsyekaniloj ta kaw ay yohtajb'al yinh stz'ib'nhen hej b'it b'oj hej b'it ab'ix, kaw k'ulla kanhalwom paxoj.

No' Croac swi'al konhob', tonhetik'a st'inhb'a no' hej q'inh b'ay kaw chyaq' ni'an Pahtza' tzalahoj yanmah no' yinh nixhtej sb'it yulb'al hej xewb'al tz'ayik.

Yulb'al hunq'ahan tz'ayik tu', chyakoj ni'an linhanla pahtza' hej b'it ab'ix:

Yuch'antihoxh tawet mam Jahaw, yuh hawaq'ni hinq'inal han.

Majb'il ni'an wanmah yuh mak chwochekanoj han.

Kaq'e' chin hiq', ha' kaw chkolwahikoj yinh ni'an yul hinnuq' han.

Yuh hin b'itnhen tawet han, ni'an eltich'anla ix.

Kaw k'ul, kaw k'ul, kaw k'ul, _ xhi shunil mak yuh tzalalal

HUNE' NAJ MACH YETB'IHOJ

Sq'axepal skonhob' hej no' pahtza', ay skonhob' hej no' ponhom, kaw xin ohtajb'il no' ta kaw ay syab'il swi' b'oj ta tonhetik'a lemantij chyil no'.

Mambo sb'ih no' swi'al hune' ehob'al tu', hune' no' ich kaw lolo' b'oj kaw ek'naj swi'al, b'itnojnhetik'a chuh no' kaw xin tajintajnhe ich yul snuq' no' b'oj kaw kistal jab'eni, shuniltik'a mak kaw k'ul stxikin yab'en hej b'it ti' xin, kaw kistal yab'enkanoj. Shunil hej xewb'al tz'ayik xin, st'inhb'anapax no' ich ti' hej q'inh b'itnob'al b'ay hanhk'anhe no' chb'itni, shunil hej no' ponhom yilal yapni, maktik'a mach spoq'pe sq'ab' huntaj el chb'itni no', kaw ch'etalaxi maka chmajchelaxi; tzet q'a' stx'ojal ch'utelax hunq'ahan ti' xin to ha' yotxolnhelax yulb'al hayeb' tz'ayikalil, masanta chtajkanaytoj yul snuq' yuhnheb'al maq'b'il machxa chub' sb'itnoj.

Ich howq'onla ponhom tu', yohtaj sk'ulal ni'an pahtza' yinh hej b'it ab'ix, yuh xin ay hune' tz'ayik b'ay x'oknapaxtoj yul swi' tzet chub' yetanojtoj ni'an Pahtza'.

Xschejnitoj no' ich ponhom tu' heb' ix q'a' eltich'anla ponhom yilnoj ni'an Pahtza', nanan matan iq'b'il yuh hun-hun heb' ix, ay heb' ix itah, melyuh, sxil q'ape b'oj yaq'b'ilxa tzetet iq'b'il yuh, shunil ti' to yuhnheb'al yay ni'an Pahtza' yul latzab' b'oj yul sq'ab' heb' naj ponhom ti'.

Kaw chstzalakanoj no' ni'an Pahtza' yilni sk'ulal sk'ul no' ich Mambo yinh, xstak'wen no' stoh yilnoj no' yinh hune' xewb'al tz'ayikalil.

Shunil hej no' ponhom, ix b'oj winaj yet hune' ehob'al tu' x'apni no' yilnoj niman q'inh b'itnob'al, kaw k'ul x'elkanikoj shunil, chstzalakanoj shunil no' ponhom, chsaj tzeb'i xpaxtoj b'ay yatut.

Lahwitik'a slahwi q'inh b'itnob'al tu' xin, xyaq' no' ich swi'al tu' hune' te' niman tx'at yuhnheb'al swayik'oj no' ni'an pahtza', yaja' yalanhto machto ch'ok ni'an pahtza' ti' wayoj xyaq' no' hune' niman uk'b'al uk'e yax jilni yuk'u' no', kaw xin mach chuh syumni ni'an Pahtza' ti' swi' tet. Kaw anhteb'il xin hune' uk'e ti' yuhnheb'al yet chmajoj no' ni'an pahtza' ti' mach chsyeb'iloj yinh ssat yaq'b'ilx maka.

Yet x'el swayanh no' ni'an Linhanla Pahtza' tu' xin, hunb'ab'il sq'ab' yuh hunq'ahan hej ch'en chk'alnikanh yinh b'itz'ab', kaw xiwkilk'ulal yeh yuh tzet yilnikan ya' ich ponhom yinh, xyalnikanh:

_ Tzet yuh chin hawute yinh hakti' han mamin, sk'ulal hink'ul chwuh tawinh walni han, tzet yuh hakti' hin hawilni han. Ta chyohtajnhe heb' wuxhtaj wanab' pahtza' ay yul hinkonhob' han, chuluj yaq'a' howal tawinh, - xhi no' ni'an Pahtza'.

_ Mach chuhuj hune' tu', haxkam chach meltzohoj yul hakonhob' yaja' machxa chub' hatzoteloj, - xhi ich ponhom.

Kaw xin xyetakan no' ich machswalilla ponhom tu' ni'an pahtza, masanta xtajkanayoj yul snuq' yul snuq' yuh yawi.

K'anch'an hach ni'an pahtza', ¿tzet xyutuj yul hanuq' kaw ch'aq'ni tzalahoj shunil konhob'?

Xb'ejtzolaxtoj ni'an pahtza', yaja' wal no' ich ponhom xax lowkanoj smul no' yinh, yuh haxkami xax yiloj no' tzet q'a' yilal yeh tet ni'an pahtza'… yul snuq'.

Kaw xyilwe ni'an pahtza' yalni hunuj tzoti', yaja' machtik'a xuhkanoj yuh no' yalni xya'kaniloj shunil yul snuq' no'.

Lahwi yek'kanoj shunil stx'ojal ti' yinh sq'inal ni'an pahtza' ti' xin, xyalnikanh no', mach chuh wanikoj kab'eb' majanil ti' yinh howal han, q'a' k'ultu hin maq'ni k'ayoj hinb'ah han, xhi no'.

Haxkam kaw ay yitz'atil swi' no' xin, xtz'ib'nhekanoj no' ssat hune' te' niman sxaj hum, hune' ab'ix ti' la:

Yuhch'antihoxh teyet hex wet konhob', yuh haxkam kaw xin heyoche han, yuch'antihoxh yuh hepoq'pen heq'ab' winh han, yaja' machxa chwala' hej b'it ab'ix b'oj machxa chin b'itnoj han.- Xax ok yinh wanmah wanikanoj ni'an munil ti' han,

mach chsje hink'ul han ayikoj woq'il yul hinnuq' han chin tzotel teyet yuh xin tonhe chin tz'ib'nhe ni'an ab'ix ti' han.

Tx'ihal no' noq' chq'amb'en tet: _ ¿Tom no' ich swi'al ponhom Croac ay tzet xkach uteni?, kaw xin tz'ajan sk'ul no' tonhe chsb'ile no' swi' chyalni no' ta machoj. Shunil tzet chuh ti' yuhnhe mach howal ch'ah sxol kab' konhob'al tu'.

Kaw chtakkan sk'ul smam smi' no' ni'an Pahtza', t'anhankanikoj no' yinh, xulankanayoj no' b'oj machxa skawxob'al sk'ul xtohkan sxol q'eb'taj. Kaw chjab'ekanoj yoq' shunil hej no' nixhtej pahtza' sxol q'eb'taj, xtohkan ni'an Linhanla Pahtza'.

_X'apnikanoj naj b'isk'ulal yul ni'an ehob'al, machxa no' chb'itnoj b'oj ch'alnoj nixhtej k'ulch'anla b'it ab'ix, machxa no' kaw k'ulch'an chub' skanhalwoj. Kaw tx'ihal nixhtej pahtza' x'ilwen yok sheleloj ni'an pahtza', yaja' machtik'a xk'oji, mach hunujxa no' haka' ni'an Linhanla Pahtza'.

Xulankanayoj ni'an pahtza' chtohi, machxa k'uluj yul snuq', xyeb'a'kantoj sb'ah yul hune' ni'an holan sxol spimal q'eb'taj, kaw tx'ihal q'inal x'ek'kantoj.

HUNE' YAQ'LOB'AL K'ULE TET NI'AN PAHTZA'

Yet kaw iq'b'ilkanoj ni'an pahtza' yuh naj wayanh, x'iq'laxkanh ssat kanh yuh hune' ni'an eltich'anla kuwis yuh ssup sti', xyikanh no' sxol hej asun, xstz'onhb'alaxayoj ni'an pahtza' ssat hune' ch'en q'antzaq'tzola xhilah. Machxa chawaq'a'ikoj b'isk'ulal yinh hawanmah ni'an pahtza', toxa chach meltzohojpax yinh haka'tik'a. Chwaq' ni'an ssu' yul nuq'e hawet han, yinh te' su' ti' xin chpaxojpaxtij yul hanuq' hunekxa yinh hun-hun el chaxub' te', ha'xa no' xkach etan tu', ha' chtanhojkantoj yul snuq', xhi uti no'.

Yet x'allax hune' ti' xin xtanhayoj ni'an k'ulch'anla wayike, xmeltzopax ni'an pahtza' yinh sya'tajil hunekxa.

Huntaj el chq'ejb'ini, q'aynajxa no' yanikoj ni'an ssu' kaw x'aq'ni tzalahoj yanmah, kochenhe kaw niman kuywahomxa no' yinh tzet chuh yanikoj te' ssu' tu', shunil mak yul konhob' kaw chtakkan sk'ul yab'en yok nixhtej son yinh hune' te' ni'an su', kaw k'ulch'an b'oj takb'al k'ule jab'en yoq'tzelaxi.

Wal yul skonhob' hej' no' ponhom xin, xtx'ojb'ikanh sk'ul no' ich swi'al, haxkam machxa kaw chjab'e tzet chyal no', chhallaxi ta sal yawi'nhe ch'uten no', yaja' ha' stx'ojal b'oj sk'ayb'al k'ulehal tet shunil hej no' noq', to hakpaxtu' yeh ichamtaj x'etan ni'an Linhanla Pahtza', lanhanxa stajpaxkanaytoj yul snuq'.

Kaw b'isk'ulal yeh no' ich Mambo, haxkam nixhtejalnhe stanhkanaytoj yul snuq' shunil mak yul skonhob' hej' no ponhom.

_ Taxka lanhan waq'ni tanhoj tzet xuh wetan no' ni'an Linhanla Pahtza' han, xhi no' ich ponhom.

_ Kaw nahat xkin yikantoj naj ek'najil b'oj naj chiwahom k'ulehal ti' han, hayin ay hinmul han, yinh b'isk'ulal xwakanikoj hune' konhob' han, wal ta chuh wilni hune' no' pahtza' tu' han kat hinq'anni snimanil sk'ul no' yuh tzet xwukuj yinh han.

Kaw tx'oj yab'enkanoj sb'ah ich howq'onla ponhom, kaw x'okkanoj b'isk'ulal yinh yanmah, kaw tx'oj yab'enkanoj sb'ah yuh tzet xuh.

Melmon yek'kantoj hej tz'ayik, kaw xin chtanhkanaytoj yul snuq' hej no' ponhom ay b'etet tu', no' ich Mambo tu' xin, ha' no' ay smul yinh hune' stx'ojal tu' chyab'e.

K'untik'a sway no' ich Mambo tu' xin, x'ilaxtoj no' ssat kanh yuh hune' ni'an eltich'anla kuwis, haktu' xuh stz'onhb'alax no' ssat hune' te' kajla xhilah, x'allax tet no':

_ Kaw machswalilla ponhom hach, kaw ay stx'ojal xax hawuh yinh hej no' pahtza' b'oj hej no' ponhom, mach yetoj aya chstz'a' kok'ul tawinh han, kaw yetwanoj hak'aynikantoj yul hanuq' b'oj hej hawet konhob' xab'eytzetoj yinh

_Kaw chtak hink'ul yuh shunil stx'ojal xwuh han, tzet wal wuni yuh hinwatx'enikoj shunil stx'ojal tu' yinh sk'ulal han, xhi no' ich Mambo tu', yilal hawokoj yinh b'el, yaja' nahat b'el yuh schalohoj no' ni'an Linhanla Pahtza' hawuh, yilal haq'annoj snimanil sk'ul no' tawinh, katmi yeloj hej stx'ojal tu' yib'anh hakonhob'.

Kaw xiwkilk'ulal yeh no' k'anch'anla ponhom yet x'el swayanh no', t'anhanikoj shunil hej no' tanhehom konhob' tu' yet x'ah wanoj no', mach hunuj tzoti'al xyal no' b'oj machkan ninoj tzet xsloh no' x'ok no' yinh b'el, yaja' b'ayxam ch'apnojikoj no' yalni.

_Kaw lanho chjab'e yul snuq' hunq'ahan heb' naj ponhom, xsq'amb'en heb' naj tet ya' ¿Chonh toh tawinh han mamin?

Tonhe xin xsb'ile no' swi'al tu' swi', xyalni no' ta machoj.

Mach yohtajoj no' b'ay ch'apnojikoj no', x'ok no' yinh b'el, kaw tx'ihal hej witz b'oj q'eb'taj b'ay x'ek'kanoj no', tx'ihal hej sya'tajil x'ek'toj yinh sq'inal no', xkolcha no' tet hej no' lab'ah b'oj hej no' nimejtaj ch'ik chuh slonitoj no', yaja' kaw aykanikoj yinh yanmah no' yuhni sk'ulal ti'nanh.

Hun-hun nhahch'en b'ay ch'ek' no', masan sq'amb'e no': _¿Ay hune' no' pahtza' saj kaw chstzejla cheyil b'eti'?

_ Machoj, xhi maktaj hat ay b'etet tu'.

Kaw tx'ihalxa chb'elwi no' xin, xtok'a chalo hune' mak ay k'ulla ab'ix chyaq'a' tet no'.

_Ho' wohtaj han b'aytu' aya, xhi hune' yul nuq'e hata yul hune' nhahch'en tu' tet no'.

_B'ay tu' ay no'? Xhi no' ich Mambo tu'. Mach chuh yilni no' mak chstzotel tet yul ich q'ej holo la nhahch'en.

Nixhtejalnhe ichi shitzikoj hune' tajinla yul nuq'e tu' yinh no', niman xiwkilal xtit yinh no' ich ponhom, haxkam ta'an hune' ich niman lab'ah x'eliloj, xtitna yib'anh no', schukilnhe xin no' ich ponhom, mach hunuj no' noq' chuh skolni no' tet no' ich lab'ah, t'ujlaxanhe yek' no' skolni sb'ah, yuh kaw stx'ejwikanoj no' xin nixhtejalnhe xuh yapni no' b'ay ay hune' ha' niman ha' kaw ch'ib'najxa yuh ha' nhab' kaw ch'ayi.

K'ajam xin kaw k'ul no' yek' sxol ha' ha', kochenhe hune' sxaj telaj xuh yijlaxtoj no' yuh ha' ha', kaw xyab'e no' yelkanoj yip, machxa nab' xskol sb'ah no', toxanhe xyil no' b'ay x'ijlaxtoj no' yuh ha' niman, yuh xin yinh hune' niman ch'en b'ay x'apni no' smaq'a'ikoj swi', ha' xin x'aq'ni wayoj yus no'.

Xtokanoj yijomal spixan no' ssat kanh, xyalnikanh no' ta tanhe xin xyilwe no' yuhni hunuj tzet machtik'a hunekoj xax yuh no', aq'anxa sk'ul no' haxkam k'ulxa ni'an yanmah no', mach xtit showal no' yuh tzet xuh skami haxkam ni'anch'annhe tzet xyaq'le no' ssataj shunil stx'ojal xuh kanoj no' ssat yib'anh q'inal.

Lawitu' xin, xyab'en no' ta ay hune' q'ab'e kaw chew chmasmen swi' no', ha' x'el lemna yinh ssat no' xin, xyilni no' ta hune' ni'an pahtza' kaw saj stz'umal ayikoj yanhten slahwilal no' yinh swi', ta'an ha' no' ni'an Linhanla Pahtza' xkolni no'.

Kaw niman tzalalal x'ok yinh yanmah no', ayikoj yoq'il no' yul snuq' b'oj chtit yal sb'aq'sat no', t'anhanikoj no' yinh ni'an Linhanla Pahtza' chyalni no' tet no': niman chawute hak'ul winh han.

Kaw k'ayb'al k'ule jilni tzet chuh skolwahikoj ni'an pahtza' yinh mak kaw x'etani, yinh ha' machtaj ay hune' niman sajil q'inal x'okna yib'anh skab'k'onhal nixhtej noq'

ti’, kaw xyab’e skab’k’onhal yok yip snimanil b’oj chmeltzopax yul snuq’ hunekxa, xyikaniloj no’ ponhom tu’ stx’ojal yinh sk’ul.

Yinh ha’ machtaj kaw k’ulch’anxa yanikoj skab’k’onhal hune’ ni’an b’it, xmeltzopax yul snuq’ tet skab’k’onhal yuh sb’itni b’oj kaw k’ulch’an yanikoj te’ su’.

Yettax hune’ tz’ayik tu’ xin, xyetb’inhen sb’ah kab’eb’ konhob’al tu’, hun-hun xewb’al tz’ayik, ni’an Linhanla Pahtza’ b’oj no’ Mambo ayikoj swi’al konhob’, k’ulxa sk’ul ti’nanh, kaw chyaq’ no’ tzalahoj yanmah suhnil no’ yul hej kab’eb’ konhob’ tu’.

NO' PONHOM X'OK YANMAH YINH HUN NO' NI'AN IX PONHOM

Yul hune' pam a', kaw tx'ihal hej no' ponhom b'oj pahtza' aya, b'itnojnhetik'a xin chuh no'. Yul tu' xin ay hune' ni'an ix pahtza' kaw eltich'ankanoj jilni, kaw k'ulch'an jilni nixhtej sb'aq' ssat, haka'tik'a yelaw ssat kanh jilni yelaw sb'aq' ssat tu', ha' ix pahtza' ti' q'a' eltich'an jilni sxol yaq'b'ilxa no' pahtza'.

Hun-hun tz'ayik shunil hej no' ponhom b'oj no' winaj pahtza', tonhetik'a chyilwe no' st'anhxikoj ix ni'an eltich'anla pahtza' yinh, wak'am ta ay hunuj no' b'ay ch'ok yanmah ix, yaja' wal ix ti' q'a' chto yoche ix yehik'oj sk'atanh maktaj yet lahan, tonhe chstzeye ix maktaj kaw chyal sb'ah tet ix.

Tonhetik'a chjab'e sb'itni hune' mak sxol sq'ejal holo aq'b'alil, kaw k'ulch'an jab'en yul snuq', b'aq'intotami kat yoq'tzelax hune' te' ni'an su' kaw ch'aq'ni sk'ulch'anil aq'b'alil.

X'ok xin yinh yanmah ix ni'an pahtza' yek' yalanhiloj mak hune' kaw chb'itni sxol sq'ejal holo tu', haxkam xax kaw x'ok yanmah ix yinh.

Chyalni ix:

_Masantik'a chwetnhe' hune' no' noq' tu' han, kaw xax ek' txumtxun yinh wanmah han tzet chub' yehojik'oj tink'atanh han b'oj tzet chub' sb'itnhenoj nixhtej b'it wet han, kat yalnoj hej tzetet kaw k'ulch'an wab'e' han, ha' no' ti' no' kaw chwechma han.

_Yet x'ay numnahi xin, ay hune' ni'an b'it xyalni:

Ta chuh wetnhen hawanmah han.

Ta chuh wuh yok hawanmah winh han.

Kaw t'inhan hayinnhem kaw tzalalal wekanoj han.

Nab'nhetik'ami haxkami mach hayinoj mak chuh hawochen han.

Haknhetik'atu' yalni hun-hun aq'b'alil...

Hune' tz'ayikalil xin, k'untik'a stx'ejwi b'oj ssajchi ix ni'an Pahtza' Anah sb'ih, x-hitzikoj hune' no' ponhom kaw b'aq'ich b'oj kaw ay yip jilni, xyalni no' tet ix:

_ Hanik' hawehi? Yaja' yalanhto mach slah no' yalni tzet chyoche yala', xyalni no' ni'an ix pahtza' tet no':

Hitzanhiloj tink'atanhan, kistalla ponhom, tajka ch'ok skistalil hawilot tu' winh han.

Xyalnikanh no' ponhom tu' tet ix:

_ Kaw chim ah b'atxna wanmah han ta chtoh ninoj nhisnah hati' hatzeb'i yinh hin ssat han. Kaw lemanti chyil ix xin, xyaq'ni paq'lahoj ix yinh ssat, ni'anxanhe mach b'ehoj xuh syumnikantoj ix sxol ha' ha'.

Iltajxanhe yilni ni'an k'anch'anla ponhom, xpaxkantoj.

_¿Mak hune' ich kistalla noq' tu'? xhi ix pahtza' tet yetb'ih.

_Maq'b'il mach tzet johtaj yinh no' han, to etza mach kaw chjil no' hej b'et ti' xhi uti ix.

_Yinh kaw yeli, kaw kistal yilot naj, xhi ix.

Kam x'okkanoj tx'inna yinh yanmah ix yohtajnhen mak no' b'itnomal tonhetik'a chyab'e ix yul snuq', tonhetik'a ch'el swayanh ix pahtza' hun-hun aq'b'alil, etza mach chway ix yuh yab'en hune' eltich'anla yul nuq'e chb'itni tu' b'oj nixhtej son ch'ok yinh te' ni'an su' chk'oji swaytzenay tzan makil, somanta hej no' nimejtaj yeb' howla noq' chwayay yuh.

Hun-hun aq'b'alil snahulnhentoj ix ni'an eltich'anla pahtza' ti' shunil mak hoynhe, machxa ninoj ch'eltij ix paxhyal, kaw tx'oj yeh yanmah ix jilnikanoj, machxa haka'oj ssat kanh jilni sb'aq' sat ix, kajxanhe ch'epcho jilni b'oj machxa yip smujli, machxa ninoj chwa' ix yuh kaw yanokoj yinh sk'ul.

X'okkan b'isk'ulal yinh yanmah smam smi' ix, b'oj shunil nixhtej yetb'i.

X’apni stz’ayikal b’ay xtxumkan ix pahtza’ tu’ xin ta machtik’am b’aq’inh chyetnhe’ ix yanmah no’ b’itnom tu’, x’ok yinh yanmah ix yeltoj paxhyal yuhnheb’al stihk’otoj yuh ix b’oj snahulnhentoj ix naj.

K’untik’a stx’ejwi ix yib’anh ha’ ha’ xin, ay hune’ tzet kaw chew x’ek’ tzelna yinh snimanil ix, xiwkanh ix yuh hune’ tzetet tu’.

Yalanhto mach ch’ahtij ix sxol ha’ ha’ xin, q’a’ xtitkan ich xiwkilal yinh ix, haxkam ta’an hune’ ich niman lab’ah yet ha’ ha’ tu’ xstzab’ni yoj ix, kaw chxiwkanoj ix, mayanxanhe yel yaw ix yuh skollaxi, chyalni ix:

_Kolinwej han, kolinwej han... k’untik’a yel yaw ix xin, ayikoj ich niman lab’ah shojni kamoj ix yul ha’ ha’.

Shunil ichamtaj x’alni ta kaw ch’ochen ix b’oj somanta no’ chyaq’ sq’inal yuh ix yalni, xiwkanh yilni tzet lanhan yuhni ich niman lab’ah.

_Mach mak chk’oji yinh hune’ no’ lab’ah, kaw yetwanoj ix skam yinh hakti’, xhi ichamtaj ixtitla pahtza’.

Yinh ha’ machtaj xyumnitoj sb’ah hune’ no’ ponhom b’ay ay snimanil ix ni’an pahtza’etza kamnajxa, machtik’a xxiwkanh xtx’anihayoj snheh ich niman lab’ah, yinh ha’ machtaj xsb’ejtzo no’ ich lab’ah ix ni’an pahtza’ lanhanxa kaw yel sk’ul.

Kaw lanho xyij sb’ah yilaxatij ix ni’an Anah ti’ yul ha’ ha’ etza mujb’ehaIxa yeh ix yuh nixhtej yetb’ih.

Mach mak kaw ohtajnhe mak no’ ni’an ponhom ti’, kaw xin ay yip jilni, maq’b’il mach xxiwkanh tet no’ ich lab’ah, chyalni tet no’:

_Ahhh ta’an hach chawakoj hab’ah sxol hune’ ti’, hamul yuh xin xin k’aytoj witah han, ti’nanh hachxa chach hinlob’aytoj yinh sajk’alil ti’ han.

_Mach wok yinh hinkam han, chinkolo’ hinb’ah masanta b’ay chuhuj wuh han, xhi ni’an ponhom.

Kaw chk’aykan sk’ul ix ni’an pahtza’, haxkam ha’ no’ tu’ no’ ni’an ponhom xstzeye ix yet hunek b’oj kaw tx’oj xuh stzotel ix tet.

_Kaw eltich’anjilni b’oj mach nab’ chxiwkanh, machtik’a xuh wilni sk’ulch’anil iq’b’il yuh ni’an yanmah naj ni’an ponhom ti’ han, xhi ix.

X-hojlaxkanayoj ni’an ponhom yuh ich niman lab’ah, yaja’ ni’an yipal snimanil tu’ b’oj yuh haxkam kaw ayikoj yinh yanmah skolni sb’ah, ha’ xkolwahikoj yinh; yet lanhanxa kaw yaq’nojiloj tu’ xin, b’ayxam xtitikoj yip, haktu’ xuh stzab’ni snuq’ ich niman lab’ah.

Mach mak ohtajnhe hantaj q’inal x’ek’toj yinh, yaja’ kochenhe kaw hunay xyaq’ no’ howal, shunil ichamtaj ixtitla matz’lom, ch’awikoj yinh ni’an ponhom:

Haq’le ni’an ponhom, chuh hawuh... xhi no’ tet no’.

Nixhtejalnhe xin x’ichi sb’ejtzon sb’ah ich lab’ah yinh ni’an ponhom, yuh xin hun xuh stohkan skab’k’onhal yich ha’ ha’.

Kaw chstzalakanoj ix ni’an pahtza’ yilni xin xsyumnitoj sb’ah ix yul ha’ ha’ yinojatij no’ ni’an ponhom, etza kamnajxa no’ yul sq’ab’ ix, kaw ya’taj xyaq’le ix starnihatij no’ yul ha’ ha’.

Machxa chyiq’ ni’an ponhom shaq’o’, kaw ch’oq’kanoj ix yinh, haxkam ha’ ix ay

smul yinh ni’an ponhom yalni, kaw chsq’an ix tet ya’ yahaw hej no’ pahtza’ ta chkolwahikoj ya’ yinh yaq’ni paxoj sq’inal ni’an ponhom tu’, ha’ojtam yuh yaq’ni ix yuch’antihoxh tet ta chtoh hul sk’ul, x’ab’elax tzet xsq’an ix xin, xkolwapaxikoj ya’ yahaw hej no’ pahtza’ yinh ni’an ponhom, xulkanh sk’ul no’.

Xsnahulnhekantoj ix Anah no’ b’itnom yinh aq’b’alil, haxkam toh x’ok yanmah ix yinh ni’an ponhom yuh tzet xuh skolotiloj ix tet naj kamikal. Yuh yaq’lax yuch’antihoxh tet no’ ponhom xin, xuh hune’ niman q’inh yinh hune’ tz’ayik tu’, haxkam machtik’a nab’ xkab’kon no’ yet xkolniloj no’ ix ni’an Anah b’oj shunil konhob’ tet no’ ich lab’ah haxkam kaw tx’ihalxa mak xax sloytoj no’ ich lab’ah tu’.

Kaw haknheti’ yaq’ni ni’an ponhom xin, xhitzikoj sk’atanh yaq’b’ilxa maka, xyinihatij no’ te’ ni’an ssu’ yul ni’an stx’uy, kaw xin helanxa no’ yanikoj, x’ok yinojiltoj nixhtej son yinh te’, xb’itnikanoj no’ sunilb’al sq’ejb’alil, ta’an ha’ ni’an ponhom tu’ kaw chb’itni hun-hun aq’b’alil.

Ay mak ch’alni ta xmohyi ni’an ponhom yinh ix ni’an pahtza’ b’oj kaw sk’ulch’anilnhetik’a xyilkan yinh sq’inal.

YA' KAT MAT, YA' POTX'OM MACHSWALIL

Sxol sq'ejal holoh, sxol niman q'eb'taj yet hune' ehob'al Yulha' sb'ih, nanan sb'ey nixhtej noq' ay b'etet hune' ni'an ehob'al tu', ay no' ch'ik, no' nimejtaj noq' chtxutxwi nanan sb'eyi. Kaw munlawom tx'otx' anmah ay b'etet tu' kaw xin sxahannhen syaxil ssat yib'anh q'inal, yuh xin hanhk'anhe tzet kaw yilal yeh yoknikoj yuh anmah hanhk'anhe chyiloj tet komi' tx'otx'. B'ab'el sq'an heb' ya' snimanil sk'ul komi' tx'otx' b'oj syaxil ssat yib'anh q'inal yet yalanhto machto chyik'oj heb' ya' hune' te' te' yuh yoknikoj yuh, yet ch'ilaxik'oj hune' te' te' yilal stz'unlaxpax lahunheb'ojxa te' sheleloj te' ch'ayi yuhnhe mach tzet chyetatoj heb' ya' tet syaxil ssat yib'anh q'inal.

Kaw chyakoj ya' swi'al ni'an ehob'al tu' yinh sk'ul sxuniktoj yul swi' anmah ta yilal yeh kotanhen syaxil ssat yib'anh q'inal, yuh tu' xin yilal sxahannhelaxi b'oj syeq'ab'li heb' ya' tet komi' tx'otx' b'oj syaxil ssat yib'anh q'inal yuhnheb'al mach b'aq'inh chmahlanoj sk'ulal tet heb' ya'.

X'apni hune' stz'ayikalil b'ay x'ichikoj ya' swi'al ni'an k'ulch'anla ehob'al tu' yetan anmah, kaw tx'ojxa ya' yinh, yet chyalni sk'ul ya' chsmaq' ya' maktaj tx'oj chuh maka yinh sya'tajil chyakanikoj ya', kaw tx'ihalxa ch'en tohlab'al chyiloj ya' yinh anmah, somanta xsq'an ya' ta heb' ix ix kaw eltich'an jilni ch'ek' heb' ix yul sq'ab' ya', x'etaxkantoj yul swi' anmah, machxa k'uluj snab'al anmah haxkam tzanxanhetik'a tzet stx'ojal b'ay sb'eytze sb'ah, chyik'oj hej te' nimejtaj te' b'oj spotx' heb' naj nixhtej noq' yinh paxhyal noq'al, machxa spixan no' yul ssat anmah.

Lawitik'a yek'kantoj q'inal tu' xin, xyatij ya' Yahaw ssat yib'anh q'inal hej stx'ojal b'oj huchan yib'anh hune' konhob' tu' haxkam maq'b'il machxa sxahannhen sb'ah b'oj syaxil ssat yib'anh q'inal, kaw tx'ihal heb' naj machswalil x'okkantoj yul ni'an ehob'al kaw k'ulch'antik'a yet payxa, kaw xto yakoj ya' ich swi'al tu' yinh sk'ul st'inhb'anikoj hej tzetet tu' yinh sk'ulal yaja' nab'xanhe haxkami xax kaw yaq'na tij heb' ya' showal ya' Yahaw ssat yib'anh q'inal, hanhk'anhem ta ay hunuj mak kaw mach chxiw yok skolnoj skonhob' tet heb' naj ichamtaj machswalil ayxaktoj yul tu', chtotik'am huh swatx'ikoj hej tzetet.

Kaw chtakkan sk'ul hune' naj ni'an tzet yeh hune' ehob'al tu' ch'oq'kanoj naj yuh yilni tzet ch'ek'kan yul ni'an skonhob', kaw haknheti' yaq'ni naj b'oj kaw xin chto sxahannhe naj tzetet haka'tik'a chyute anmah yet kaw payxa yet kaw x'ehik'oj naj aq'ank'ulal yul ni'an konhob' tu', Kat Mat sb'ih naj ni'an tzeh ti'. Yinhtax stz'ulal naj xkamkantoj smam smi' yuh heb' naj ichamtaj machswalil ti', yaja' kaw haknheti' yaq'ni naj, hanhk'anhe xin ni'an stx'i' naj ayikoj yetb'ihoj.

Kaw aytoktoj yul snab'al naj Kat Mat ti' ta ay b'aq'inhaloj chmeltzohoj sk'ulal tet hune' ni'an konhob' tu'.

Kaw tx'ihal ixim awal tz'unb'il b'ay sq'axnal tx'otx'al Yula' tu', yaja' kaw k'ayb'al k'ule yuh haxkam kochenhe machna tzet chuh kat sk'ayayoj ixim ixim, mach hunuj mak yul ni'an ehob'al tu' chyoche stoj ilnoj tzet lanhan yuni, shunil mak chxiwkanh yab'en tzet ch'ek'toj.

Xb'ey illax yuh hune' mak k'ayb'al k'ule yilot **:** Yet hune' sajk'alil xin, x'apni hune' ya' icham winaj ilwal yinh naj Mat, saj q'ape yinh ya' mama', kaw nimej stel ya' b'oj q'ej ni'an stz'umal ya', kaw aytik'a jila' ta kaw ay yohtajb'al ya' b'oj ta kaw mach sb'ih tzet yehikoj yanmah ya' yinh ni'an ehob'al tu'.

_¿haknhemti' xuh hasajk'ani k'ahol?, xhi ya' komam.

_Amamin; okanh mamin _ xhi naj Kat Mat

Haxkam kaw chsxahannhe naj Kat Mat yihla anmah xin, x'ay xulnuj naj yet xtihoxhli naj tet ya' komam icham winaj.

Xyikanh naj ni'an sxhaluh xsnohtzen naj hune' uk'b'al yinh te' kapeh, xyiniltij naj hune' niman hasan no' chib'eh yet no' noq' xspotx' naj yinh paxhyal noq'al, xyaq'ni naj tet ya' komam.

_K'untik'a yiq'ni sk'ul ya' komam swa'i, xyalnikanh ya':

_Ha' komam Jahaw yet syaxil ssat yib'anh q'inal chawetb'i'nhe k'ahol, nannhe hawuh b'oj stxumu' sb'ah hak'ul tzet yehikoj tzetet. Xyanikoj ya' sq'ab' yib'anh naj yuh stxahyen ya' naj; haktu' xuh staq'li ya' tet naj.

_Maktaxka ya'il hune' ya' komam ti', mach wohtajoj ya' han, yaja' kaw chkolwahojikoj stxahyeb'al ya' winh han haxkam chin elojtoj tzumb'e' noq' ti'nanh han kat wilnoj han mak kaw ch'elq'antoj hej tz'unub'.

Hanik'mi yinh swaj q'inal yet sq'ejb'alil xyikanh naj Kat Mat nixhtej stzetet ch'oknojikoj yuh yinh hune' aq'b'alil tu' xyanihaytoj naj yul ni'an stz'ispah, xyipaxtoj naj stz'itte' x'aq'lax smatanoj yuh smam yalanhto mach chkamikoj ya'.

Xyawte xin naj Mat ti' naj kaw yetb'i yinh sni'antohal naj Mekel; hakpaxtu' naj ti', kaw haknheti' yaq'nipax naj yul ni'an konhob' tu', haxkam haywanhxanhe tzehtaj k'ultu yektoj yul swi'

Xspotx' naj mat ich txitam machswalil: Machkan ninoj chxiw heb' naj kawanh tzeh xin, x'ok heb' naj yinh b'el. X'ek'toj heb' naj ssat niman pahaw b'oj xsq'axpon heb' naj yul ha' niman, lawitik'a kaw sb'elwi heb' naj xin, x'apni heb' naj b'ay ni'an ehob'al kaw chsay tu', tonhe xschak'che heb' naj ch'en ch'en haktu' xuh yanikoj heb' naj sq'aq' b'oj yalanhto mach ch'ay aq'b'alil xin xyakanh heb' naj hune' ni'an spat b'ay ch'ehoj, kaw ay hune' tzet ch'ek'ayoj sxol ixim awal yab'en heb' naj, kochenhe kaw ay niman kaq'e' chb'ilenkanoj ixim awal haka' yab'en heb' naj.

_Tita'ka sxol telajil txitam no', maka ib' no', xhi heb' naj.

_Jechma' hunepoj kat kotoj jilnoj tzetet.

Lawi yalni heb' naj hune' ti', xtit niman nhab', kaw chq'anhkanoj komam k'uh b'etet ni'an ehob'al tu', kochenhetik'a hanhk'anhe nixhtej stz'unub' naj Mat tu' kaw chyilwe yetankantoj, kaw x'ek' sq'inal niman nhab' tu'; lawitik'a tu' xtitpax hune' ich niman kaq'e' kochxanhe shok'kanojkanh tzetet ssat tx'otx' jab'eni, kaw aykanoj yip yuh xin chyab'e heb' naj ta toxanhe chwaq'la ixim awal kat stohkanoj ixim ssat kanh.

_Haktu' ssat yib'anh q'inal ti', yilal xin koxahannheni, xhi naj Kat Mat.

X'ek'toj hune' xiwkilk'ulal tu' xin, xtz'inlopax hunekxa.

Kaw chyab'e heb' naj ta ay tzet lanhan yapni b'ay ay ni'an spat tu', yinh ha' machtaj x'ichi yojlikanh ni'an stxi' naj Kat Mat, Mastín sb'ih. Kaw chonh xiw jab'en yiq'nikanoj shaq'o' ich tzetet lanhan yapni tu', kochenhe jab'en yiq'ni no' icham wakax shaq'o' yet kaw lemanti chyil no', haktu' jab'eni, maq'b'il mach tzet chuh yilni heb' naj, lawitik'a yek'kantoj ha' nhab' ti', kam xq'ej holikaniloj, kaw chyil ni'an tx'i' ich machswalil lanhan yapni tu', ch'ojlikan metx, ch'ojlikan metx yuh yilwen stzumb'entoj haxkam wal heb' naj tzeh mach chuh yilni heb' naj tzetet, yaja' wal yanmah heb' naj kaw chyala ta mach k'uluj hune' tu', x'ichipaxtij ich niman kaq'e' hunekxa. Xyitij naj Kat Mat yanmah yinh xin, xyalni naj tet naj Mekel ta skach naj ni'an stx'i' tu'.

_Wohtaj han ta chuh yilni ni'an tx'i' ti' tzet mach chuh jilni hayonh ti', waq'a'koj ni'an hin tz'itte' ti' yiktajb'al swi' metx han kat waq'noj tz'itlahoj han haxkam wal metx b'aytik'a chka stoj naj ich tu' hat b'ay t'anhanikoj metx, xhi naj.

Xyanikoj naj ni'an stz'itte' yinh yiktajb'al swi' ni'an tx'i' tu' xyaq'ni tz'itlahoj naj, kaw chyil naj chb'elwi te' ni'an tz'itte' sxol kaq'e', huneptu' xin kaw chonh xiw jab'en xuh yel yaw ich tu', xtitkanoj chew yinh heb' naj, somanta kaq'e' machxa tzet, xtz'inlokanoj.

Xewojonh ti'nanh, hekalto chonh toj jila'atoj tzet noq'al hune' tu'.

Yinh hunxa sajk'alil xin, x'apnipax hune' ya' icham winaj saj q'apeh yinh ayikoj ni'an stx'anhb'al kaj jilni yiktaj b'oj b'oq'wi te' ayikoj yinh swi'.

_¿K'ulnhem xuh hesajk'ani?, xhi ya' komam

Amamin, xhi heb' naj skab'wanhil.

_¿Ay ninoj tzet xapotx' tu' Kat Mat? Xhi ya' komam.

_Maq'b'il mach xuh jel han haxkam kaw tx'oj yekanoj q'inal, tonhe xwilwe waq'ni tz'itlahoj yinh hune' tzetet han yaja' tzimi yet, mach wohtajoj pax han tzetet.

Xyalnikanh ya' icham winaj tu' tet heb' naj:

_Kata hinyeb'k'anab' tawet han tzetet.

Aymi lahunheb'oj hah xb'elwitoj heb' ya', kaw xin xiwkil k'ulal jilni tzet xyil heb' naj tzehtaj tu'.

Hat pak'anayoj hune' naj ich niman winaj aymi oxeb'oj hah stelb'al naj, sat tx'itam

xin jilnipax ich ssat naj, kaw yinh snuq' naj x'ok q'atnoj te' tz'itte' xpotx'nikantoj naj.

_Tzet xwuh ti' han, mach chuh waq'ni yuluj hink'ul han, xinpotx' hune' wet anmahil han, xhi naj Kat Mat.

_Machoj k'ahol, mach chtak hak'ul haxkam wal naj ich ti' to xb'ejtzolax naj yuh yetan naj kokonhob', kaw ayxakanikoj yinh stx'ojal b'oj machxa yijyehomoj tet Komam Jahaw, ha' naj ti' naj machswalil yet hej tz'unub', ha' naj ayikoj slonikantoj ixim awal; yuh xin ti'nanh xin machxa sya'tajil cheyila' haxkam k'ulxa chub' satnoj nixhtej hetz'unub'.

Yinhtik'a hunep q'inanil tu' xin, b'ayxam xtitnakoj oxwanhxa heb' ya' komam hune'nhetik'a yehikoj nixhtej sxil sq'ap yinh, maq'b'il mach tzet xyal heb' ya' xyinitoj heb' ya' naj ich machswalil tu' yaja' xyapaxkanoj heb' ya' te' tz'itte' tet naj Kat Mat.

_Tiyala k'ahol, haxkam kaw chtoh oknojikoj te' ni'an tz'ite' ti' hawuh yuh hapotx'noj yaq'b'ilxa heb' naj machswalil.

Chach hin txahye yinh sb'ih heb' Komam Jahaw han b'oj chwaq'pax hawohtajb'al han, mach chach xiwkanh, uh tzet chyal hawanmah tawet, mach chawoklepaxtoj tzet sya'tajil yeh tzetet.

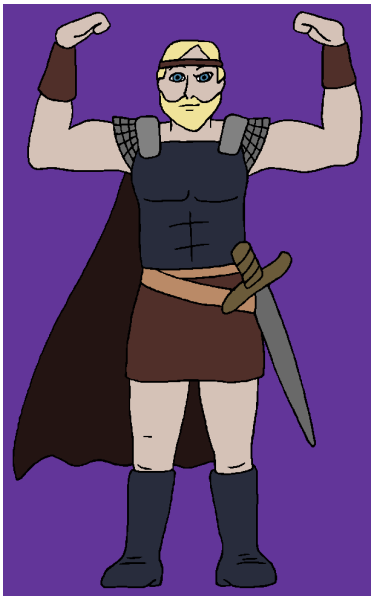

Kaw ip xuh slaq'ni ya' naj Kat Mat, lawitu' yinh ha' machtaj xq'aynahayoj ya'.

Yettax hune' tz'ayik tu', kaw tx'ihalkanoj ixim ixim chyiq' anmah yet ni'an konhob' tu'.

NO' ICH MACHSWALILLA MIS

Kaw haknheti' yek' yuh naj Kat Mat, mach hunuj mak x'ohtajnheni ta ha' naj xkolniloj stz'unub' anmah tu'.

Xxiwpaxkanh shunil anmah yet hune' konhob' tu' toh walxamkam kaw aykanoj ssat stz'unub' mach chuh yetnheni, yuh haxkam ay hune' naj ich niman winaj sat mis ayikoj satoj ch'elq'anpaxkantoj shunil ssat tz'unub' yet k'ulxa yehi, kaw chpotx'wa naj yaq'ni yuh yelq'awi naj, x'apni hune' stz'ayikalil xin b'ay x'ah lemna hun majan heb' naj winaj yuh spotx'ni naj yalni yaja' mach xk'oji heb' naj yinh naj ich tu' haxkam maq'b'il mach tzet ch'utelax naj yuh nixhtej spotx'b'al heb' naj tu', ha' yehi to ha' heb' naj xkampax yuh naj ich niman winaj tu', kaw chtakkan sk'ul anmah, haxkam maq'b'il mach chuh yeltij yul konhob' yuh stoh saynoj tzet chsloh.

Yet xyab'eniloj naj Mat hune' ti' xin, xtitpax tzelna yinh snab'al naj hune' tzet chuh yuhni naj.

Xswatx'en naj hune' xuq'la itah, no' schib'ehal sajcheh b'oj schib'ehal halaw, ha' ya' smam naj xkuyni swatx'en hune' k'ulla itah tu', xskok'tze naj ixim ch'ilim, xyanihaytoj naj yul hune' te' k'ot, lawi tu' stxikni naj te' b'atux b'oj te' sb'ul tunuk.

Xyalni naj Mat tet naj Mekel.

_Wuxhtaj, wal hekal chach toj hin hasaya' sti' ha' niman han, haxkam hat chin ehoj han.

X'ok naj Mat yinh b'el yuh yilni naj, naj ich potx'wahom tu', kaw nahat xb'elwi naj, yet x'apni naj sti' ha' niman tu' xin, ay hune' naj ich winaj sat mis jilni ssat, hantaj hun stel, aymi kab'oj hah stel naj b'oj hantaj yalil naj jilni, xtit naj sk'atanh naj Mat xin xyalni naj tet naj Mat:

_ Yilal hawaq'nikan shunil tzet iq'b'il hawuh tu' wet han, kat hach hin potx'noj han, xhi naj ich tu' tet naj.

Ho', k'ultik'a, xhi naj Mat; yaja' xiwpaxkanh naj.

_ Ay witah yinh sajk'alil ti' iq'b'il wuh han, toh hujeb' tz'ayik xuh hin tit han, kaw tx'ihalkanoj itah ti' iq'b'il wuh han b'oj telankanoj sxuk'al shunil; ta chawoche, yalanhto mach chin hapotx' han lohkantoj shunil itah iq'b'il wuh ti' han, k'untik'a hawa'i kat hawilni tzet chuh hin hatx'ni ixim nhal chawiq'a'toj tu' han, kat lawitu' chawub' tzet yetwanoj hawuni winh han, xhi naj Mat tet naj ich.

Kaw xkawxina sk'ul naj ich potx'wahom yinh tzet xyal naj Mat tu' xin, xstaq'wen naj

Yalanhto machto chin ok wa'oj han, k'ajkanh hune' holan hin motxik'oj ti' han la, kaw k'ulch'an hak'ul wilni han yuh xin k'ul ninoj b'ay chach hin muju'kantoj han, xhi nah ich machswalil.

K'untik'a sw'a naj winaj xin, x'ok naj k'anch'anla Mat sk'ajnoj ich holan b'ay chmujlaxojtoj yalni naj ich.

Lawi swa'kanoj ich winaj ich xin, xyalnikanh naj: _Kaw k'ulla watx'ehom itah hach, yaja' wal hin han wetwanoj hinpotx'ni shunil maktaj ch'ek' kolo ti' han kat welq'aniloj stzetet han; yuh ti' yilal chach hinpotx'o' han, xhi naj ich.

Aytik'a ich niman mis yinh stzoteli x'alb'ikaniloj snimanil chyab'e, niman wayanh x'okkan yinh.

_¿Tom q'a' xpalk'on xuh hin wa' han xin?

Kaw chto yikanh sb'ah naj yalni yaja' machxa chuh yuh naj, ta'an ha' te' wayil te' xsloh naj, ha' te' xlowkanh smul yinh naj, aytik'a yinh sukalxanhe chyal naj, xwaykanik'oj naj.

Kaw itz'atkanoj swi' naj Mat ti', haxkam yinh kaw syelal to b'ay ch'ayojtoj naj ich winaj tu' ha' xsk'ajkanoj naj. Xsk'alkanayoj naj Mat tu' sq'ab' b'oj yoj naj ich winaj tu' xstennikantoj naj, naj ich tu' yul niman holan yalni yaja' mach xk'oji naj Mat ti' yuh telan yalil naj ich machswalil tu'.

Yinh hunxa tz'ayik xin, x'apni naj Mekel haka' xuh st'inhb'an heb' naj b'oj naj Mat, kaw xk'aykanoj sk'ul naj Mekel ti' yilni spak'ihayoj naj ich niman winaj mis sk'atanh naj Mat.

Hun tenan anmah tzujan yinh naj Mekel tu', x'ichikoj sq'amb'elax tet naj: ¿tzet xuh hapotx'ni naj ich ti'?, xhi shunil maka, aytik'a anmah yinh sq'amb'en xin x'elkanh swayanh naj ich, kaw chkalkon yilni naj yuh tzet xsloh, yaja' x'el swayanh naj.

Yinh ha' machtaj hun tenank'a te' tz'itte' x'apni yinh naj, yaja' mach xk'oji te' tz'itte' yinh naj haxkam telan skawil ich snimanil naj, yuh xin machkan hunuj lahwilal x'ok yinh snimanil naj, haxkam tonhe chtak'wiloj te' yinh naj.

_Mach chex k'ojoj yinh naj yinh haktu', toh yocheb'al chkotentoj naj yul ich holan tu' kat komujnikan naj, xhi naj Mat tet shunil anmah, haktu' xuh yok anmah stenojtoj naj ich yul holan, kaw chjab'e ta ay mak chk'ajwikan yul tx'otx', haktu' xuh yek'kantoj q'inal tu', lahwi yijnikanoj sb'ah spotx'nikan naj Mat naj ich machswalil elq'om ssat tz'unub'.

Mach xtecha niman tzalalal yuh anmah, x'alaxikoj smay naj Mat haka' skolomaloj yet konhob', x'ahpaxkanh ni'an konhob' hunekxa haxkam x'elkan ich stx'ojal sxol.

TZETTAJ X'EK' YINH SQ'INAL METX NI'AN WIXHIKO

Yinh stanhb'al hab'il masantik'a chsyamb'a sb'ah anmah yullaj b'eh b'etet Xe'q'aq' ti' yuh yechmam yetz'elax spitzk'a komam Jahaw, shunil mak chyiq' sk'ul sloni tzet chyoche maka tzet chyoche yuk'u', haka' te' kapeh, ixim b'itx b'oj yaq'b'ilxa; kaw ay niman tzalalal tet anmah.

Wal naj ni'an Jonás lanhan yechman naj yayiloj chuman aq'b'al b'oj maktaj yet chik'ilal sb'ah naj yul ni'an yatut b'ay ayikoj ni'an sq'a' yuhnheb'al mach chewoj chyab'e, kaw jet meb'a'il hunq'ahan anmah ti', yaja' sk'ulch'anilnhetik'a chyil sb'ah yul yatut.

Xlahwi smunil ya' mame b'etet' sq'axnal tx'otx'al yet Xe'q'aq' ti', haxkam xlahwi munil yinh uxb'al kapeh, kaw xyilwe ya' skutxb'an nixhtej smelyuh yulb'al kab'eb' x'ahaw aytoj ya' yinh munil tu'.

Kaw ya'taj tet ya' komam ti' haxkam howanh yuninal ya' chslotze, yaja' mach sb'ih tzet yehikoj yanmah ya' yinh yuninal yuh xin xyakoj ya' yinh sk'ul sloq'ni hun-hun smatan nixhtej unin tu'.

Naj ni'an Jonás ti' mach chuh sb'elwi naj, yuh ti' xin kaw chyochekanoj naj ta chloq'lax hunuj ni'an yalom noq' naj yuh yok no' yetb'ihoj naj, shunil mak kaw chstzalakanoj yinh tzet x'aq'lax tet, yaja' wal naj ni'an Jonas kaw chtakkanoj sk'ul naj, kaw ch'oq'kan naj x'ek' aq'b'al yuh, to ay yala' naj hune' ni'an tx'i' x'aq'lax smatanoj naj yuh smam. Kaw chtakkan sk'ul smam naj yilni xin tzet yeloj yanmah naj, haktu' xuh stoh ya' komam saynoj b'ay ch'iq'cha hunuj metx tx'i' sti'laj konhob' yuh, haxkam kaw t'inhan ta ay hunuj metx' mach yahaw chchalohoj yuh ya' yullaj b'eh.

Kaw xyilwe ya' smam naj Jonas tu' stzab'ni hunuj metx yaja' yuh haxkam mach yahaw metx xin kaw how yaq'ni metx, machtik'a xyaq' sb'ah metx, kaw chtakkan sk'ul ya' komam yet xmeltzotoj ya' yatut.

Yet ayikoj ya' komam yinh b'el xin, xyab'en ya' ta ay hune' tzet ch'el yaw sti' b'eh, chk'ay sk'ul ya' yilni ta'an ha' hune' ni'an saj'in tx'i', kaw b'ajkanoj metx yuh mach

mak chlotzen metx hujeb' maka holahunheb' hextom tz'ayik sq'inal ni'an tx'i' tu' stxumni ya' komam ti'.

_Wal xin aytik'a ninoj tzet chwiq'a'toj tet ni'an hink'ahol han, xhi ya' komam, walxamkam etza kab'k'ulal yeh ya'.

Yet x'apni ya' komam yatut xin, kaw xstzalakanoj naj ni'an Jonás yilni ta xloq'lax ni'an stx'i' naj yuh smam, ti'nanh ayxa yetb'ih naj yet chkanoj naj schukil yul nhah, mach chyokletoj naj tzet sb'ajilkanoj ni'an tx'i' ti', kaw xstanhe naj metx b'oj xslotze naj haka' kaw yehi, q'a' chtoh syatajnhe naj metx, ha' yitah naj yet ay slonitoj ha' chyaq' naj tet slob'toj metx

Kaw xwatx'iloj yehik'oj naj ni'an Jonás chyab'e, yuh haxkam walxamkam mach chuh sb'elwi naj, chtzalakan sk'ul naj yilni metx haxkam kaw tzet chsajchi ni'an tx'i' ti', yet ay tzet yilal yoknikoj yuh naj ni'an Jonás ti', yinh ha' machtaj ch'ek'natij tet naj yuh ni'an stx'i', kochenhe kaw chstxum metx hun-hun tzet chyal naj tet.

Wixhiko xyakoj naj ni'an ti' sb'ihoj ni'an stx'i' ti'.

Yettax hune' pasku' tu' xelikan tzetet tet hune' nhahil anmah ti', haxkam ayxa yet smunil heb' ya' mame mi'e yul q'alom konhob' xchaloh yuh, aq'omkanh nhah ya' komam, wal ya' komi' xin txahb'at ch'ek' ya'.

Xax watx'i ni'an naj Jonás yinh stxumni tzetet, xyij sb'ah xin yoktoj naj yinh kuyum b'oj yuxhtaj yanab' yul q'alom konhob', kaw k'ulch'an jilnikanoj tzet chuh stanhelax naj ni'an ti' yuh yuxhtaj yanab', kaw itz'at swi' naj yinh kuyum b'oj tzantik'a tzet yinh kaw chyoche naj okoj stz'ajoj. Kaw k'ulla kuyum hum naj. Ay hej el chmaylax naj Jonás ti' yuh ya' kuywahom, haxkam kaw xikiltaj naj yinh ni'an stx'i' Wixhiko sb'ih ti', yaja' ha' chyilni ya' tzet chuh yek' ya' yanmah naj yuh haxkam mach ni'an stx'i' naj sk'atanh xin, xst'inhb'an ya' sxol heb' ya' yetb'i tzet chub' yehojik'oj ni'an tx'i' ti' yul kuyum, yaja' hanhk'anhe yet chxewi nixhtej unin yulb'al q'inal kuyum tu' chub' yilnoj naj ni'an stx'i' ti'.

Yalanhto machto ch'ayiloj pasku' tu' xin, xst'inhb'a ya' kuywahom hune' paxhyal b'etet stx'otx'al tx'otx' Petén b'oj nixhtej unin, kaw tx'ihalxa nixhtej melyuh kutxanxa

yuh, yuh stoh yinh hune' paxhyal tu' b'oj xin aypax haywanh heb' ya' mame mi'e chtoj stanhenoj nixhtej unin tu', ha' hun ya' smam naj ni'an Jonás ti' sxol heb' ya' mame mi'e yilal stoj tu', kaw chstzalakanoj metx ni'an Wixhiko jilni, kochenhe kaw chyal metx yul yab'xub'al ta kaw niman paxhyal hune' b'ay chtoj metx tu'.

Chk'ayayoj metx ni'an wixhiko : Kaw ch'oq'kan metx ni'an tx'i' yul ch'en ijmak haxkam machxa chtecha yuh metx stoh txuluj, shunil mak chk'aykan sk'ul yinh metx, kaw aris ni'an tx'i' ti', somanta stoh metx txuluj kaw chsq'aniltoj sb'ah metx yinhtaj, xhi shunil mak yinh metx; kaw kuyb'il metx wuh han, xhi naj Jonás.

Kaw chtx'ejwi nixhtej unin yuh tzalalal yilni x'apnikanoj ssat tx'otx' Petén, hune' k'ulla ehob'al, kaw telankanoj sk'ulch'anil jilnikanoj.

X'allax tet nixhtej unin yuh ya' ch'ijb'an yinh b'eh, b'ay tet ni'an ehob'al b'ay k'ul yanikanh nixhtej yatut yuh swayoj. Mayanxanhe yel yaw shunil hej no' noq' x'ay aq'b'al yet x'alaxikoj q'a' q'aq', x'ichikoj heb' ya' kuywahom b'oj nixhtej unin yalni nixhtej yik'ti'al hune' ehob'al tu', haxkam kaw sikinajxa xin, yinh ha' machtaj xwaynak'oj syamanil, yichlaj hej te' nimej te' sxol q'eb'taj tu'.

Yinh hunxa tz'ayik xin, shunil mak x'eltoj paxhyal, ay hune' ya' sxol heb' ya' mame mi'e tu' chb'eytzen sxhilah naj ni'an Jonas tu' b'ay tz'onhanayoj, kaw k'ulch'an shunil b'oj k'ayb'al k'ule jilni, kaw ch'okkan smay ya' ijb'alom yinh b'eh yuh shunil yohtajb'al ya' yinh hune' ehob'al tu' b'oj yohtajb'al ya' yinh syaxil ssat yib'anh q'inal.

Kaw tzalalal yehkanoj yanmah ni'an Wixhiko jilni, mayuh xin noq' metx sb'inab'al, kochenhe kaw chstxum metx shunil tzet chyallax yinh shunil b'el xuhkanoj.

Yilal sq'axpon shunil mak hune' ni'an ha' aytik'a yipomal jilni, kaw xin chk'ay sk'ul ni'an Wixhiko yilni ta nanannhe nixhtej noq' ch'ek'aytoj tx'ejla yib'anh ha' ha', sxol tu' xin kaw ay no' pahtza' tx'ejlanhetik'a yek'kan sxol nixhtej sq'ab' te' b'oj telaj ayayoj sti' ha' ni'an ha' tu'.

X'oknapax yinh yanmah ni'an tx'i' stoh yilnoj tzettaj kaw ch'ek'ayoj sti' ha' ni'an ha' tu' xin, mach mak x'ilni stoh tx'ejna metx yul ha' ni'an ha', kaw chsajchihayoj metx yul ha' ha' tu' kochenhe yuh yawten metx hej no' pahtza' kat sajchi metx b'oj no',

yaja' wal hej no' nixhtej noq' xin, ch'elkanh no' tet metx yuh xiwkilal, ay hej no' nixhtej kay lemanti chyila cht'ob'ni yoj b'oj snheh metx ayaytoj yul ha' ha' tu'.

_Awejinkanoj han, tohnhe chwoche sajchoj han, xhih ni'an Wixhiko.

_Tzet yuh tzujanachikoj jinh han? Xhih hune' ni'an pahtza' ayiltij sxol telaj.

_Sb'ab'elto chin hul hej b'et ti' han, yaja' ha' wohtajnhen yaq'b'ilxa mak yuh k'ul wilni hin b'ah b'oj han b'oj yuh hin sajchi b'oj han, ha' chwetk'ulnhe han, haxkam hekalxanhe chin meltzotoj b'oj ya' wahaw han xhin metx.

Yaja' yuh haxkam x'illaxi ta kaw k'ulch'an sk'ul ni'an Wixhiko tu' xin, xsyamb'an sb'ah shunil nixhtej pahtza', no' ponhom b'oj nixhtej kay, x'ok no' sajchoj b'oj ni'an Wixhiko, x'ek'kantoj q'inal xnanb'iloj yuh ni'an tx'i' ta schukilxanhe, machxak'oj yahaw sk'atanh, xax k'ayayoj naj ni'an Jonás, mach chtxumcha yuh ni'an Wixhiko tzet chyute sb'ah, xyalnikanh metx tet.

_Hat chwechma' b'ay itxq'aha' han ha'xinhwal yet ch'ek'ojtoj shunil maka kat hintoj yinh han, kaw x'ek'kantoj q'inal xin yaja' mach mak ch'ek'kantoj, hune' niman b'isk'ulal x'ok yinh yanmah ni'an tx'i'. Walxamkam kaw x'ojli metx mach mak x'ab'enkanoj.

Wal b'ay ay yehob'al shunil mak xin, aypax hunxa mak b'isk'ulal yeh yanmah, naj ni'an Jonás b'isk'ulal yeh naj yuh haxkam xk'aytoj ni'an stx'i' naj, yet xq'ejb'ini xin nanxa b'ay xka yilaxtoj shunil mak yuh ya' iq'om b'eh. Ta hune'nhetik'a b'ay xka stoh shunil maka xtik'am chalo yahaw ni'an tx'i' ti' yuh, yilal smeltzo shunil anmah pax haxkam xax lahwi q'inale paxhyalb'al, yaja' yuh haxkam kaw ch'oq' naj ni'an Jonás b'oj kaw b'isk'ulal yeh naj xin, xyalnikanh heb' ya' ijb'alom ta chtokan hunxa aq'b'alil yuh ssaylax ni'an Wixhiko, kaw x'ek' ssaylaxoj metx yaja' mach x'iq'cha metx kochenhe xb'iq'laxkantoj metx yuh q'eb'taj.

Shunil mak xmeltzotoj pax, yaja' machxa tzujanoj ni'an Wixhiko, kaw ch'oq'kanoj naj ni'an Jonás, shunil mak ch'ilwen yaq'nikan snimanil sk'ul naj ni'an, yaja' machtik'a hunuj mak xk'oji.

X’aykan naj ni’an Jonás yinh b’isk’ulal, machxa ninoj chtzotel naj b’oj tonhe niman chchiwa ay naj. Huntaj el chq’ejb’ini kam yokkanoj tx’inhna yinh yanmah naj ni’an Jonás.

Yichob’anil hune’ niman sk’ulch’anil : Pajanayoj ni’an Wixhiko yich hune’ te’ nimej te’ ch’oq’kanoj metx haka’ yoq’ metx tx’i’, kaw aytoktoj yinh snab’al metx ta ay mak ch’ab’enoj yoq’i, yuh xin kaw ch’ojlikanoj metx, nab’xanhetik’a haxkam oxeb’xa tz’ayik smeltzotoj shunil maka.

Kaw b’isk’ulal yeh metx xin, x’ok metx yinh b’el yul ha’ ni’an ha’ tu’, yaja’ chtxumtxun sk’ul metx b’ay xyil metx naj ni’an yahaw yet staq’b’al, nanan nixhtej lob’ehal chb’ejlaxtij yib’anh metx yuh ichamtaj max ch’ek’aytij t’unhla sxol hej te’ te’.

_¿Mak hach hachil, mak hach hachil? xhi hunq’ahan hej no’ nixhtej noq’ chyoche yab’e’ mak ni’an tx’i’ tu’, machtik’a xin chb’ili metx chb’elwi metx, ay xin hune’ no’ max xyalni tet metx:

_¿Hanik’ hawehi? Trifi hinb’ih han, ¿haka’ hach?, xhi no’ max.

_Akanoj… sukla max, mach chawila toh b’isk’ulal yeh metx, xhi hune’xa no’.

Tzet hun xin naj Trifi ti’, xyalnikanh naj tet metx: _ ¿ay tzet b’ay chuh hach hinkolni han? Xhi no’.

_Mach mak chuh hin skolni han, xhi ni’an tx’i’

_Mach chtak hak’ul ni’an tx’i’, kat winh b’ay ay hin han, hat chwaq’a’ tzet chaloh han, xhi no’ max.

Thonhe xyil ni’an Wixhiko yilaxtoj yuh no’ max, thonhe xchellaxtoj sxol hej sq’ab’ te’ te’, kaw chsajchikanikoj no’ ich max sxollaj sq’ab’ te’ te’.

_Haxkam mach yuninal ya’ max ti’ xin, xyoche ya’ yetnhenoj hunuj ni’an yuninal yuh xin¡ Sukla max! Xhi shunil hej no’ noq’ ay sxolaj hej te’ te’ tet no’ max ti’.

_B’ejtzo hinkanoj han, b’utkan tanhoj hune’ ti’, xhi ni’an Wixhiko.

_Tzet hawehi ni’an tx’i’, kaw ay yelapnoj yeh q’inale ti’ wet han, mach hunuj tzet ta mach chuh st’inhb’an hune’ no’ max ti’ yinh sk’ulal, chach hin kolo’ han, xhi no’ max.

Kaw b’isk’ulal yeh ni’an Wixhiko b’oj chyakoj yinh sk’ul tzet chtanhoj, haxkam mach sb’ih tzet yehikoj yanmah metx yinh naj ni’an Jonás, Kaw chyal yanmah metx tet ta tx’oj yeh naj ni’an Jonás yuh sb’isk’ulal.

_Yilal hinmeltzotoj yul hinkonhob’ han, kol hin han mamin Trifi, xhi ni’an tx’i’ tet no’ max.

_Xewanh tz’ul, nanxa chyala’ hekal, xhi no’ max

Mach chuh sway ni’an tx’i’, xyakoj yinh sk’ul yeltij yul hune’ ehob’al tu’ yulb’al aq’b’alil kachan kaw chway shunil hej no’ max; sikinajxa, yaja’ xyakoj yinh sk’ul yok yinh b’el, xb’elwi, xb’elwi yaja’ b’ayxam ch’apnojikoj, kaw t’inhan yektoj yul swi’, yiq’ni b’ay ay ya’ yahaw.

Xkolcha tet naj kamikal: Kaw tx’ihalxa xax b’elwikantoj ni’an Wixhiko yulb’al aq’b’alil yuh xin kaw sikinajxa, x’ok yinh yanmah sxewi, yaja’ ay hune’ b’ay kaw chxaycha chyab’e, ta’an hun majan no’ ch’ik kaw ch’el yaw.

_Nannhe heyuh, ilwej heb’ah, elanhwej yinh anhe, elanhwej yinh anhe.

_Tzettaxka yeh hunq’ahan ti’, xhi ni’an Wixhiko.

Xyiltoj yinh snahatil ta ay tzet chb’ili sxol telaj, haka’tik’am ta kaq’eq’ chb’ileni, yaja’ ha’ sk’ayb’al k’ulehal hune’ ti’ toh b’ay ay metx hat chka stit hune’ tzetet tu’, yinh ha’ machtaj ayxa hunq’ahan ichamtaj q’an b’oj nimejla sb’aq’ sate t’anhanikoj yinh metx, tzet machtotik’a hunekoj xax xyil metx yinh sq’inal.

Ha’ no’ tzuk’b’alam Roque sb’ih, toxanhe chsjas no’ sxil sti’ yaq’ni, haxkam kaw t’inhanxa yeh no’ ta ha’ hune’ ni’an q’inhla tx’i’ slob’ no’ yinh hune’ sajk’alil tu’.

Lanhanxa stit no’ yib’anh metx yalni xin, yet yinh ha’ machtaj ay hune’ niman ch’en xtit yib’anh swi’ no’, ta’an no’ Trifi, ta’an x’ok tzujnuj no’ yinh ni’an Wixhiko, haktu’

xuh stxumni ni’an tx’i’ ta k’ul sk’ul no’ max tu’ yinh b’oj ta yel chyal no’ chyoche no’ kolwal yinh.

Kaw lemantij chyil no’ howla Roque tu’ chtit no’ yinh no’ Trifi, yaja’ haxkam kaw helanxa no’ niman max ti’ xin, kaw hab’annhe chuh skolni sb’ah ya’ yinh hej sq’ab’ hej te’ te’, thonhe xin stzeye ya’ naj ich Roque, xstzab’ ya’ Trifi hune’ sq’ab’ te’ te’ x’ichikoj ya’ smaq’ni naj ich tzuk’b’alam, xxiwkanh naj xin x’elkanh naj b’etet tu’.

_Chstz’a’ sk’ul no’ yinh ni’an Wixhiko xin, xyinipaxkanh no’, xyalni no’ tet:

_Mach chach xiwkanh, chach hintanhe’ han b’oj chach hinkolo’ han, schalohoj hawahaw hawuh.

Kaw k’ulch’ankanoj hunep q’inanil tu’, kaw tx’ihalkanoj nixhtej noq’ chstzalakanoj yilni tzet chuh no’ Trifi yuh haxkam mach xiwkanh no’, haxkam mach hunuj mak xax k’oji yaq’ni howal b’oj no’ ich niman tzuk’b’alam tu’. Xyipaxtoj no’ Trifi tu’ metx yul ni’an snhahch’en hunekxa.

Melmon yek’kantoj q’inal, kaw k’ulxa chyilkanoj sb’ah kab’k’onh nixhtej noq’ tu’, yuh haxkam kaw k’ul sk’ul no’ Trifi xin, xsyeni no’ tzettaj nixhtej lob’ehal k’ul sloni ni’an Wixhiko, xskuy no’ ni’an tx’i’ tzet chuh yaxhni yul ha’ niman b’oj tzet chuh yek’ tx’ejla sxol hej sq’ab’ te’ te’, xskuykanh ni’an tx’i’ tzet chuh slinhb’an sb’ah yinh kab’eb’ nixhtej yoj ay yinhtaj, somanta xskuy no’ max tzet chuh shoyni sb’ah metx b’oj yel yaw metx haka’ no’ max.

Wal metx ni’an Wixhiko xin, xskuy metx no’ Trifi tzet chuh yojli metx tx’i’ b’oj tzet chuh sb’elwi yinh kanheb’ yoj haka’ metx tx’i’.

Shunil no’ noq’ chstzeyen kab’k’on no’ noq’ ti’ haxkam sukalnhe chuh hej skab’k’onhal ch’illaxi b’oj mach yelapnoj yeh tzet chuh.

_Xyalni no’ Trifi tet ni’an Wixhiko:

_Kata wuxhtaj, hin yeb’k’anab’ hune’ tzetet tawet han.

Yinh stx'ejwi no' b'oj yek' t'unhla no' yinh sq'ab' hej te' te' xin xyij sb'ah yapni no' yul hune' niman nhahch'en.

_Okanh om, mach chach xiwi, xhi no' Trifi.

Kaw x'ah b'atxna yanmah ni'an Wixhiko xyij sb'ah yokapnoj, kaw niman aq'ank'ulal xyab'e metx. Kaw k'ulch'an jilnikanoj ni'an nhahch'en, kaw ay sajil q'inal yul, ay xin hune' ch'en txukutch'en yul.

_Hawet wuxhtaj, hinmam hinmi' x'aq'ni hinmatanoj han, kaw ch'ahoj b'atxna wanmah tzalalal wilnoj st'unhujikoj yinh hanuq' han, xhi no' max.

Aymi kab' maka oxeb'oj tz'ayik x'ehik'oj no' yul hune' ehob'al tu', hato naj nhohchalal x'aq'ni elojtoj yul hune' ehob'al tu', yet x'apni yul snhahch'en xin, ay hune' tzet mach ohtajb'iloj xyal no' Trifi ti' tet metx:

_ Ek'b'alxa howeb' hok'al hab'il hinq'inal han.

_Tzet lanhan hawalni? Xhi metx, yaja' kaw tzehto hach jilni, kaw leq'ti' hachkanoj xhi ni'an Wixhiko.

Yet kaw tzeh hintoh han, xyaq' hinmam hune' ch'en txukutch'en ti' hinmatanoj yuh yel stx'ojal ayatij yib'anh ya', ha'xinhwal ch'ichamb'i ya' haka' hune' no' komon max. Ni'anch'anxanhe q'inal x'ek'toj x'ichamb'i ya' haktu' xuh spax yanmah ya', hanhk'anhe yet chwaq'noj hune' tzet ayikoj winh ti' smatanoj hune' naj winaj kaw k'ul tzet b'ay ch'oknojikoj yuh kat yelojpax hune' ti' winh han.

_Niman chawute hak'ul winh han wuxhtaj, yaja' haxa naj kajtzalal x'aq'ni walnoj leq'ti'al tawet han, xhi no' Trifi, xhi no' max.

_Mach tzet chyal hak'ul, xhi metx ni'an tx'i', wohtaj han mak tet k'ul hawaq'noj hune' ti', chach toj winh han kat schalohoj ya' wahaw han, hune' ti' ch'oknojikoj yuh ya' yuh sloq'noj yanh b'oj yanhtelaxi haxkam mach chuh sb'elwi ya', yinh haktu', chim anhchahoj ya'.

X’ichi skuyni sb’ah kab’k’onh no’ noq’ hej yinh tzettaj k’ul yuhni yuh skolni sb’ah tet hej stx’ojal chchalohoj yuh yulaj b’eh.

X’ichi skuyni sb’ah yinh stecha ninam b’el yuh yinh yanhewi, yinh mak b’ab’el ch’apni yinh hunuj anhewal, yinh syumlax hej tzetet ssat kanh kat sajchikoj yinh mach chyayk’aynhe b’oj somanta xyahikoj heb’ skab’k’onhal hune’ nhahil b’ay chmunlanhen anmah swatx’i snimanil, nab’a’ sq’ab’ te’ b’oj ch’en ch’en x’oknikoj yuh yunhe hune’ ti’ ha’ xuh yulb’al hune’ hab’il, yaja’ yuhxa tzet yilni shunil mak tzet lanhan yuni xin, xyanikoj yinh sk’ul stoh ssaynoj naj ni’an Jonás.

Machto kaw nahatoj chb’elwi yet x’eliloj hune’ no’ niman lab’ah yinh skab’k’onhal, yinh yoj no’ max x’ok tzab’noj no’ lab’ah tu’, kaw xyilwe no’ max tu’ skolni sb’ah yaja’ mach xk’oji no’. Yaja’ yuh haxkam kaw kuyb’ilxa metx ni’an tx’i’ xin, xyaq’ni t’eb’lahoj metx yinh ich niman lab’ah yuhnheb’al yelkanh no’. Yaja’ yuh haxkam xax kaw sikiloj no’ max yuh tzet xuh slapchalax yuh no’ ich lab’ah xin, x’ok no’ xewoj.

_ahhhh, kaw ya’taj jeltij sxol q’eb’taj ti’, kaw ay hej stx’ojal chchalohoj juh, yaja’ kaw how jaq’ni kokab’k’onhal, mach hunujxa tzetet chk’ojojikoj jinh han.

_Haktu’ yehi wuxhtaj, mach hunuj tzet chonh linhb’anoj, xhi metx.

X’ichikoj ni’an Wixhiko skutxb’an shunil te’ aq’, ch’ek’koj t’unhla yinh sq’ab’ hej te’ te’, tzixam xyute sb’ah metx, xsk’upnitoj metx kab’eb’ mal te’ kaw ay yip yuh skolwakoj yokpax yinh b’el hunekxa.

Chtit lemnah no’ b’alam yinh : Yinh snahatil xyilni ni’an Wixhiko hune’ te’ niman te’ kaw ayxa te’ lob’ehal q’anxa ssat yinh, ilk’anab’i Trifi, kaw ay te’ lob’ehal q’anxa yinh hune’ te’ te’ tu’ la, hjila’ mak b’ab’el ch’apni b’etet tu’.

Kaw x’anhewi skab’k’onhal no’ nixhtej noq’ ti’, yinh ha’ machtaj kayelnhe xtx’ejwi ni’an Wixhiko, ayxahatoj metx sxol sq’ab’ te’ niman te’ tu’, xyinihaytij metx te’ lob’ehal, x’ichikoj metx sloni, kaw chstzala no’ Trifi, xstzab’ni no’ te’ lob’ehal tu’, yaja’ mach ch’el te’ yinh sq’ab’ te’ te’ yet chsnhik’niloj no’, kaw xxiwkanh no’ yet

xyilni no' ta ta'an hune' no' ich b'alam ayatoj sxol sq'ab' te' te', ta'an thonhe chyil no' tzet chyute nixhtej kab'k'onh noq' tu'. Ha'tik'a tu' x'awikanh no', xyalni no':

_¡¡Ha' no' b'alam, ha' no' B'alam!!

Mach ninoj xyechma ich b'alam x'ok stzumb'enoj nixhtej noq' ti', xskol sb'ah no' sxol sq'ab' hej te' te' yaja' tzujanpax no' b'alam yinhtaj no', kaw xin itz'at swi' no' skolni sb'ah yuh xin mach chk'oji no' ich b'alam yinh no', kaw chyaq' tzanhlahoj ya' Trifi yinh snheh no', wal ni'an tx'i' xin ch'ok tx'anoj metx yinh stx'ikin, machtik'a chk'oji ich snoq'al q'eb'taj yinh heb' skab'k'onhal, yinh ha' machtaj xstzab'ayoj ni'an Wixhiko te' aq' x'ichikoj shoynikoj yinh ich b'alam masanta xximlokanayoj yoj b'oj sq'ab' no', haktu' xin x'ichikoj skab'k'onhal yotxolnhen ich b'alam.

_cuchi, cuchi, cuchi, cuchi, xhih no' max b'oj metx ni'an tx'i' tet' no' ich b'alam yet ayikoj yotxolnheni.

_Awejinkanoj han, chintaq'we yul hinti' han ta mach tzet chex wute' han, xhi ich b'alam.

_Leq'ti', cuchi cuchi, xhih skab'k'onhal, x'ichipaxikoj yotxolnhen no' ich b'alam hunekxa, - yinh ha' machtaj xayanxanhe yul ich ehob'al yuh haxkam shunil mak chpoq'pen sq'ab' b'oj chxub'li. Nanan sb'ey hej no' noq' x'apni tzalahojikoj yinh no' b'oj yaq'ni sq'ab' tet no' yuh tzet lanhan yuhni no'.

Xt'unhb'alax ich b'alam yinh hune' sq'ab' te' te', yuh maq'b'il mach chuh skolni sb'ah b'oj x'ilaxkaniloj spixan.

Paj wayab'il:_Mamin, wal honh han yilal jelkantoj sxol q'eb'taj ti' han b'oj japni b'ay ay anmah han, ¿tzet chuh japni hata b'etet tu' han?, xhi ni'an Wixhiko.

_Wohtaj han, wohtaj han b'ay tet k'otzan b'eh, xhi hune' no' yaxtunuk, chin yeb' teyet han, yaja' yilal b'ab'el chin hekolkanoj han, ay hune' no' utxum ayikoj slhoni hin hos han, mach xin chin k'oji yinh no' han haxkam kaw yolotz' no'.

Yuh haxkam q'a' itz'atpax swi' ni'an Wixhiko xin, xtxumtxun sk'ul metx, _Mach tzet chyal hak'ul miyay, chin watx'ekoj hune' stx'ojal tu' han, xhi metx.

Yinh hune' q'inanil tu', xtoh ni'an Wixhiko b'ay ay shunil hej no' sanik.

_X'awikanh no' chtanhen yokb'altoj yul sb'us no' sanik tu'.

_Ay hune' mak mach jetb'ihoj chjila, jaq'lewej.

Yinh hunep q'inanil tu', x'awikanh ni'an Wixhiko, _ehanwej yinh aq'ank'ulal, mach chwoche howal han b'oj mach stx'ojal chin hul wub'ik'oj texol han, thonhe chwoche han ta chin hekol ninoj han, xhi ni'an tx'i'.

_ ¿Tzet chawoche ni'an tzeh?, - xhih no' ix swi'al hune' sanikb'al tu'. Ta chetanhe' shos ya' mimi' yaxtunuk, kat winojtij helob'eh chelob' yulb'al niman q'inal chetanhe' no' tet ya', yaja' tajka chetzab'a' no' hos tu'.

_Ta ay hok'aloj hej k'ulla lob'ehal chawitij wet han, t'inhan hintaq'wen han, xhih no' swi'al yinh no' sanik tu'.

Yinhnhe hunep q'inanil xnohnakanoj yatut no' sanik tu' yinh lahunhk'al te' lob'ehal.

Kaw niman tzalalal tet no' sanik tu'. Yettax hune' tz'ayik tu' xin yet chyilwe sb'ah no' utxum yoktoj yelq'anoj shos no' yaxtunuk tu' kat stit no' sanik skolnojiloj no' hos tet no'.

Sheleloj tu' xin, xsyeh no' yaxtunuk tet metx ni'an tx'i' b'oj no' max ta q'a' k'otzan b'eh chtoh b'ay ay ha' niman.

Yuh haxkam kaw chstzalakanoj hej no' noq' ay b'etet hune' ehob'al tu' xin, xkollax no' swatx'i hune' te' salukub'.

B'el yul ha' niman: X'ahtoj nixhtej kab'k'onh noq' tu' yul te' hukub' xin x'ok yinh b'el, haka'tik'a yillax kab'wanh anmah mach xiw stoh b'a

y ay hej sya'tajil yuh skolni sb'ah jilni skab'k'onhal. Lanhanxa schalohoj ya' ayach yet Wixhiko, wal hin han toxa chuhuj wuh wunuj tzet chwoche han.

_Haktu' yehi wuxhtaj, xhi ni'an Wixhiko.

Kaw chuh yilni sk'ulch'anil ha' niman haxkam kaw ch'ek' t'ujla no' kay yib'anh ha' ha' chsq'amb'en tet hej skab'k'onhal: _hanik' heyehi wuxhtaj, b'ay chex tohi, mach kaw chkawxi hek'ul yinh ha' niman ti' haxkam kaw ay hej sya'tajil yul ha'.

_K'untik'a yalni ni'an kay ti' tzettaj sya'tajil ay yul ha' niman tu' tet, xwayik'oj ni'an Wixhiko ti' b'oj no' Trifi, kaw sikinajxa yuh niman b'el xax yuh, kaw aq'an sk'ul chway yab'en swahcha ha' niman, kaw k'ulch'an yab'en yay nixhtej sch'itowal ha' ha' yinh ssat, kaw aq'ank'ulal yeh shunil.

Yinh ha' machtaj:

Kolinwej han, kolinwej han, xhi hune' no' ni'an kay, ta'an ha' ni'an tz'ulikla kay ayikoj yalni hej sya'tajil ch'ek' yul ha' niman yet hunepxanahi, hune' no' niman ayuj chstzumb'eni, yaja' yuh haxkam kaw tz'ajan sk'ul ni'an Wixhiko xin, x'awitoj tet: _titanh b'etet ti' la ni'an kay, tx'ejwanh yul te' hukub' ti' kat hakolchahoj, yinh ha' machtaj x-hitzikoj no' ni'an kay xt'ujwi no' b'ay ay kab'k'onh hej no' noq' tu'.

Kaw chxiw no', xyalni no': mach chin teye' yib'anh ha' ha' ti' han xhi no', xyinakanh no' Trifi ha' ha' yul sq'ab' xschak'annhen no' ni'an kay yaja' kaw ayto sya'tajil yinh sq'inal, mach chsje sk'ul ich lohom chib'eh tu' sk'aya' yitah haktu' xuh smaq'nikoj sb'ah no' yinh te' ni'an hukub' tu' haktu' xuh slinhnitoj no' te' aq' ximnhen te', haktu' xuh stoh shunil mak yul ha' ha', yaja' mach kaw chuhpax yuh kab'k'onh yuxhtaj sb'ah tu' smaq'ni ha' ha', haxkam mach xskuy sb'ah yinh, kaw xyab'e no' Trifi ta ay hune' tzet ch'ok tzab'noj yinh yoj no'. _Xax waq'iloj han, xhi no', b'ak'anab' ayah, nixhtejalnhe x'ichikoj yilaxtoj no' sti' ha' niman tu', ti'nanh xin haxapax ni'an Wixhiko, kaw xyab'e ta ay tzet xyaktoj sb'ah sxolb'al nixhtej yoj x'ichi yinipaxiltoj sxol ha' ha', ta'an ha' hune' no' niman tx'iwkay, smam ni'an tz'ul kay xkollax yet hunepxanahi, yalanhto machto chlolaxi, xstzumb'entoj ich niman kay tu' no' ich lohom chib'eh, haktu' xuh skolni hej skab'k'onhal. Yuch'antihoxh mamin, xhi ni'an Wixhiko.

_Yuch'antihoxh teyet yuh hekolni ni'an hink'ahol han. Ta ayto tzet b'ay yilal hex kollaxi, saywej no' sotz', haxkam stojxa no' slonoj hej te' lob'ehal ay yul q'alom konhob'.

X’okpaxtoj heb’ skab’k’onhal yul spimal q’eb’taj, xtoh no’ saynoj no’ sotz’ chkolnoj yinojtoj yul q’alom konhob’.

Lanhanxa yayoj numnahi.

X’ilaxtoj yul q’alom konhob’: Xyiq’toj sb’elal x’allax tet yuh ya’ tx’iwkay b’ay ay hune’ ch’en nhahch’en b’ay ay hej no’ sotz’.

Yet xyij sb’ah yoktoj yul hune’ ch’en nhahch’en q’a’ nimej, kaw xyab’e ta ay tzet x’el yaw yul tu’, shunil ichamtaj noq’ chuh s-hirwi tu’ ch’awi, _ay stx’ojal, stx’ojal, _mach chex xiwkanh, mach tzet chex jute’toj han, aq’ank’ulal chuh jul han, xhih ni’an Wixhiko, _machoj mach heyuhuj, to yuh hune’ no’ niman lab’ah tu’ la, ta’an hune’ ich niman lab’ah hantaj hun yinh ayikoj sayni tzet sloh ha’ xstzab’nihayoj hune’ no’ sotz’ yuh slhoni, _Yilal kokolwakoj yinh shunil maktaj ti’, ha’xinhwal chonh skolo’ paxoj xhi no’ Trifi, yinh ha’ machtaj xtz’inlokanoj, hanhk’anhe tzet chyute ich yaq’ no’ lab’ah tu’ chjab’e, yinh ha’ machtaj xsb’ejnatoj sb’ah yib’anh kab’k’onh no’ nixhtej noq’ machtik’ataj tu’ aya, yaja’ yuh haxkam kaw ay yohtajb’al yinh tzet chuh skolni sb’ah xin, xyij sb’ah sb’alnikoj sb’ah ich niman lab’ah yinh snimanil, koche niman k’oltz’um xuhkanoj, k’untik’a stz’ab’ni ni’an Wixhiko niman swi’, chotxolnhelax yuh no’ Trifi, cuchi, cuchi xhi no’ chotxolnhen no’, k’anch’an ich lab’ah mach tzet chuh yhuni, _machxa chach uchwakoj yinh hej juxhtaj han, q’a’ tx’ojto chawiq’a’toj hunekojxa ta chach huluj.

B’ayxam chka stokoj ich lab’ah yalni, x’elkanh no’ yinh anhe.

_Yuch’antihoxh wuxhtaj, xhi no’ sotz’ tet, _tzet b’ay chuh hex kokolni han. Johtaj han ta hetojxa yul q’alom konhob’, kaw xin yilal japnina b’etet tu’ han, yuh xin chjoche han ta chon heyitoj teyinh han.

Hantam chonh tzala han chex toh jinh han, yaja’ mach hunuj tzet chuh hex jinitoj han.

_Yaja’ chim huh yuh ya’ xekab’ schemnhen hune’ ni’an motx yinh nixhtej stx’al kaw ay yip chyiltoj, xhi no’ Trifi.

Yinh ha' machtaj xstak'wenakanh no' xekab' aykaniktoj hata yich ich nhahch'en tu' yul sti' swatx'en hunuj motx yinh nixhtej stx'al.

Lawitik'a schemlax ni'an motx tu' xin, shunil mak x'ok xewoj yulb'al hune' aq'b'alil tu', haxkam yinhxanhe hunxa sajk'alil b'ay ch'okoj yinh b'el.

Xkolcha naj jonas tet naj kamikal : Yul q'alom konhob' xin, pak'anayoj naj ni'an Jonás ssat tx'at, ay hune' howla yab'il x'illaxi ta ayikoj yinh naj, yilal spollax sb'ajil stel yinh naj yuh yanhchahi yaja' kaw aykanh stohol hune' tu', ch'allaxi ta to hatax xk'ahayoj metx ni'an tx'i' xtx'ojb'ikanh sk'ul naj ni'an Jonás ti', ha'xa naj b'isk'ulal xlahk'onkanoj, hatax tu' machxa chb'ey naj ni'an Jonás ti' kuyum. Kaw x'ek' kutxb'alaxojkanh ch'en stohol. Kaw t'inhanxa yektoj yul swi' shunil maka ta chkamoj naj Jonás, yinhmi shunlahunh q'inal yet aq'b'alil ay hune' tzetet xponhla yay swi' nhah, kaw xiw sk'ul hune' nhahil anmah tu' yuh hune' tu', xyikanh heb' ya' sch'en b'oj ste', x'eltij heb' ya' yilnoj tzet x'ay tu', yaja' mach chuh yilni heb' ya' tzet yet, lawitu' xin ay hune' tzet yohtaj heb' ya' tzet chuh yoq'i, x'oq'kanh, ta'an ha' ni'an tx'i', kochenhe yojli ni'an Wixhiko yab'en heb' ya', _yaja' ¿tzet chuhtuj hune' metx tx'i' tu' bet tet tu'?, xhi anmah.

Chuh yillax ni'an tx'i' sxol sq'ejal holo, haxkam kaw chstzejla ch'en ni'an ch'en t'unhanikoj yinh snuq', yaja' q'a' xtoh k'ay sk'ul anmah, yilni ta ay hune' no' max tzujan yinh metx.

Hatik'a hunep q'inalil tu' xyalnikanh smam naj Jonás, hach hune' tu' Wixhiko?, toxanhe chmemon snheh metx ni'an tx'i' yab'en sb'ih.

Yinhxanahe anhe x'oktoj ya' mame b'ay ayayoj ni'an sk'ahol Jonás, k'ahol ay ni'an hatx'i' b'eyti', xmeltzo metx ni'an Wixhiko. Xmeltzo t'anhna naj Jonás xyilnil naj ta itzitz ni'an stx'i' naj.

Xtoh ya' smam naj Jonás ti' stxonhnoj ch'en ni'an ch'en iq'b'il yuh ni'an tx'i' ti' b'ay chwatx'elax hej ch'en omeh b'oj yaq'b'ilxa, kaw xin huntenan ch'en melyuh x'aq'lax tet ya' stoholoj ch'en, kaw k'ul x'elikoj naj ni'an yinh hune' polwal x'ok yinh naj,

niman tzalalal yul hune’ nhahil anmah tu’, kaw q’alomxakanoj heb’ ya’, wal no’ Trifi xk’aykanayoj no’, mach mak x’ohtajnheni tzet xyutuj no’.

NO' MAX NIMEJ SNHEH

Kaw niman tzalalal sxol q'eb'taj haxkam xpitzk'a ni'an yuninal ya' Mogu b'oj ya' Gugu, hun-majanil no' xekab' max hunq'ahan ti', ha' no' ti' skab'k'onhal mame mi'e sxol hun majanil no' noq' yul ni'an ehob'al tu'.

Kaw niman tzalalal shunil ti', haxkam xpitzk'a hunxa mak sxol hune' wayanhb'al tu', q'a' tzalalal tet shunil maka, haxkam q'a' ch'ahkanh yip shunil mak chskolni sb'ah.

Xyamikoj shunil no' max sk'atanh mame mi'e tu' yuh chstzalakoj yinh, nanan sb'ey hej te' lob'ehal iq'b'il smatanoj yuh hun-hun maka, kaw ch'ok son shunilb'al aq'b'al yuh heb' ya' sonlom yet hune' ehob'al tu'.

Yet ay hune' no' max tu' chpitzk'ahi, yilal yilaxtoj yuh smam smi' b'ay ay no' mam ichame max, haxkam ha' no' kaw ay yohtajb'al b'oj xin sk'ulal iq'b'il yuh, yul shunil wayanhb'al, haxkam yilal chstxahyelax no' ni'an tz'ul.

Kaw chulb'iliktoj ni'an tz'ul ti' sxol te' sxaj xanh chemb'il yuh no' mi'e, yet xyelax yila' no' mam ichame Mapan sb'ih, xyalnikanh no' Mogu: mamin chin hul hinyeb' ni'an hink'ahol tawet han, haxkam chjoche han ta chatxahye b'oj ta chawakoj hune' k'ulla b'ihe yinh.

Ha' tu' xyal no' lolo'la mame xstzab'nikanh no' ni'an tz'ul, yalanh sq'ab' x'ok no', xyinikanh no' yecheloj sk'ulaloj iq'b'il yuh, yet lahwi yuhni no' hune' ti' xin ay hune' niman tx'anh x'ay yinh ni'an tz'ulla max, aymi howeb'oj hah smalil niman tx'anh kaw tz'ulik yinh b'oj chxotohi, yet x'illax yinh kaw k'ul xin, x'illaxi ta ay niman snheh ni'an tz'ul, kaw xxiwkanh sk'ul mame tu' yilni.

_Mach chex xiwkanh, heyet ni'an unin hunch'an ssat yib'anh q'inal ti', Nimnheh cheyaq'a'koj sb'ihoj.

Kaw ya'taj chyaq'le ni'an tz'ul max yeltoj sajchoj, nahunhe ch'ayk'ayi maka chkan tx'apo sxol sq'ab' hej te' te' yuh haxkam kaw nimej snheh.

Kaw chtih showal yuh hune' tu', kaw ya'taj chyaq'le stx'ejwi b'oj yuhni tzet yetwanoj yuhni hunuj no' komon max.

Kaw xin tx'ihal nixhtej yetb'ih ni'an Nimnheh ti', kaw chyila tzet chuh skolwahikoj yinh, yuh mach chkan schukil, sajachnhetik'a chuh shunilb'al tz'ayik yinh t'unhkulich b'oj sajach tx'anh yinh ni'an snheh, kaw xin chstzalakanoj ni'an Nimnheh yilni tzet chuh sajchikoj nixhtej tz'ul yinh, shunil maktaj chsajchoj tu', yilal yinitoj hune' te' lob'ehal haxkam k'untik'a chsajchi shunil mak yinh snheh no', kat sloni no' te' lob'ehal. Yet chlahwi shunil mak sajchi xin, yilal yilaxkanh snheh no' kat sk'alb'alaxkanh, yilal ay hunuj mak chkolwahikoj yinh xin, kat smeltzotoj yul yatut.

B'elay yek'kantoj q'inal xin, chch'ib'kanh nixhtej max, nixhtejalnhe xuh yanikanoj hej sajach yet stz'ulal, x'ichikoj yanikoj yinh sk'ul kam yohtajnhen tzet yeh q'eb'taj b'ay aya, kaw ayikoj yinh hune' q'inalehal b'ay chyoche yohtajnhen shunil, kaw b'isk'ulal xuh kanoj sk'ul ni'an Nimnhe haxkam etza machxa kaw chyil nixhtej yetb'ih yinh sni'antohal.

_Mach yelapnoj yeh hinq'inal han, ta chuh wuh hintoh hata nahat b'ay machxa chuh wilni wetb'ih han, xhi ni'an Nimnheh, yaja' kaw b'isk'ulal yab'en sb'ah.

Kaw chstz'a' sk'ul no' Mogu b'oj no' Gugu yinh no' ni'an tzeh haxkam b'isk'ulal yehkanoj, kaw chyilwekan no' yaq'ni snimanil sk'ul, yaja' nab'a'nhetik'a.

X'apni hune' tz'ayik yet xswatx'en no' Gugu hune' ni'an stx'uy yaxtz'antz'o yelaw, kaw xin k'uxan ch'ok yinh yiktaj ni'an Nimnheh, x'ok sk'alnojkanh snheh b'oj xin xyaytoj yul ni'an tx'uy. Kaw xstzalakanoj sk'ul ni'an max ti', ya'tajtik'a chsb'elwi yuh haxkam al snheh tu', tzan b'ay chka stokoj ch'ay yalil, kaw xtotik'a ek'toj tx'ihal q'inal xtoh q'ayikoj yinh tzet haka' yekoj tu', ya'taj chyaq'le yahtoj swi' hej te' te' yuh yalil snimanil.

X'oktoj yinh yanmah yohtajnhen tzetet ay yoktoj tu', x'ok smunlanhenoj tzet chuh yiq'ni yip sq'ab' b'oj yoj yuhnheb'al hab'an chub' stx'ejwoj sxol sq'ab' hej te' te' b'oj yuh skolni sb'ah; nanannhe tzet xuh kanoj yuh skolwahikoj yinh smam smi' yuhnhe yiq'ni yip snimanil haka' kaw yehi.

Xkolwahikoj smam yinh swatx'en hunq'ahan alla tzetet yuh kam yiq'ni yip b'oj yuh kam yok yip sq'ab'; kawla maxxa no' ti'nanh, haxkam kaw hab'anxa yek' t'unhla no' yinh sq'ab' hej te' te' yuh haxkam machxa nab' chyab'e no' yalil ich niman snheh.

X'apni stz'ayikalil b'ay x'ijb'alaxtoj yuh ni'an yetb'ih Totu sb'ih.

_Wuxhtaj om, tonh kohoyo' ninoj kob'ah sxol q'eb'taj b'ay ay no' tzuk'b'alam haxkam hat ay te' lob'ehal q'a' k'ultukanoj b'oj heb' ix ix q'a' aris, tonh… chin saya' haq'anab' han.

_Tzimi om, xhi ni'an Nimnheh.

_Xax yal hinmam wet han ta kaw chonh xiw japni b'etet hune' ehob'al tu', haxkami hat kaw ay no' nimq'ejb'itx'otx' b'oj no' tzuk'b'alam.

_Mach chach xiwkanh hat chb'ey shunil nixhtej tzehtaj paxhyal, hatnhe chyiq' heb' naj heb' ix eltich'anla ix yixaloj.

_Mam ¿b'ay xawohtajnhe hinmi' han?, xhi ni'an Nimnheh.

_B'ay ay hune' ehob'al kaw k'ulch'ankanoj, kaw chtit hune' tz'ayik tu' yinh hink'ul han haxkam ahatoj ya' yib'anh sq'ab' hune' te' te' b'oj ayinpaxatoj yib'anh hunxa han, xwiloj hune' kaw snimejalil b'oj kaw xuq'la lob'ehal, t'anhanonhikoj jinh hun-hun honh, lahwitu'…

_Lawitu' tzet mam, _Xhi ni'an Nimnheh.

_Lawitu', xkach pitzk'ahi.

Yel chaltu' tato shunil mak chb'ey b'etet hune' ehob'al tu', xhi ni'an Nimnheh.

Kaw chtx'ejwi b'oj xin chstzalakanoj nixhtej tzehtaj max ch'ek'kan t'unhla yinh sq'ab' hej te' te', kaw nimej b'oj ay yip jilni no' Nimnheh, haxkam walxamkam kaw tzet hun no' kaw itz'at yaq'ni paxoj.

Yet x'apni b'ay ay hune' te' niman te' xin, xyalni no' Totu tet:

Kata wuxhtaj, ilk'anab'i: _Yet xspohnitoj no' sq'ab' hej te' te' yuh sq'ab' , hune' ehob'al kaw k'ulch'an jilnikanoj xyil no' Nimnheh, machto hunuj b'ay xax yil no' hune' ehob'al haka' hune' tu', hej snuq' ha', ha' niman, no' ch'ik, te' lob'ehal b'oj heb' ix eltich'anla max, mach chyulkan sk'ul no', wal sk'ab'ikantoj sti' no' yilni.

Yet x'apni no' b'ay ay shunil hej no' max xin, ay hunq'ahan x'alni:

_¿Machtaj ti' no' Nimnheh chjet sajchi yinh koni'antohal?

_Wak'a' xuh sch'ib'nakanh, kaw k'ul jilni, _xhi hun majan no' nixhtej max ix.

_Kaw aris hach, wak'a' yinh ichamtaj haq'ab'.

Xyalnikanh no' Totu:

_Hex wetb'ih, ha' no' ti' Nimnheh sb'ih, ta cheyila xax kaw ch'ib' no'.

¿B'aytu' xin ay snheh no'? _Ayiktoj yul ni'an stx'uy no' ijb'il yuh tu', yuh hab'an stx'ejwi no' yib'anh sq'ab' hej te' te'.

Xkaj puliloj ssat ni'an Nimnheh xin, xyalnikanh:

Tajka chawala'tij shunil nixhtej tzet xikiltaj wet han, wuxhtaj.

_Ay xin hune' ix ni'an max xyalnikanh tet no':

Ni'an arisla tzeh, ¿taxka chuhawanitij hune' lob'ehal tu' wet han la?

_¿Tzet lob'ehal?, xhi no'.

_Hune' ay b'etet tu' la:

Ix ni'an max ti' xin, Lili sb'ih ix, xsyeniltoj ix yinh yiximal sq'ab' xyalnikanh ix:

Yilal haq'axpon b'ay ay hune' te' niman te' tu' la, kaw xin ay no' nimq'ejb'itx'otx' b'oj no' tzuk'b'alam yechmani mak hunuj honh chonh ayk'ayi kat joknikoj itahil tet no'.

_Uuuuuy!!!! kaw chonh xiw jab'eni, xhi no' Nimnheh.

_Kaw yuhnhe hun ix ni’an arisla ix ti’, chinh toj han, xhi no’ Nimnheh, chstxumtxun sk’ul no’.

Yuh haxkam kaw kuywinajxa no’ xin, yinh ha’ machtaj x’ek’natoj no’ sxol hej sq’ab’ te’ te’, hun tenan hej no’ noq’ tu’ t’anhanikoj yinh no’, kaw hab’an xuh yinihaytij no’ te’ lob’ehal chyoche no’ ni’an ix, kaw xk’ay sk’ul shunil mak x’ilni, yaja’ q’a’ xk’ay sk’ul shunil hej no’ noq’ x’ilni, yaja’ q’a’ xk’ay sk’ul heb’ no’ nixhtej ix max xilni.

Xstz’oh no’ Lili no’ Nimnheh yuh yaq’ni yuch’antihoxh yuh tzet xuh.

Kaw aris hach, jalab’k’anab’ tawet han la tato machto hunuj honh ti’ xax honh apni yinh hune’ sq’ab’ te’ tu’ han, tonhe chonh hul matz’loj han, kaw helan hach haxkam maq’b’il mach chach chxiwi.

Yinh hune’ q’inanil tu’ x’ay pak’na no’ Nimnheh haxkami ta’an leq’ti’al x’allax tet, ya’taj xuh yijni sb’ah yilaxtoj b’et hune’ nahat ehob’al tu’.

Tonhe t’anhantoj no’ Manfred yinh snahatil yilni tzet chuh hej no’, ha’ no’ ti’ chstzotel tet no’ Lili, ich ti’ niman max paxoj, tzet hun no’, payxa xin x’ichikoj yilweni tato ch’ok yanmah ix Lili ti’ yinh.

Kaw xtit lemna chyil no’ Manfred ti’ yet xyilni no’ ta kaw tx’oj chyute ix Lili ti’ yinh no’ Nimnheh, kaw ha’ machtaj ayxanakoj no’ Manfred ti’ yuchnikoj no’ Nimnheh ti’ yinh howal.

_K’anch’an, chpotx’laxoj no’, _xhi hun majan ch’elkanh yinh anhe yilni ta kaw lemanti chyil no’ Manfred ti’, yalanhto machto kaw chyul sk’ul no’ Nimnheh ti’ yinh kaw k’ul, kaw x’ilaxiloj spixan no’ b’oj xmaq’ot no’ yinh k’ul yuh no’ ich aq’om howal tu’.

_Machxa sjeh hink’ul hach wila’toj hej b’et ti’ han, ta chachto t’anhxokoj yinh ix, maka chach tzoteloj tet ix, chach hinpotx’o’kan han, xhi no’ Manfred.

K’anch’an ni’an Nimnheh, xulankanayoj b’oj kaw lahwinajxakanoj xpaxtoj yatut, Mach xin xsjeh sk’ul no’ Manfred tu’ ta ay mak chkolni no’ Nimnheh ti’, kaw lanho xyij sb’ah yapnikanoj no’ yatut.

Kaw b'isk'ulal yeh smam smi' no', haxkam k'anch'an no' Nimnheh, kaw x'ek' ya' yanmah no' yuh yijni sb'ah yeltij yul yatut; wal ti'nanh kaw xyaq'iloj no' chyab'eh. Kaw ya'taj xuh yinipaxkanh sb'ah no' hunekxa.

X'apni no' Tutu, no' yetb'ih no' Nimnheh ti' b'ay ayah.

_Hanik' hawehi wuxhtaj, _xhi no'.

Kaw k'ul wuxhtaj, yuch'antihoxh tawet chach hul hin hawila' han.

Niman chawute hak'ul winh han haxkam mach xuh hach hinkolni yinh howal han, yaja' wal no' Manfred tu' xsmaq' no' mak x'ok hach skolnoj.

_Chsq'an ix Lili snimanil hak'ul yuh haxkam mach xyaq' b'inahoj ix no' Manfred tu', haka' jilni tu' chach yoche ix.

_Machoj wuxhtaj, hab'an kotxumni ta tzalalal yeh ix yinh no'.

_Jaq'a'kanoj tzetet haka' yekoj ti', hat chin ehoj han masanto ch'apnoj stz'ayikalil b'ay chinkamoj han.

Melmon yek'kantoj q'inal, yaja' wal no' Nimnheh tu', aykanikoj b'isk'ulal yinh yanmah no', x'okpaxkan tx'inna b'isk'ulal yinh yanmah no' hunekxa.

Nahunhe chb'ey no' Tutu ilwal yinh no' Nimnheh ti', kaw xin mach sb'ih tzet yekoj yanmah no' yinh no' Tutu tu', nahunhe chyaq' no' yuluj sk'ul no' ta mach chkan no' yinhtajiloj.

_Tonh paxhyal wuxhtaj, chwaq' hintzoti' tawet han ta mach chach wiq'a'toj b'ay ay no' b'alam han, tihk'ohojab'toj ninoj juh.

Mach chsejtoj hink'ul han, mach hin hamanil han chuh wuh han, _xhi no' Nimnheh.

_Yaja' yuh haxkam kaw ch'awikanikoj no' Tutu yinh no' xin, xyij sb'ah stak'wen no' stohi, kaw nimantaj tx'ejwal chuh no' chtoh no', chyiq' sk'ul no' sloni hej te' q'inhla sxaj telaj b'oj hej te' lob'ehal q'a' q'anxa.

Niman ohtajb'ale chyohtajnhe naj nimnheh : K'untik'a sb'elwi hej kab'k'onh ti' xin, ay hun majan hej no' max xmajchen sb'eh no', aymi no' hunk'aloj, xshoyni no', no' yaq'b'il tu', x'ok no' smaq'nojayoj, mayuh xin kaw ay yip no' Nimnheh ti' b'oj ay yohtajb'al no', mach chk'oji no' yinh shunil no' max tu', ay hune' no' ich sxol no' max tu', x'iniloj ni'an stx'uy no' yinh yiktaj, machxa xkolwahikoj hune' ti' yinh no' yuh skolni sb'ah, to machxa chuh yek' t'unhla no' yinh sq'ab' hej te' te' yuh skolni sb'ah, x'illax xin ta maqb'il machxa chuh skolni sb'ah no' Nimnheh ti', xtenlaxtij no' sxol sq'ab' hej te' te' yuh hune' no' max yuhnheb'al skam no'. No' Tutu xin, xax elkanh ni'an no' tet stx'ojal tu', x'awikanh no' tet:

_Tonh wuxhtaj, elanhkanh tet no'.

K'untik'a yalni no' hune' ti' xin, lanhan stitk'ay no' Nimnheh, yalanhto machto kaw ch'ay no' ssat tx'otx' xin, xstzab'ikanoj snheh no' yinh hune' sq'ab' te', xkolcha no' tet naj kamikal, kaw t'inhanxa skam no', yaja' yuch'antihoxh tet snheh no' mach tzet xuh no'.

Yet x'ayapnoj ssat tx'otx' xin, xyikanh snheh x'elkanh yinh anhe, yaja' machtik'a xuhi, haxkam x'okpaxkan x'ayna ichamtaj max yinh.

_Chach kopotx'o' han xhi naj ich ijb'alom. X'ichikoj no' skutxb'an hej sq'ab' te' te' yuh smaq'ni no' Nimnheh tu' b'oj spotx'nikanoj.

_Xax waq'iloj ti'nanh han, xhi no'.

Toxanhe t'anhanikoj no' Tutu yilni, ham yalni no' ta machxa b'aq'inhaloj chyila' no' yinh no' yuxhtaj tu'. Tonhe chstzehyelax no' yuh shunil ichamtaj max, haxkam kaw tzet hun niman snheh no'.

_Kaw lahwinajxakanoj no' Nimnheh tu' b'oj chwojwonkanoj yanmah no' yuh showal, yinh ha' machtaj x'ichikoj snheh no' stzab'ni ichamtaj ek'najla max ch'etan no' kat syumnitoj sxol kaq'e', kaw hab'an yoknikoj snheh no' yuh, yinhtik'a tzet chyoche yub', kaw aykanoj yip b'oj kaw chstzalakanoj no' haxkam tzet mach kaw xkolwakoj yinh no' yuh yuni tzet chyoche yub', ha' xkolni no' tet naj kamikal, k'anch'an ichamtaj max, x'elkanh yinh anhe.

Walxamkam kaw lahwinajxakanoj, kaw tzalalal yeh no’ Nimnheh.

X’ay no’ manfred b’oj ichamtaj b’alam : Yaja’ haxkami machxa mak haka’ no’ chyab’e, x’ok yinh sk’ul no’ Nimnheh tu’ stoh b’ay ay yehob’al hej no’ b’alam, kaw chyoche schab’ sb’ah b’oj no’ Manfred, yalanhto mach ch’apni yul hune’ ehob’al tu’ xyila ta kaw tzalalal yehkanoj shunil no’ tzehtaj, kaw niman tzalalal x’ok yinh yanmah ix Lili ayikoj ix sxol shunil maka, kaw xin chyoche no’ Nimnheh tu’ ix, kaw chb’ayb’on no’ Nimnheh tu’ xiwkilal b’oj yuh yochen ix, kachan xin machik’oj no’ ich Manfred, xyiloj no’ hune’ te’ k’ulla lob’ehal yinh snheh xyaq’ni no’ tet ix Lili, yuh kaw chstzala ix xin, xslaq’ni ix no’ Nimnheh. Hatik’a tu’ xpaxkan tz’inla shunil no’ max, haxkam kaw mayanxanhe yaw no’ ich Manfred yuh showal. _Ti’nanh chach kamoj, wal ti’nanh chach hinpotx’o’ han, tzujantik’a chub’ stoj ix Lili ti’ tawinh.

Ha’ lanhan yalni no’ xin xyaq’ni t’eb’lahoj no’ yinh ix Lili, xsukb’ikaniloj sk’ul ix yuh, yinh anhe xtzab’ no’ Nimnheh ix Lili yinh snheh, xyanik’oj naj ix tet naj yetb’i Tutu yuh stanheni.

Kaw niman howal xya’ skab’k’onhal no’ ichamtaj niman max, lahan xin yaq’ni no’, kaw hab’antajnhe xuh stzab’ni no’ Nimnheh ti’ no’ Manfred yinh snuq’ xsyumnitoj no’, no’ ich tu’ yinh te’ te’ b’ay tenantoj no’ B’alam, xq’ahtoj sq’ab’ te’ te’ b’ay x’apni no’ smaq’noj sb’ah xin b’ehtik’a xuh yay no’ b’ay ay shunil ichamtaj b’alam yechman yitah, k’ajam xin niman howal ayikoj sxol no’, x’ayapnoj no’ Nimnheh tu’ skolnoj no’ Manfred tu’ tet hej no’ b’alam, k’anch’an ichamtaj b’alam haxkam machxa b’aq’inhal xmeltzopax no’ b’etet tu’, wal no’ ich Manfred xin, x’elkanh no’.

Wal ti’nanh ha’xa no’ Nimnheh swi’al yekoj sxol no’ max, kaw chstzalakanoj no’ haxkam xyiq’ no’ ix ni’an max kaw chyoche yixaloj, chtik’a chalohi kat yilot skab’k’onhal swi’ te’ ich niman te’ yet no’ b’alam.

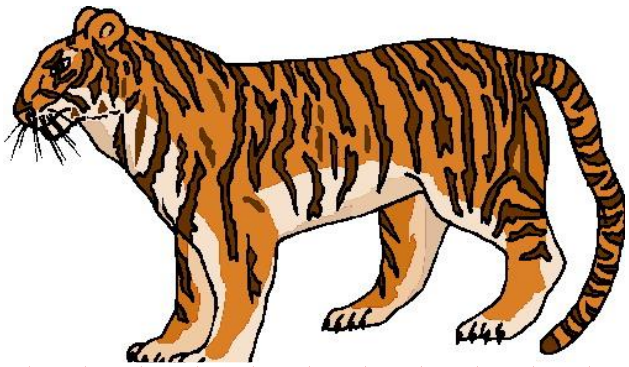

NAJ B'AHWAHOM ICHAM CHIYOH ROMULO SB'IH

Yul hune' te' yehob'al no' alom noq', kaw ay no' kaplaxh, ixnam wakax, hej no' xhik, no' kaneluh, no' axhnah, no' icham b'oj no' ixnam chiyoh.

Ay xin ya' icham chiyoh Rómulo sb'ih yul yehob'al no' chiyoh tu', kaw ek'najkanoj no' ti' haxkam tonhetik'a ayikoj no' yetan yaq'b'ilxa hej no' noq', chstzeye no' maka smaq' no' yaq'ni.

Yet hune' tz'ayikalil x'ek'toj hune' no' kaplaxh, xyalnikanh xin no' Rómulo ti' tet no':

_Jilkob'ah b'ajb'otajlejla kaplaxh, kaw xa skulusnhe sb'ah hawoj yuh kaw b'aj hachxa, jajajajaja chstzeb'i no'.

Jilkob'ah paq'an stxikin, mach hawohtajoj hawilni hum jajajaja, xhi pax no' tet no' Axhnah.

Hune'nhetik'a sunilb'al hej tz'ayik, aynhetik'a stx'ojal chyil no' yinh yaq'b'ilxa hej no' noq'. Hun-hun tz'ayik yab'elax chtoh yul snuq' no' stzeb'ih b'oj stzeyen yetb'ih.

Ha' no' Rómulo ti' swi'al yekoj yul speyab'il no' chiyoh, haxkam huntaj el ch'allaxiloj hanik' chlowoj no' hanhetik'a, no' ti' b'ab'on yek'i, mach hunujxa no' icham chiyoh b'oj no' ixnam chiyoh chuh slowi haxkam yetnhe no' shunil yalni.

Aypax hunxa ni'an icham chiyoh Crispin sb'ih, yaja' yuh haxkam kaw b'ajkan no' xin, kaw chstzeb'ih no' Rómulo ti' yilni no'.

Q'aynajnhetik'a naj Rómulo ti' yahtoj swi' hune' te' nimej te' yuh yilni tzet chuh suhnil hej no' noq' kat yiq'ni sk'ul no' stzehyeni.

_Hanik' hawehi, b'ajtaj lej, q'a' kistal hach jilni ti'nanh. Lawitik'a kaw yiq'ni sk'ul no' stzehyen suhnil hej no' noq' xin kat yaytij no' swi' te' nimej te' tu', kat yichikoj no' st'ohni, yeltoj yoj b'oj sq'ab' yinh no' Crispín ti'.

_Tzet yuh kaw kistal b'oj kaw b'aj xuh hin pitzk'a han, mach nab' chuh hinkolni hinb'ah han.

Yinhmi swaj q’inal yet sajk’alil, x’apni ya’ yahaw b’ay ay no’ chiyoh tu’, x’ok ya’ saynoj b’aytet no’ icham chiyoh q’a’ nimej b’oj q’a’ b’aq’ich; k’anch’an no’ Rómulo, x’ilaxkaniloj shunil sxil no’ yuh yahtoj no’ tahoj.

Hatax hune’ tz’ayik tu’ kaw x’ehik’oj shunil no’ noq’ yinh aq’ank’ulal sxol hej no’ chiyoh, haxkam machxa mak ch’etan no’.

Kaw xyaq’ no’ Crispín, yuch’antihoxh yuh haxkam kaw b’aj no’, haxkam ta b’aq’ich no’, ham no’ x’ahlaxtoj tahoj itahil.

NO' KAJXULEM

Yet hune' tz'ayikalil, x'ok yinh snab'al no' kajxulem shelni yehik'oj ssat yib'anh q'inal, xax kaw sikiloj no' sloni hej q'a'illa tzetet b'oj tzet b'ejb'ehal yehi, yuh xin x'ok yinh sk'ul no' yuhni tzet chuh yaq'b'ilxa hej no' noq'.

_Wal yinh hune' tz'ayik ti', haka' yehik'oj no' t'iw haktu' chub' wehojik'oj han.

Tonhe t'anhanikoj no' xin, xyilni no' tzet xuh yay no' t'iw yinh nux yuh stz'ab'ni yinh ha' machtaj no' xhik, no' lab'ah maka, no' kay.

_Hakinpaxtu', chuh wuhni hune' tu' han, kaw sq'an hink'ul hinlob' no' k'ulla chib'eh han, xhi no'.

Kaw xyitz'atnhe sb'ah ich kajxulem xyiq' sk'ul no' stit hixna yib'anh hune' ni'an xhik, yaja' yet lanhanxa yayoj no' yib'anh ni'an tx'ejwomla xhik xin, xyichen no' yiniloj yip, yaja' nab'xanhe haxkami xax tohkan t'okna sup sti' no' yul tx'otx' tx'otx'.

X'ah linhnoj ni'an xhik hune' q'inanil, kaw xin chkam no' stzeb'i x'elkanh no'.

_Wal ti'nanh tita'ka q'a' hab'an, hin lob'na te' lob'ehal han.

Yet sajk'alil xyil no' tzet xuh stit hun tenan no' ch'el yetb'ih sb'ah slinhb'anoj sb'ah swi' hune' te' te' kaw aykan ssat, kaw kuyb'ilxakan no' stzab'ni te' lob'ehal yinh yoj b'oj xin yinh ssup sti' no' spatz' te' kat sb'iq'nihaytoj no', _kaw xuq' xhi ichamtaj ch'el.

Yet chyilwe no' ich kajxulem stzab'ni hune' te' lob'ehal yuh yoj xin, mach chuh yuh no' haxkam ch'eltoj masna yul yoj no' kat yayk'ayi, kaw walxamkam tzet kaw xyute sb'ah no' machtik'a xuh yuh no' sloni hune' te' lob'ehal tu'.

Yet lanhan yek' no' yib'anh ha' niman xin, x'okpax yinh sk'ul no' spak'i ayujhal, kaw xyoche no' yehik'oj haka' no' tu', xyumninatoj sb'ah no' yul ha' ha', k'anch'an ni'an kajxulem, ta machtaj yuh yojomal ha' ha' tu' xkami.

Yinhtax hune' tz'ayik tu', x'okkantoj yul snab'al no' kajxulem ta nanan chuh yehik'oj hun-hun majanil tzetet ay ssat yib'anh q'inal b'oj ta yilal tzalalal jeh yinh tzet chuh jehik'oj.

Yet sq’ejb’alil xin, xyil no’ tzet chuh sk’uxnihaytoj hej yetb’i no’ hune’ kamnaj noq’, kaw suhnil sk’ul no’ x-hitzikoj no’ sk’atanh, x’ok no’ slonoj hune’ niman silan chib’eh.

_ahhhh, kaw xuq’, xhi no’.

K'UL YANMAH

Yet hune' tz'ayikalil, xul komam Jahaw ssat yib'anh q'inal yaja' haka' anmah kaw meb'a' yehkanoj ya', yuhnhe yilni ya' tzet sk'ulal sk'ul b'oj stx'ojal sk'ul anmah.

_Ay hune' ya' mama' kaw q'alom x'ek' ya' hej b'et tet tu' xyalni kanh ya' tet komam Jahaw:

Kat winh han, chach hinlanha' han, yaja' yilal hamunlawoj yinh k'ul yuh hatohlan han hawitah wet han, wal ssat yib'anh q'inal ti' mach tzet matanil yehi.

Lawitik'a sloni ya' ni'an tzet xsloh, x'alaxkoj ya' munlahoj yuh ya' ich kaj echem.

_A' hunuj hin melyuh yinh sb'ih Komam Jahaw, xhi komam Jahaw tet hun ya' ich x'ek' hej b'et tet tu'. X'ah linhnoj ya' xyiniltij ya' ich tab'an smelyuh, lawitu' xyalnikanh ya', niman chawute hak'ul wuxhtaj, ham walni han ta ay spohil hinmelyuh iq'b'il wuh yuh waq'ni tawet han, yaja' ta'an machoj, nab' nimej ssat hin melyuh han. Lawi yalni ya' hune' ti' xin, xtoh ya'.

Hune' ya' komi' kaw meb'a' jilni, xyalnikanh tet ya':

Kat winh han tat, xhi ya'. X'apni heb' ya' yul hune' te' ni'an nhah smeb'a'iltajnhe yehi, mach stzej q'aq' b'oj mach tzet yul, hune'nhe mohan hej te' chem ayiktoj yul nhah tu'.

Tz'onhyan, chkokab'nhe itah ti' jinh la.

Xyaq'ni ya' komi' niman uk'b'al skapeh ya' komam b'oj ixim wah q'a' nimej tet ya'.

Yalanhto machto ch'ok heb' ya' skab'wanhil wa'oj xin, xyaq' ya' mimi' syab'ix tihoxh b'oj xyaq' ya'

yuch’antihoxh tet komam Jahaw yuh tzet ay tet.

_Wa’anh, ta chawoche chuh hakan b’ay ay hin ti’ han.

Hatax hune’ tz’ayik tu’ xin, kaw ay stxahyeb’al komam Jahaw xyaq’ yib’anh ya’ komi’, kaw ay q’alomal xtit tet ya’ yuh sk’ulal yanmah ya’ yinh anmah meb’a.

NAJ AQ'EH

Kaw ohtajb'il naj Daniel yul konhob', haxkam alonnhetik'a yek' tzettaj ch'ek' yul konhob' yuh naj.

_wala'k'anab' teyet han ta kaw uk'um te' naj Manel b'oj lanhanxa spohnitoj sb'ah naj b'oj yixal; _Ayxa tzet yeh ix Malin yaja' mach ohtajb'iloj mak smam ni'an unin; _Xyumlaxiltij naj Kap yinh smunil yuh mach chmunla naj…

Haknhetik'ati' hun-hun tz'ayik, kaw ayxa howal ch'ok sxol anmah yuh yaq'ehal naj, tx'ihal maktaj chstalahi yaja' aypax maktaj maq'b'il machxa chuh yilnikanoj naj.

Kaw ch'ay tz'onhnoj naj yul xewb'al/paxhyalb'al yuh yalni naj tet shunil mak tzettaj yohtaj.

_Daniel hey, tzet kaw chawute hawohtajnhen shunil tzetet ch'ek' yul kokonhob', xhi hune' ya' _ahh to kaw yilal jek' yalanhiloj hej tzetet b'oj kotoh jilnoj b'aytu' kaw chuhi. _Yettik'am aya pujb'ahom ab'ix hach om, xhi hunq'ahan heb' ya' tu' tet naj.

Haktu' xin, yaja' mach hin hamanil woktoj yinh kuyum han, yinh haktu' xin machxa mak ch'inojkanh ab'ix.

Yet hune' tz'ayikalil xin, xyab'e naj ta ay kab'wanh heb' naj tzehtaj ayikoj yaq'ni howal, yinhxanhe anhe x'eltoj naj yuh yilni maktaj, b'ak'anab' aya, ay hune' naj xsyumnitoj hune' ch'en ch'en yinh naj chyet aq'ni howal tu', kaw k'uxan xin swi' naj Daniel xyij yuh naj, etza xkam naj yuh ch'en ch'en.

_Ha' ti' chwi' yinh, yuh mach ch'eh waq' ti' yinh aq'ank'ulal han, xhi naj.

HUNE' NAJ KAW ITZ'AT SWI'

Ay kab'wanh heb' naj winaj x'ilwelax yuh yaq'lax yet smunil.

Naj yetb'i sb'ah b'oj ya' ijb'alom yinh munil, hune' no' ni'an eltich'an tz'unun x'aq'lax tet naj, wal hunxa naj xin hune' no' maykuh x'aq'lax tet.

Maktik'a b'ab'el chtxonhnoj tzet x'aq'lax tet tu', ha' chkanoj yinh munil.

Hujeb' tz'ayik x'aq'lax tet skab'wanhil heb' naj, yuh stxonhni tzet x'aq'lax tet.

Yinh ha' machtaj xtohna no' ni'an tz'unun, howeb' mil q'uq' ch'en melyuh x'aq'lax yinh no'.

Yet x'apni sq'inanil yek' heb' naj yinh heb' ya' ch'ilwen tzet xuh stoh hej txonh tu' xin, shunil mak xk'ay sk'ul yab'eni ta lahunheb' mil q'uq' xuh stohpax no' maykuh, xpalk'on yiktaj x'ahtoj stohol no' sataj no' tz'unun.

_Tzet xawute hab'ah? Xhi ya' swi'al tet naj.

_To xin tz'ah no' maykuh ti' yinh nanan yelaw han, yuh xin kaw hab'an xuh stoh no'.

_Tzet xin chawute' hab'ah yet ch'ilchahoj syelal yuh naj loq'om.

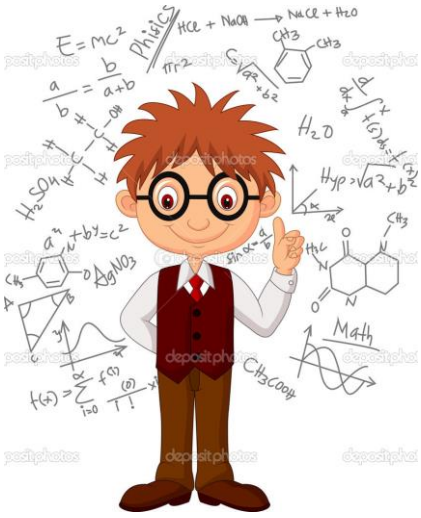

_Xwal tet ya' loq'om han ta ay spaxb'anil no' masanta ch'okoj ha' nhab' ta yilal yehi, yaja' haxkam wohtaj han xin ta chin hatohla' yuh hinmunil han, chwaq'a' paxoj smelyuh ya' tet han.

Yuh yitz'atil swi' naj, sk'ulal naj b'oj yalni naj syelal, ha' naj xkankan yinh munil.

NO' LOLO'LA LAB'AH

Kaw lolo'la lab'ah no' ni'an ix lab'ah Haq'b'al sb'ih, shunil hej no' lab'ah chstzeyekanoj no', ha' no' q'a' nimej sxol shunil no', hakpaxtu' xin ta ha' no' q'a' howpaxoj.

Yinh huneknhe schih no' nixhtej noq' ay sxol q'eb'taj, yet chyalni sk'ul no' xin slonitoj no' yet haka'il.

Ay yala' no' shunil hej no' noq' huneknhe chuh yalni sb'ih no', b'oj ta kaw chxahannhelax no' huntaj el ch'ek' no' yinh ssat yaq'b'ilxa nixhtej noq', mach chchah swi' shunil hej no' noq' hune' ti' yaja' haxkam chxiw tet no' xin yilal syijyeni.

Yet hune' tz'ayikalil xin, x'ayk'ay no' tx'ow yul hune' holan nohnaj yuh ha' ha', yalanhto machto chhiq'wi no' ti' xin, x'ilcha no' yuh hune' no' lab'ah chlonoj no' yehi, yaja' haxkam kaw chxiw sk'ul no' ni'an ti' xin xyalnikanh no':

_Mach chin halob'toj han, wohtaj han ta wal hex lab'ah hex ti' kaw kajtzanajxa hejk'ul yinh no' Haq'b'al, no' niman lab'ah, wohtaj han tzet chub' kopotx'noj no', ta chin hawiltij b'etet ti' han b'oj ta mach chin hapotx' han, chinpotx'o' no' Haq'b'al tu' han.

_Ta mach chin k'ojoj yinh no' han, chin halob'toj han xhi ni'an tx'ow.

Xkolcha no' Tik ti' xin, yaja' tak'web'il yul sti' no' ta spotx'o' no' no' Haq'b'al.

Xswatx'e no' Tik ti' hune' no' ni'an tx'ow yinh no' ixkab', hat xb'ey no' yi'atij b'ay ay hune' no' ajan mach howoj, kaw xin ay yitz'atil swi' no', xswatx'enayoj no' hune' no' ni'an tx'ow kaw tx'owtik'a jilni, xstz'ahni no' ni'an tx'ow tu', lahwitu' xyayoj no' yul sb'eh no' howla lab'ah.

Yet xyilni no' Haq'b'al ni'an tx'ow xin, yinh ha' machtaj xyumninatoj sb'ah no' yib'anh, x'okna tx'anoj no' yinh ni'an tx'ow, machtik'a xuh sb'iq'nihaytoj no' b'oj yiniltij no' ni'an ixkab' tx'ow yul sti', nixhtejalnhe xpax yip no', haktu' xuh skam no'.

Hatax hune’ tz’ayik tu’ xin, kaw niman tzalalal yehkanoj shunil nixhtej lab’ah, yuh yitz’atil swi’ no’ Tik lahwitu’, xstaq’wekan shunil no’ lab’ah yul sti’ tato machxa b’aq’in chslob’ no’ no’ tx’ow.

NAJ LEQ'TI'LA LAMUN

Ay hune' naj winaj yul konhob', leq'ti'la Lamun sb'ih.

_Mam Kap, lanhanxa yetaxkantoj nixhtej hatz'unub', aymi hok'alk'onhoj no' wakax chlohnikanoj ixim ixim, ¡as tzumb'e' no'!. Xhi naj Lamun.

Kaw x'ok yinh sk'ul ya' Kap xin, yinhxanhe anhe x'ahtoj ya' yib'anh scheh xtoh ya' yilnoj; yet x'apni ya' b'ay ay stz'unub' xin, mach hunuj no' wakaw xyil ya'.

_Pelnan, xkam hak'ahol yuh haxkam x'ayk'aytoj ho' yul ha' niman… Kaw x'ek'kan ya' Lamun saya' sk'ahol, ch'oq' ya' b'oj kaw b'isk'ulal yeh ya' xmeltzo ya' yul yatut, ha' x'apni ya' xin xk'ay sk'ul ya' yilni tato sajchoj chuh ni'an sk'ahol ya' b'oj nixhtej yetb'i, ta'an hune'xa leq'ti'al xyapaxikoj naj Lamun tet ya'.

NO’ SANIK B’OJ NO’ KAJKOH

Sxol q’eb’taj xst’inhb’a, no’ Kajkoh hune’ yamb’ab’ahil, b’ay yilal yok shunil no’ noq’ stz’ajoj haxkam yilal syijyelax tzet chyal no’ swi’al ti’.

_Hayin swi’al wekoj sxol q’eb’taj ti’ han, chwal teyet han: yuh haxkam xax tib’ayiloj wuh yinh mach tzet chwuh han, chinq’an teyet han ta yilal hesayni hunuj mak kaw k’ul yinh howal kat waq’noj b’oj han, ta ay hunuj mak ti’ chk’oji hinyinihayoj han, ha’ chkanojkanoj swi’al q’eb’taj ti’, hune’ x’ahaw chwaq’ tet han yuh skuyni sb’ah yinh k’ul.

Kaw x’ok hej no’ noq’ kaw aykan yip sxol hun-hun majan yuh skuyni sb’ah no’ yinh howal.

Ha’ tzet q’a’ k’ayb’al k’ule jilni, to aypax hune’ no’ ni’an sanik aypaxikoj skuyni sb’ah yinh howal.

X’apni stz’ayikalil xin, ay hej no’ noq’ x’elkanh yuh xiwkilal, xstzab’lax yuh hej no’ skolomal no’ swi’al xin, xpotx’lax suhnil, hun-huntajnhe xuh spotx’lax no’, kajxulem, nimq’ejb’itx’otx’, pachamkanh, b’alam, tzuk’b’alam b’oj yaq’b’ilxa hej no’ noq’ telankanoj yip, machtik’a xk’oji yinh no’ kajkoh tu’.

X’apni hanik’ chyaq’le ni’an tz’ulikla sanik.

_Mamin, mach chin xiw tawet han, kaw xkin kuy hinb’ah yuh waq’ni howal b’oj hach han.

Xhi ni’an sanik, kaw xin mach x’ub’cha yuh ya’ kajkoh x’ok ya’ stzehyenoj ni’an sanik.

_K’ultik’a ni’an sanik, tonhe chin xewoj ninoj han kat jaq’lenoj yet hekal.

_Tzik’anab’ chub’ yayoj ya’ swi’al yuh hune’ ni’an tz’ulikla sanik.

Yet aq’b’alil ti’ chach ahojtoj kat hawokojtoj yul stxikin ya’ ich swi’al tu’. Yet linhan hinkanh yinh ssat ya’ yet hekal, chwute’ haka’tik’a eslom ix hin han, yet ay hin sk’atanh ya’ xin, ay hej tzetet chin q’ana’ han tato chawub’.

Haktu’ xyute, no’ Dorita, x’oktoj no’ yul stxikin no’ ich swi’al, xyitoj xin no’ Mario hune’ sb’ok’wi’ haka’tik’a yet heb’ naj eslom ix.

__Mach yilaloj tato kaw ay wip han, kat hach winihayoj han, haxkam ay hej ohtajb’ale ay ssat yib’anh q’inal iq’b’il wuh han, xhi ni’an sanik.

Yet lanhan yalni ti’ xin, ayikoj no’ Dorita stx’ani stxikin ich kajkoh, _aaaay telan sya’il, xhi ich swi’al, kaw chsb’alkan sb’ah no’ ssat tx’otx’ chyalni no’: _xyaq’a, xyaq’a, ya’ chwab’e han.

_Chin b’utu’ tanhoj hune’ ti’ han xhi no’ Mario, yinh ha’ machtaj xstukb’a ix Dorita stx’ani stxikin no’ ich swi’al; yeli ay yohtajb’al naj, chin potx’o’ naj han, xhi ya’ ich swi’al.

Xtit no’ ich kajkoh yib’anh ni’an sanik, kaw nan k’ulal chstzotel no’ yaja’ wal no’ Dorita haxkam chyab’e no’ tzet chyal no’ swi’al xin x’okpax no’ stx’anoj no’ hunekxa, xyalnipaxkanh no’ swi’al, xyaq’a, chin ay ni’anb’ahil han.

Kaw ay mak chstzotel yab’en no’ ich swi’al. Hatax huntz’ayik tu’ x’elkanh no’ sxol q’eb’taj, xyanikanoj no’ yehob’al tet no’ Mario, ni’an tz’ulikla sanik, no’ Dorita x’ok yetb’ihoj no’ haka’ no’ swi’al.

CHINO CHON

Hat pitzk'anaj naj Chino Chon ti' b'etet China, ha' naj q'a' tz'ulik stel sxol hej yetb'i, kaw chstzeyelax naj yuh yaq'b'ilxa nixhtej unin yul kuyum. Oq'nitxla sb'aq' sate xhi shunil mak tet, tz'ulik stel, b'aj maka naj tz'op haktu' yallax sb'ahb'aniloj naj, _ mach xin chtit showal naj yuh hune' ti', hanhk'anhe hune', to tonhe chstzeb'i naj ch'el naj sk'atanh heb' naj ichamtaj yetb'i tu', mach yok hintel ti' yinh tanhe k'ulla anmah hin han. Kaw ocheb'il naj yul kuyum yuh heb' ya' kuywahom, haxkam kaw k'ul nixhtej smunil swatx'e b'oj k'ulnhetik'a chyultij naj.

Yet hune' tz'ayikalil xin, lanhan spaxtoj naj yatut xyalnikanh naj Pelip b'oj naj Lamun tet naj _Cho' tz'ulik stel, itoj hej komunil han kat hawatx'eni ha'xinhwal watx'eb'ilxa hawuh yet hekal kat hawanojpaxtij jet han. _ Machoj, tato chin watx'e hemunil ti' han mach tzet chekuyu' yinh kuyum, ha' yeh hunxa mach hinq'inal han, haxkami chin b'eypax yinh hinkuyum yet kolb'anile yinh sq'ejb'altajil han.

¿Kolb'anile? Jajajajaja xhi heb' naj kab'wanh.

Hatik'a tu' xtitna heb' naj smaq'noj naj yalni. Yinh ha' machtaj xyaq'na paq'lahoj naj Chino Chon yinh ssat heb' naj, q'ejxanhe txijtxo xuh kanoj sb'aq' ssat heb' naj yuh naj. Hatax tu' machxa ch'uchwa heb' naj yinh naj ni'an ti'.

BIBLIOGRAFIA

Comunidad Lingüística Popti', Archivos varios de biblioteca.

https://www.google.com.gt/search?q=buhos+animados&espv=2&biw=1600&bih=799&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ved=0ahUKEwjfiqvc_aTJAhVC6iYKHeW

https://www.google.com.gt/search?q=buhos+animados&espv=2&biw=1600&bih=799&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ved=0ahUKEwjfiqvc_aTJAhVC6iYKHeWqBXIQ_AUIBigB#tbm=isch&q=pollitos+bebesanimados&imgrc=RTDRRQyNBrmfQM%3A

https://www.google.com.gt/search?q=buhos+animados&espv=2&biw=1600&bih=799&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ved=0ahUKEwjfiqvc_aTJAhVC6iYKHeWqBXIQ_AUIBigB#tbm=isch&q=aplausos+animados&imgrc=JaEAs_CxwB4UvM%3A

https://www.google.com.gt/search?q=buhos+animados&espv=2&biw=1600&bih=799&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ved=0ahUKEwjfiqvc_aTJAhVC6iYKHeWqBXIQ_AUIBigB#tbm=isch&q=flores+animados&imgrc=QMlxr-7yLDzyqM%3A

https://www.google.com.gt/search?q=buhos+animados&espv=2&biw=1600&bih=799&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ved=0ahUKEwjfiqvc_aTJAhVC6iYKHeWqBXIQ_AUIBigB#tbm=isch&q=un+pollito+animados&imgrc=SJVLur13oicdfM%3A

https://www.google.com.gt/search?q=buhos+animados&espv=2&biw=1600&bih=799&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ved=0ahUKEwjfiqvc_aTJAhVC6iYKHeWqBXIQ_AUIBigB#tbm=isch&q=unos+ni%C3%B1os+animados&imgrc=jeAZk0cuHRPPTM%3A

https://www.google.com.gt/search?q=buhos+animados&espv=2&biw=1600&bih=799&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ved=0ahUKEwjfiqvc_aTJAhVC6iYKHeWqBXIQ_AUIBigB#tbm=isch&q=bailarines+animados&imgrc=HF6X74w02KzeKM%3A

https://www.google.com.gt/search?q=buhos+animados&espv=2&biw=1600&bih=799&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ved=0ahUKEwjfiqvc_aTJAhVC6iYKHeWqBXIQ_AUIBigB#tbm=isch&q=contar+los+dedos+de+los+pies+y+manos+animados&imgrc=rf7lKeE9wbRpXM%3A

https://www.google.com.gt/search?q=buhos+animados&espv=2&biw=1600&bih=799&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ved=0ahUKEwjfiqvc_aTJAhVC6iYKHeWqBXIQ_AUIBigB#tbm=isch&q=querer+animados&imgrc=LdmT2X5Xo7di4M%3A

https://www.google.com.gt/search?q=buhos+animados&espv=2&biw=1600&bih=799&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ved=0ahUKEwjfiqvc_aTJAhVC6iYKHeWqBXIQ_AUIBigB#tbm=isch&q=busacar+algo+animados&imgrc=07zFxvFmg21lcM%3A

https://www.google.com.gt/search?q=buhos+animados&espv=2&biw=1600&bih=799&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ved=0ahUKEwjfiqvc_aTJAhVC6iYKHeWqBXIQ_AUIBigB#tbm=isch&q=morir+animados&imgrc=5JbA7qvZKDGmkM%3A

https://www.google.com.gt/search?q=buhos+animados&espv=2&biw=1600&bih=799&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ved=0ahUKEwjfiqvc_aTJAhVC6iYKHeWqBXIQ_AUIBigB#tbm=isch&q=millonarios+dibujos&imgrc=bZsV7eMK46F53M%3A

https://www.google.com.gt/search?q=buhos+animados&espv=2&biw=1600&bih=799&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ved=0ahUKEwjfiqvc_aTJAhVC6iYKHeWqBXIQ_AUIBigB#tbm=isch&q=pobre+dibujos&imgdii=T406mvVSGWWYIM%3A%3BT406mvVSGWWYIM%3A%3B7crfZaM6A26T-M%3A&imgrc=T406mvVSGWWYIM%3A

https://www.google.com.gt/search?biw=1600&bih=799&noj=1&tbm=isch&sa=1&q=es+comocido+dibujos&oq=es+comocido+dibujos&gs_l=img.3...136495.140318.0.140876.11.11.0.0.0.0.166.1347.2j9.11.0....0...1c.1.64.img..4.7.902.ju_btC3rWdY#imgrc=KY7wMd2f-v__3M%3A

https://www.google.com.gt/search?biw=1600&bih=799&noj=1&tbm=isch&sa=1&q=no+hay+nada+bonito+dibujos&oq=no+hay+nada+bonito+dibujos&gs_l=img.3...184917.198801.0.199327.24.22.2.0.0.0.175.2450.6j16.22.0....0...1c.1.64.img..15.9.1043.77-EVz3TKrM#imgrc=edCEKArtcgyEGM%3A

https://www.google.com.gt/search?biw=1600&bih=799&noj=1&tbm=isch&sa=1&q=mujer++bonito+dibujos&oq=mujer++bonito+dibujos&gs_l=img.3...254675.258360.0.259029.6.6.0.0.0.0.333.858.1j4j0j1.6.0....0...1c.1.64.img..4.2.433.ebwRlni6zXI#imgrc=yZk2XCDezp8QhM%3A

https://www.google.com.gt/search?biw=1600&bih=799&noj=1&tbm=isch&sa=1&q=tierra+maya+dibujos&oq=tierra+maya+dibujos&gs_l=img.3...169109.174554.0.174877.11.11.0.0.0.0.307.1516.2j8j0j1.11.0....0...1c.1.64.img..2.9.1323.k2Wq3yzftAc#imgrc=3gOq8VxFuCKRlM%3A

https://www.google.com.gt/search?biw=1600&bih=799&noj=1&tbm=isch&sa=1&q=lastima+por+alguen+dibujos&oq=lastima+por+alguen+dibujos&gs_l=img.3...65554.77474.0.78051.24.22.2.0.0.0.166.2423.6j16.22.0....0...1c.1.64.img..11.13.1337.lAH9M0iqEqk#imgrc=fQ-l2glDfc2tWM%3A

https://www.google.com.gt/search?biw=1600&bih=799&noj=1&tbm=isch&sa=1&q=trite+vida+dibujos&oq=trite+vida+dibujos&gs_l=img.3...211535.216036.0.216409.12.11.1.0.0.0.132.1211.3j8.11.0....0...1c.1.64.img..7.5.584.NPbHGlNO0y8#imgrc=AAD06WvHC96V8M%3A

https://www.google.com.gt/search?biw=1600&bih=799&noj=1&tbm=isch&sa=1&q=vivir+el+la+calle+dibujos&oq=vivir+el+la+calle+dibujos&gs_l=img.3...151923.157759.0.158181.17.17.0.0.0.0.147.1877.5j12.17.0....0...1c.1.64.img..8.9.1084.-EIq3gASYEg#imgrc=kgNea8d_RNtOzM%3A

https://www.google.com.gt/search?biw=1600&bih=799&noj=1&tbm=isch&sa=1&q=mentiroso+dibujos&oq=mentiroso+dibujos&gs_l=img.3..0i7i5i30j0i8i7i30j0i5i30j0i8i30l4.195725.199355.0.199844.9.9.0.0.0.0.334.1299.0j8j0j1.9.0....0...1c.1.64.img..0.9.1296.M3l6_S_MAsw#imgrc=W05vVrnebl3imM%3A

https://www.google.com.gt/search?biw=1600&bih=799&noj=1&tbm=isch&sa=1&q=cuando+llega+la+muerte+dibujos&oq=cuando+llega+la+muerte+dibujos&gs_l=img.3...333475.342786.0.343235.24.23.1.0.0.0.365.2847.12j7j1j2.22.0....0...1c.1.64.img..17.7.1159.qwbHuF4PHo8#imgrc=sPyvxFTW7mKkjM%3A

https://www.google.com.gt/search?biw=1600&bih=799&noj=1&tbm=isch&sa=1&q=estudiante+dibujos&oq=estudiante+dibujos&gs_l=img.3..0j0i7i30l9.187589.190683.0.190995.10.10.0.0.0.0.178.1070.2j7.9.0....0...1c.1.64.img..1.9.1068.UW9YZcUw_zo#imgrc=aBmF2kZvZbLPHM%3A

https://www.google.com.gt/search?biw=1600&bih=799&noj=1&tbm=isch&sa=1&q=tiene+trastes+cosina+y+la+viejita+dibujos&oq=tiene+trastes+cosina+y+la+viejita+dibujos&gs_l=img.3...77642.83752.0.84411.9.9.0.0.0.0.108.830.7j2.9.0....0...1c.1.64.img..9.0.0.JUzmU0K1UYI#imgdii=CMPqoECDBqelRM%3A%3BCMPqoECDBqelRM%3A%3BiVPHMlCNF08IoM%3A&imgrc=CMPqoECDBqelRM%3A

https://www.google.com.gt/search?biw=1600&bih=799&noj=1&tbm=isch&sa=1&q=mujer+dibujos&oq=mujer+dibujos&gs_l=img.3..0l5j0i7i30l5.125541.133978.0.134535.12.10.2.0.0.0.221.1250.0j9j1.10.0....0...1c.1.64.img..0.12.1291.fKF_TwjsABo#imgrc=K9FhMCC3pQTOUM%3A

https://www.google.com.gt/search?biw=1600&bih=799&noj=1&tbm=isch&sa=1&q=marimba+dibujos&oq=marimba+dibujos&gs_l=img.3..0.243965.254300.0.255374.8.8.0.0.0.0.139.902.2j6.8.0....0...1c.1.64.img..0.8.899.BF0wtkLa3b8#imgdii=f5Gqz3SPBG2kvM%3A%3Bf5Gqz3SPBG2kvM%3A%3BZr9F0VhePstE-M%3A&imgrc=f5Gqz3SPBG2kvM%3A

https://www.google.com.gt/search?tbm=isch&tbs=rimg%3ACUOFd_1-piYa6IjgOte-Qp-JW0K_1PAjWpl6nCdIjAdlgn2cLKMqefQqUvIJBKnVCUlg2HYVA9qpKO5HJtaermOB8m8yoSCQ6175Cn4lbQETzPHDl_1v1NZKhIJr88CNamXqcIRzTIf0om3tXcqEgl0iMB2WCfZwhHpVnvwcL56uCoSCcoyp59CpS8gEVZ4S8Tnmq18KhIJkEqdUJSWDYcRYPEBKBV6ge4qEglhUD2qko7kchH09GBoBz5B1ioSCW1p6uY4HybzEYNIDN

gTewCO&q=trompo%20dibujos&ved=0ahUKEwjTrauWpaXJAhUB3yYKHZW4ByIQ9C8ICQ&dpr=1&biw=1600&bih=799#tbm=isch&q=esconderse+dibujos&imgrc=SBJQDjpXxyfkbM%3A

https://www.google.com.gt/search?tbm=isch&tbs=rimg%3ACUOFd_1-piYa6IjgOte-Qp-JW0K_1PAjWpl6nCdIjAdlgn2cLKMqefQqUvIJBKnVCUlg2HYVA9qpKO5HJtaermOB8m8yoSCQ6175Cn4lbQETzPHDl_1v1NZKhIJr88CNamXqcIRzTIf0om3tXcqEgl0iMB2WCfZwhHpVnvwcL56uCoSCcoyp59CpS8gEVZ4S8Tnmq18KhIJkEqdUJSWDYcRYPEBKBV6ge4qEglhUD2qko7kchH09GBoBz5B1ioSCW1p6uY4HybzEYNIDNgTewCO&q=trompo%20dibujos&ved=0ahUKEwjTrauWpaXJAhUB3yYKHZW4ByIQ9C8ICQ&dpr=1&biw=1600&bih=799#tbm=isch&q=jugar+en+pareja+dibujos&imgrc=yoyGc4hVXdiYcM%3A

https://www.google.com.gt/search?tbm=isch&tbs=rimg%3ACUOFd_1-piYa6IjgOte-Qp-JW0K_1PAjWpl6nCdIjAdlgn2cLKMqefQqUvIJBKnVCUlg2HYVA9qpKO5HJtaermOB8m8yoSCQ6175Cn4lbQETzPHDl_1v1NZKhIJr88CNamXqcIRzTIf0om3tXcqEgl0iMB2WCfZwhHpVnvwcL56uCoSCcoyp59CpS8gEVZ4S8Tnmq18KhIJkEqdUJSWDYcRYPEBKBV6ge4qEglhUD2qko7kchH09GBoBz5B1ioSCW1p6uY4HybzEYNIDNgTewCO&q=trompo%20dibujos&ved=0ahUKEwjTrauWpaXJAhUB3yYKHZW4ByIQ9C8ICQ&dpr=1&biw=1600&bih=799#tbm=isch&q=columpios+dibujos&imgrc=XzIOIxt3dqg9zM%3

https://www.google.com.gt/search?tbm=isch&q=ba%C3%B1ar+dibujos&imgrc=0H9Ojetmg1X3wM%3A&ei=A15SVozqNYKYmQGi2IWQDQ&emsg=NCSR&noj=1

https://www.google.com.gt/search?noj=1&tbm=isch&sa=1&q=ovejas+dibujos&oq=obej+dibujos&gs_l=img.1.0.0i7i10i30j0i8i7i10i30l2.268410.270839.0.274135.4.4.0.0.0.0.185.526.0j4.4.0....0...1c.1.64.img..0.4.523.okRVeJMG0Qc#imgdii=_qbnJEWUvjDjJM%3A%3B_qbnJEWUvjDjJM%3A%3BX1N74mkg4JOsAM%3A&imgrc=_qbnJEWUvjDjJM%3A

https://www.google.com.gt/search?noj=1&tbm=isch&sa=1&q=raton+dibujos&oq=raton+dibujos&gs_l=img.3..0l5j0i7i30l5.204463.206341.0.207876.5.5.0.0.0.0.296.828.0j4j1.5.0....0...1c.1.64.img..0.5.826.Y7sYhtm30aI#imgrc=p-PluR8MDZVRwM%3A

https://www.google.com.gt/search?noj=1&tbm=isch&sa=1&q=gallina+con+su+huevo+dibujos&oq=gallina+con+su+huevo+dibujos&gs_l=img.3...3517.10030.0.10574.15.14.1.0.0.0.141.1530.4j10.14.0....0...1c.1.64.img..6.9.882.m4dt3xbnYFA#imgrc=lsqjZ0yjR9E_3M%3A

https://www.google.com.gt/search?noj=1&tbm=isch&sa=1&q=pajaro+y+la+tortuga+dibujos&oq=pajaro+y+la+tortuga+dibujos&gs_l=img.3...772422.786004.0.786483.25.22.3.0.0.0.290.2556.7j14j1.22.0....0...1c.1.64.img..23.2.263.IGXgqw07GPI#imgrc=irg02cS4IgJZ2M%3A

https://www.google.com.gt/search?noj=1&tbm=isch&sa=1&q=pollo+gordo+dibujos&oq=pollo+gordo+dibujos&gs_l=img.3...11511.20438.0.21085.13.12.1.0.0.0.146.1366.4j8.12.0....0...1c.1.64.img..6.7.866.j1wQlr4ymz0#imgrc=BORiP2lSdf57dM%3A

https://www.google.com.gt/search?noj=1&tbm=isch&sa=1&q=rana+correr++dibujos&oq=rana+correr++dibujos&gs_l=img.3...5048.13011.0.14722.9.9.0.0.0.0.142.1043.3j6.9.0....0...1c.1.64.img..4.5.627.cTk1_U2Y5Kg#imgdii=Bl4i6CHfR9JDuM%3A%3BBl4i6CHfR9JDuM%3A%3BezgbGR96_S-DdM%3A&imgrc=Bl4i6CHfR9JDuM%3A

https://www.google.com.gt/search?noj=1&tbm=isch&sa=1&q=pelea+dibujos&oq=pelea+dibujos&gs_l=img.3..0l2j0i7i30l8.457370.459114.0.459593.5.5.0.0.0.0.182.641.0j5.5.0....0...1c.1.64.img..0.5.636.mHNhCXjuGiE#imgdii=MHVgKqpizlE1bM%3A%3BMHVgKqpizlE1bM%3A%3BKCO6r6bKWohvzM%3A&imgrc=MHVgKqpizlE1bM%3A

https://www.google.com.gt/search?noj=1&tbm=isch&sa=1&q=venado+dibujos&oq=venado+dibujos&gs_l=img.3..0l4j0i7i30l6.218672.220719.0.221237.6.6.0.0.0.0.171.756.0j6.6.0....0...1c.1.64.img..0.6.751.WaizpxSoR1I#imgrc=79CQUTGozI6DpM%3A